

Glavni je doprinos ovog udžbenika očekivani sustavan razvoj znanstveno-istraživačkih i metodoloških kompetencija studenata jezika i prevođenja te poticanje mladih istraživača na njihovu primjenu u vlastitim istraživanjima.

prof. dr. sc. Marija Omašić, recenzentica

Posebna je vrijednost ove knjige u tome što se u njoj isprepliću i povezuju iskustva iskusnijih i manje iskusnih istraživača sa znanstvenom i stručnom literaturom o toj temi te se, uz niz uočenih zamki i problema na koje će istraživač naići, nude jasna rješenja.

prof. dr. sc. Anita Peti-Stantić, recenzentica

Knjiga je izvrsno koncipirana i vrlo se tečno čita, a u razumijevanju teksta naročito pomažu zorni i brojni primjeri iz prakse te zadaci.

Edin Badić, student doktorskog studija

Sviđa mi se zdravorazumski pristup i jednostavan stil [ove knjige]. Vjerujem da će ovo biti praktičan vodič na čije ćemo se dijelove svi po potrebi moći vraćati.

Sandra Ljubas, studentica doktorskog studija

Svakom mladom istraživaču ova [će] knjiga odgovoriti na pitanja koja ima pri planiranju i provedbi svog prvog znanstvenog istraživanja. No bit će od velike koristi i iskusnijim istraživačima kao referentno djelo na hrvatskom jeziku.

Robert Matečić, student diplomskog studija

Svidjelo mi se što se navode ciljevi znanstvenog istraživanja kao takvog i njihov doprinos društvu, što budi motivaciju za provođenjem istraživanja i bavljenjem znanošću. Preporučila bih ovu knjigu svakom studentu jezika i prevođenja kao pomoć pri pisanju diplomskih radova i provođenju istraživanja.

Dunja Pelin, studentica diplomskog studija

Iznimno koristan, konkretan i povrh svega kvalitetno oprimjeren vodič svim mladim neiskusnim istraživačima. [Autori su] uložili jako puno vremena i truda da svoje znanje mladim naraštajima prenesu na najrazumljiviji mogući način.

Karla Žban, studentica diplomskog studija

ISBN 978-953-175-901-4

9 789531 759014

ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA JEZIKA I PREVOĐENJA

PAVLOVIĆ • STANOJEVIĆ
PF press

NATAŠA PAVLOVIĆ
MATEUSZ-MILAN STANOJEVIĆ

Znanstvena istraživanja jezika i prevođenja

PF press

Nataša Pavlović • Mateusz-Milan Stanojević

ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA JEZIKA I PREVOĐENJA

Izdavač

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača

o.d. dekana Miljenko Šimpraga

Godina e-izdanja: 2020.

Recenzentice

Marija Omazić

Anita Peti-Stantić

Urednica

Renata Geld

Grafička urednica

Nataša Vuković

Lektorica

Aida Korajac

Fotografija na ovitku

Mateusz-Milan Stanojević

ISBN 978-953-175-901-4 (PDF)

DOI: <https://doi.org/10.17234/9789531759014>

Djelo je objavljeno pod uvjetima [Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) [Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence \(CC-BY-NC-ND\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.

Nataša Pavlović • Mateusz-Milan Stanojević

ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA
JEZIKA I PREVOĐENJA

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb

Sadržaj

Predgovor	9
I. PLANIRANJE I OPERACIONALIZACIJA ISTRAŽIVANJA	13
1. UVOD	15
1.1. Što je istraživanje?	15
1.2. Istraživački pristupi	16
1.3. Cikličnost istraživanja	17
1.4. Strah od istraživanja	19
2. TEMA ISTRAŽIVANJA, ISTRAŽIVAČKI PROBLEM I ISTRAŽIVAČKA PITANJA	23
3. KRITIČKO ČITANJE LITERATURE	27
3.1. Svrha kritičkog čitanja	27
3.2. Odabir literature i pretraživanje	28
3.3. Vođenje bilježaka i citiranje	32
3.4. Kako kritički čitati	33
3.5. Pomoć pri kritičkom čitanju	36
4. TEORIJSKI OKVIRI ISTRAŽIVANJA	39
4.1. Aksiomi i teorijski okviri	39
4.2. Definiranje temeljnih pojmova i njegove posljedice za istraživanje	40
4.3. Teorijski okviri i provođenje istraživanja: primjeri	43
5. HIPOTEZE	47
5.1. Vrste hipoteza	49
5.2. Operacionalizacija hipoteza	51
6. VARIJABLE	55
6.1. Vrste varijabli	56
6.2. Odnos između varijabli	57
6.3. Vrijednost varijable	59
II. PRIKUPLJANJE PODATAKA	61
7. PRIKUPLJANJE PODATAKA EKSPERIMENTIMA I OPSERVACIJOM	63
7.1. Eksperimenti	63
7.2. Opservacija	69

8. PRIKUPLJANJE PODATAKA POMOĆU UPITNIKA, INTERVJUA I FOKUSNE SKUPINE.....	73
8.1. Prikupljanje podataka pomoću upitnika.....	73
8.2. Značajke intervjuja kao načina prikupljanja podataka	80
8.3. Značajke fokusne skupine kao načina prikupljanja podataka	86
9. PRIKUPLJANJE PODATAKA IZ TEKSTOVA I KORPUSA.....	89
9.1. Računalni korpusi i zbirke tekstova	89
9.2. Značajke korpusa	92
9.3. Stvaranje vlastitih korpusa ili zbirke tekstova.....	94
9.4. Operacionalizacija i korištenje korpusa ili zbirke tekstova.....	95
9.5. Triangulacija.....	97
III. ANALIZA PODATAKA.....	101
10. KVANTITATIVNA ANALIZA.....	103
10.1. Populacija i uzorak.....	104
10.2. Mjerenje.....	106
10.3. Deskriptivna statistika	109
10.4. Inferencijalna statistika.....	114
10.5. Softver za statističku analizu	116
11. KVALITATIVNI PRISTUPI I KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA	119
11.1. Kvalitativni pristupi	120
11.2. Kvalitativna analiza: traženje uzoraka u podacima	121
11.3. Valjanost i dosljednost kvalitativne analize.....	128
11.4. Ručno kodiranje i kodiranje pomoću specijaliziranih softvera	129
11.5. Mješoviti pristupi	131
IV. DISEMINACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	135
12. PISANJE SAŽETAKA.....	137
12.1. Elementi sažetka	138
12.2. Savjeti za pisanje sažetaka	143
13. IZLAGANJE NA ZNANSTVENIM KONFERENCIJAMA	147
13.1. Poziv za sudjelovanje.....	147
13.2. Prijava sudjelovanja.....	149
13.3. Financijska pitanja	150
13.4. Boravak na konferenciji	151
13.5. Poster i usmena izlaganja: dobre prakse.....	152
13.6. Nakon konferencije	154
14. PISANJE ZNANSTVENIH RADOVA.....	157
14.1. Struktura rada	158
14.2. Stil rada.....	169

15. POSTUPAK RECENZIJE	173
15.1. Slanje rada i anonimizacija.....	173
15.2. Koraci u recenzentskom postupku	174
15.3. Sadržaj recenzije.....	176
15.4. Priprihvatanje i odbijanje rada.....	176
V. OTVORENOST I ETIČNOST U ISTRAŽIVANJU.....	179
16. OTVORENA ZNANOST	181
17. ETIKA U ISTRAŽIVANJU	187
17.1. Etičnost u provođenju istraživanja sa sudionicima.....	188
17.2. Etičnost u obradi podataka, diseminaciji i autorstvu	194
Zaključak	199
Dodatak 1	201
Dodatak 2.....	203
Literatura	207
Kazalo pojmova	217
Bilješke o autorima.....	223

Popis okvira i slika

Okvir A. Primjer pretraživanja literature.....	30
Okvir B. Određivanje varijabli na temelju hipoteza.....	58
Okvir C. Neke eksperimentalne metode u istraživanjima kognitivnih procesa	66
Okvir D. Retrospektivni intervju.....	84
Okvir E. Narativi - podaci na razmeđu sudionika i tekstova.....	87
Okvir F. Primjer gustog opisa.....	121
Okvir G. Primjer kodiranja.....	126
Okvir H. Analiza sažetka	140
Okvir I. Duljina rada.....	161
Okvir J. Grafički prikaz rezultata.....	166
Slika 1. Ciklus istraživanja.....	18
Slika 2. Rezultati pretrage riječi <i>бзрз</i> u korpusu hrWaC pomoću tražilice NoSketch Engine	90
Slika 3. Vrste distribucije	113
Slika 4. Primjer kodiranja korpusnih podataka u tabličnom kalkulatoru iz Divjak i sur. (2015)	130
Slika 5. Koraci u recenzentskom postupku	175

Predgovor

Ideja za ovu knjigu rodila se kao plod naše suradnje u kolegiju Znanstvena istraživanja jezika i prevođenja – planiranje i metodologija, koji već šest godina nudimo studentima diplomskih studija Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Sam kolegij pokrenuli smo u želji da studentima jezika i prevođenja na sustavniji način pomognemo pri provedbi istraživanja za potrebe diplomskog rada jer nam se činilo da katkad mentorske konzultacije nisu dovoljne ili se studenti njima ne koriste u dovoljnoj mjeri. Već od prve njegove izvedbe ak. god. 2014./15. rad sa studentima u kolegiju pokazao se izuzetno zanimljivim i nadahnjujućim. Zaista je više od klišea kad kažemo da smo puno naučili od studenata, jedno od drugoga i od redovite gošće Mirjane Tonković s Odsjeka za psihologiju, koja je studente – i nas – poučila osnovama kvantitativne analize. Potaknuti „strmom krivuljom učenja“ koju smo opazili među svojim studentima, poželjeli smo sadržaj kolegija podijeliti i s drugim, prvenstveno mlađim i manje iskusnim istraživačima, osobito u početnim stadijima diplomskog ili doktorskog istraživanja. Mlade smo istraživače i izravno uključili u proces finaliziranja ove knjige prije njezine objave, kao prve čitatelje, čija nam je povratna informacija o pojedinim poglavljima osobito koristila i čija imena navodimo u nastavku.

Kao što smo zajedno osmislili, a onda tijekom godina izvodili i dorađivali kolegij, zajedno smo došli na ideju za knjigu te smo je i napisali zajedno, dogovarajući se oko svakoga koraka i savjetujući se u dvojbama. Čista je slučajnost (abecedni red!) da se jedno od naših imena nalazi prvo na koricama ove knjige i taj redosljed nipošto ne implicira veći ili manji udio u njezinu stvaranju.

Cilj je ove knjige, kao što se može naslutiti iz naslova, pružiti pregled glavnih koraka pri provođenju znanstvenih istraživanja u području jezika i prevođenja. Riječ je o područjima koja su istraživački i metodološki srodna s obzirom

na slične predmete istraživanja, pa ih je stoga moguće promatrati zajedno. Istodobno, sličnosti koje povezuju istraživanja jezika i prevođenja čine ih u metodološkom smislu donekle različitim od drugih područja. Zbog tih razlika mladim istraživačima može biti teško služiti se priručnicima iz drugih disciplina koji na hrvatskom jeziku već postoje jer bi to iziskivalo ne samo primjenu njima novih vještina nego istodobno i prijenos sposobnosti operacionalizacije (v. 5.2.) u drukčijim okvirima.

Namjera nam je bila predstaviti glavne pristupe u empirijskim istraživanjima jezika i prevođenja te pokazati kako se takva istraživanja provode, prateći cijeli istraživački proces od početne ideje do diseminacije rezultata. Knjiga je organizirana u nekoliko većih cjelina: *Priprema i operacionalizacija istraživanja*, *Prikupljanje podataka*, *Analiza podataka*, *Diseminacija rezultata istraživanja* te *Otvorenost i etičnost u istraživanju*. Poglavlje o istraživačkoj etici nalazi se na kraju knjige jer bi čitatelj¹ za njegovo potpuno razumijevanje trebao poznavati sve dijelove istraživačkog procesa, ali naša je preporuka da se čitatelji na njega referiraju kontinuirano tijekom čitanja.

Svako poglavlje započinje ishodima učenja, a završava zadacima namijenjenima za vježbu te sadrži odjeljak naslovljen *Pročitajte više*, u kojem se čitatelja upućuje na specijaliziranu literaturu o pojedinoj temi koja se u poglavlju obrađuje, s kratkim komentarom. U nekim smo poglavljima dodali izdvojene tekstne okvire u kojima smo pobliže obradili i oprimjerali pojmove koji su nam se činili važnima. Ako su primjeri iz naših vlastitih istraživanja, o njima pišemo u prvom licu jednine. U svim je poglavljima tekst „prošaran“ uputnicama na druga mjesta u knjizi na kojima se obrađuje pojedino pitanje, pa se stoga može koristiti i kao referentni priručnik, što olakšava i kazalo na kraju knjige.

Na kraju ovoga predgovora željeli bismo od srca zahvaliti svima koji su pomogli u njezinu nastanku: Mirjani Tonković na pomoći oko poglavlja o kvantitativnoj analizi, Steli Letici Krevelj na savjetima u vezi s poglavljem o etici, Ivi Melinščak Zlodí na sugestijama u poglavlju o otvorenoj znanosti i Kristijanu Nikoliću na pomoći u prikupljanju primjera korpusa audiovizualnih sadržaja. Veliku zahvalnost dugujemo recenzenticama knjige Mariji Omazić i Aniti Peti-Stantić, koje su pomno iščitale knjigu i ponudile dragocjene savjete

¹ Imenice korištene u ovoj knjizi kao što su čitatelj, istraživač, znanstvenik, stručnjak, prevoditelj, sudionik, autor, student ili nastavnik podrazumijevaju rodnu razliku.

za njezino poboljšanje. Velika hvala i Nataši Vuković na grafičkom oblikovanju i prijelomu ove knjige. Na kraju, iako ne i najmanje važno, zahvaljujemo svim studentima u kolegiju koji od milja nazivamo „Planimet“, osobito onima koji su ga pohađali u ljetnom semestru ak. god. 2019./20. i čitali pojedine dijelove kako smo ih pisali te nam time pružali ne samo korisne sugestije, nego i moralnu podršku. Knjigu su prije njezine objave u cijelosti pročitali i dali vrijedne sugestije: novopečene doktorice znanosti Janja Čulig Suknaić i Aida Korajac, studenti doktorskog studija Edin Badić i Sandra Ljubas te studenti diplomskog studija Robert Matečić, Helena Nikolić, Dunja Pelin i Karla Žban, na čemu ovim putem još jednom zahvaljujemo.

Autori

U Zagrebu 16. srpnja 2020.

I. PLANIRANJE I OPERACIONALIZACIJA ISTRAŽIVANJA

U OVOM ČETE DIJELU KNJIGE NAUČITI:

- objasniti što je istraživanje
- objasniti razlike između kvalitativnih, kvantitativnih i mješovitih pristupa istraživanju
- navesti dijelove istraživačkog procesa i njihov tijek
- prepoznati potencijalne strahove povezane s istraživačkim procesom
- razlikovati istraživački problem od teme istraživanja
- suziti temu istraživanja
- procijeniti istraživačka pitanja
- formulirati istraživački problem
- razlikovati vrste radova (znanstveni, stručni, pregledni)
- kritički procijeniti znanstvene radove u području odabrane teme istraživanja, uključujući vlastiti rad
- formatirati bibliografske jedinice
- prepoznati elemente teorijskog okvira u istraživanju
- prepoznati važnost teorijskog okvira za koncipiranje istraživanja
- procijeniti odgovara li teorijski okvir istraživačkim pitanjima i hipotezama
- prepoznati važnost teorijskog okvira za pozicioniranje istraživanja
- formulirati hipotezu na temelju istraživačkog pitanja
- razlikovati vrste hipoteza i način na koji vrsta hipoteze utječe na odabir metodologije
- procijeniti je li hipoteza opća ili ograničenog dosega
- procijeniti je li hipotezu moguće provjeriti i opovrgnuti
- razlikovati hipotezu (pretpostavku) od postavke
- operacionalizirati hipotezu
- prepoznati varijable u istraživanju
- razlikovati nezavisne, zavisne i ometajuće varijable
- odrediti vrijednosti varijable
- razlikovati korelaciju od kauzalnosti
- primijeniti znanje o varijablama na vlastito istraživanje.

1. Uvod

U OVOM ĆETE POGAVLJU NAUĀITI:

- objasniti što je istraživanje
- objasniti razlike između kvalitativnih, kvantitativnih i mješovitih pristupa istraživanju
- navesti dijelove istraživačkog procesa i njihov tijek
- prepoznati potencijalne strahove povezane s istraživačkim procesom.

1.1. Što je istraživanje?

Kad kaŹemo da neka osoba nešto istraŹuje, obično mislimo na traganje za novim, njoj nepoznatim, podacima o pojavama, mjestima, događajima. IstraŹuju detektivi, znanstvenici, novinari, policajci, uĉenici, pisci, putnici. IstraŹuju uzroke, sluĉajeve, zloĉine, svijet, svemir, prirodu. Kad govorimo o istraŹivanju u znanstvenom kontekstu – primjerice u akademskoj zajednici, u gospodarstvu (veća poduzeća imaju odjele za istraŹivanje i razvoj) – rijeĉ je o sustavnom traŹenju odgovora na neka pitanja kako bismo unaprijedili znanje.

IstraŹivanje je sustavno, što znaĉi da se odvija po uobiĉajenom obrascu i po uvrijeŹenim naĉelima. U ovoj knjizi bavimo se upravo time: uobiĉajenim obrascima u istraŹivanju koji kreću od istraŹivaĉkog problema, ĉitanja literature, postavljanja istraŹivaĉkih pitanja, hipoteza i varijabli, preko prikupljanja podataka, njihove analize, interpretacije pa do diseminacije. Tako zamišljen obrazac poĉiva na naĉelima etičnosti, ponovljivosti i valjanosti. IstraŹivanje mora biti u skladu s istraŹivaĉkom etikom (v. 17.), odnosno pridonijeti napretku društva i znanja bez nanošenja nepotrebne ili prekomjerne štete. IstraŹivanje bi

trebalo biti pouzdano tako da omogućuje ponovljivost (v. 7.1.1.), kao i valjano, što znači da zaključci istraživanja trebaju biti u skladu s metodama i podacima, da se rezultati mogu poopćiti na druge situacije, kao i to da se odnose na „stvarni svijet“.

Istraživanjem se može unaprjeđivati ukupno znanje čovječanstva, što je slučaj kad je riječ o izvornim znanstvenim istraživanjima (v. 3.4.), dakle onima koja donose neke novine. Osim toga, istraživanjima se može provjeravati već postojeće znanje, a ona mogu značiti i produbljivanje znanja u nekom užem kontekstu, poput akcijskih istraživanja (v. 11.1.). Također, unaprjeđenje znanja može se odnositi i na nova tumačenja nekih pojava, a ne samo na nova otkrića. Kako bi se sve to postiglo, istraživanja moraju biti dostupna i drugim istraživačima: treba diseminirati njihove rezultate (v. IV.), a može se učiniti još i više – otvoriti čitav proces istraživanja (v. 16.).

1.2. Istraživački pristupi

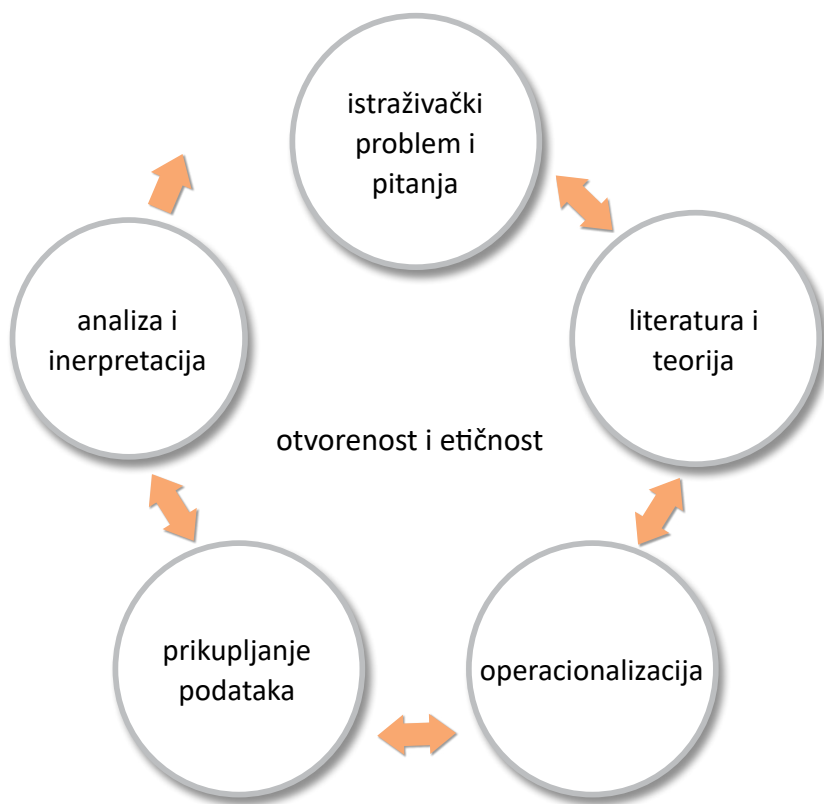
Definicije istraživanja koje smo naveli, baš kao i sve definicije, kreću od nekih aksioma (v. 4.1.) o tome što je znanje, kako do njega možemo doći, što je svijet i slično. Riječ je o sveobuhvatnim teorijskim pitanjima koja, premda nam se mogu činiti apstraktnima, imaju važne posljedice za to što se smatra dobrim istraživanjem i kako se istražuje. Kvantitativni pristupi često se povezuju s brojanjem podataka, ali osim toga i s objektivnosti i distanciranosti istraživača, preciznosti mjerenja i strukturiranosti nacrt istraživanja, donošenjem širokih generalizacija i sl. Kvalitativni pristupi bave se interpretacijom značenja pa se podaci ne broje, a istraživač je često blizak sudionicima i predmetu istraživanja, mijenja nacrt istraživanja ovisno o novim saznanjima te donosi dubok, a ne širok uvid, s ograničenom mogućnošću generalizacije (Bryman 2012: 408). Mogući su i mješoviti pristupi, kojima se u nacrt istraživanja kombiniraju kvalitativni i kvantitativni pristupi i metode. Cilj je mješovitih pristupa triangulacija podataka (v. 9.5.), dobivanje potpunijeg uvida u istraživanu pojavu, kao i izbjegavanje ograničenja kvalitativnih odnosno kvantitativnih pristupa.

Ta se tri pristupa, dakle, mogu razlikovati prema koracima u istraživanju, korištenim metodama, prikupljenim podacima, načinima analize podataka i potencijalnim zaključcima. Neke poddiscipline ili teorijsko-metodološki pristupi jasno pripadaju jednoj od navedenih tradicija pa se u njima koriste ustaljene kombinacije izvora podataka, načina njihova prikupljanja i analize. Primjerice, mnoga korpusna istraživanja pripadaju kvantitativnoj tradiciji, imaju unaprijed određen nacrt istraživanja i koriste se kvantitativnim metodama. Kritička analiza diskursa obično je dio kvalitativnih pristupa, kako prema nacrtu, tako i prema analizi. Ipak, u oba slučaja moguć je i mješoviti pristup, budući da korpusni podaci često zahtijevaju interpretaciju nekih kategorija (za što se koristi kodiranje), a kritička analiza diskursa može uključivati i kvantifikaciju.

Ova je knjiga zamišljena kao širok pregled istraživačkog procesa u jeziku i prevođenju pa se stoga u njoj nećemo baviti uobičajenim ustaljenim kombinacijama istraživačkih pristupa, izvora podataka i metoda (za detaljnije informacije o njima, čitatelja upućujemo na literaturu u odlomku *Pročitajte više*). Ipak, njezina je prednost to što se u njoj nalaze opći postupci koji su u temelju različitih vrsta pristupa istraživanju u jeziku i prevođenju. Zato se ovdje ne može naći popis gotovih „receptata“ za pojedinu poddisciplinu ili pristup unutar lingvistike ili znanosti o prevođenju, nego se daje postupovnik koji zacrtava trasu koju svaki istraživač ionako mora svladati na svoj način. Rezultat tog puta može biti plan istraživanja (v. **Dodatak 1**), ali i cjelokupno istraživanje.

1.3. Cikličnost istraživanja

Proces istraživanja u knjigama ili vodičima obično se prikazuje kao razmjerno linearan proces koji počinje istraživačkim pitanjem, a završava više ili manje jasnim odgovorom na to pitanje. Takvoj percepciji pridonose i znanstveni radovi, u kojima se postupak istraživanja prikazuje na pojednostavljen i jasno strukturiran način (v. **14.**). Ipak, proces istraživanja je cikličan i nelinearan, što je prikazano na **slici 1**.

Slika 1. Ciklus istraživanja

Proces je cikličan jer odgovor na istraživačko pitanje od kojeg smo krenuli obično otvara i nova istraživačka pitanja te na taj način, nakon analize i interpretacije podataka, može značiti započinjanje novog ciklusa. Proces je i nelinearan, što znači da se tijekom „kretanja“ po koracima ciklusa ponekad moramo vraćati na prethodne korake kako bismo ih promijenili i prilagodili novim saznanjima do kojih smo došli, objektivnim prilikama i slično. Na primjer, istraživački problem i pitanja ovisit će o literaturi koja o njima postoji, ali i o teorijskom okviru, tako da se mogu mijenjati. Operacionalizacija može ovisiti o tome koji su nam izvori podataka dostupni, što ponekad nećemo utvrditi prije nego što ih počnemo prikupljati. Analiza podataka i njihova interpretacija može dovesti do potrebe za prikupljanjem novih podataka.

1.4. Strah od istraživanja

Istraživanje je uzbudljivo jer ga pokreće znatiželja i želja za unaprjeđenjem znanja. Ipak, strah je normalan budući da proces nije linearan i da određite nije unaprijed poznato: hoćemo li znati kada i kako se vratiti na prethodni korak, hoćemo li prikupiti dovoljno podataka, hoćemo li ih znati analizirati i interpretirati, hoćemo li znati napisati tekst? Također, tijekom istraživanja istraživači ponekad pomisle da je njihovo čitavo istraživanje loše zamišljeno, bezvezno, nevažno i nezanimljivo. To se zna dogoditi kad se istraživač zbog novih saznanja u ciklusu istraživanja mora vratiti na prethodni korak, na primjer ako se zbog problema s operacionalizacijom mora vratiti na čitanje literature ili postavljanje hipoteze. Uobičajen je i „strah od prvog koraka“, kad istraživač nije spreman pristupiti prikupljanju podataka nego stalno pokušava „izbrusiti“ nacrt istraživanja kako bi bio „savršen“. (Nema savršenog nacrta istraživanja, a što prije pokušamo prikupiti barem probne podatke, znat ćemo više o operacionalizaciji.) Istraživač se može zabrinuti i nakon što je dobro „zaglibio“ u prikupljanje podataka, jer mu se čini da oni nisu dovoljno dobri, da ih nema dovoljno i sl. Najzad, dobro je poznat i strah od pisanja.

Svi su ti strahovi normalni i muče kako neiskusne, tako i iskusne istraživače. Čak i najiskusniji istraživač ne može točno znati kamo će ga istraživanje dovesti, ali dobro poznaje proces istraživanja i zna se nositi s njegovom neizvjesnošću. Potencijalni neuspjeh u nekom koraku istraživanja samo znači da se treba vratiti na prethodne korake koristeći se saznanjima koja smo do tada stekli. U tome može pomoći čitanje literature, razmišljanje o problemu, razgovor s kolegama, savjeti mentora i protok vremena. Učenje o istraživanju uključuje upoznavanje dijelova procesa, ali i upoznavanje vlastitih osjećaja i razmišljanja tijekom tog procesa. Iskusni se istraživač od neiskusnog razlikuje po tome što – osim što dobro poznaje korake u istraživanju i ima iskustva u njegovu planiranju – ima razvijene strategije kako se nositi s vlastitom nesigurnošću i različitim osjećajima koji ga mogu obuzeti.

Kad mentori ili iskusni istraživači promatraju istraživače početnike, ponekad im se čini da je istraživačima početnicima teško procijeniti vrijeme potrebno za pojedinu etapu istraživačkog rada, kao i kvalitetu vlastitih istraživanja ili razmišljanja. Ponekad se neiskusni istraživači precjenjuju, smatrajući da će neki dio istraživačkog procesa moći obaviti brzo i bez problema pa ih dulje vrijeme

rada ili problemi znaju obeshrabiliti. Ponekad neiskusni istraživači podcjenjuju vlastiti rad, smatrajući da je ono što su napravili ispodprosječno. U oba slučaja od pomoći mogu biti iskusniji istraživači i mentori kako bi očekivanja početnika stavili u realne okvire. Neiskusnim istraživačima može pomoći i dnevnik istraživanja s bilješkama o pojedinim koracima i razmišljanjima. Ne samo da će ih podsjetiti na ono što su dotad učinili, nego je i dobar alat za refleksiju o vlastitom istraživanju, čime se promiče autonomija i kritičko mišljenje (Yong i Hoon 2013).

Prednost priručnika poput ovog je u tome što se neiskusni istraživači mogu upoznati s onim što ih čeka, što će možda do neke mjere smanjiti njihov strah od nepoznatog. Zadaci namijenjeni vježbi, koji se nalaze na kraju svakog poglavlja, olakšat će usvajanje pojedinih koraka jer se vježbaju manji elementi pojedinih vještina koji su ujedno dijelovi procesa istraživanja. Knjiga može poslužiti i kao priručnik za izradu plana istraživanja, koji navodimo na kraju knjige (v. **Dodatak 1**). Priručnik o istraživačkom postupku imat će smisla samo ako mladi istraživač nova znanja o kojima je čitao istodobno pokuša i primijeniti. Pri tome je ključna disciplina: samome sebi treba zadavati manje ciljeve i kraće rokove te ih se pridržavati koliko je god moguće. U tom smislu priručnik ne može u potpunosti zamijeniti mentorski rad i razgovor s kolegama, ali se nadamo da će biti dragocjena pomoć na istraživačkom putu.

ZADACI:

1. Pripremite mjesto (npr. mapu na računalu ili u oblaku) gdje ćete držati sve dokumente i bilješke povezane sa svojim istraživanjem. Unaprijed razmislite o tome kako ga organizirati (npr. zasebne mape za literaturu, bilješke, ideje, dnevnik istraživanja i slično).
2. Unaprijed napravite raspored koji će vam omogućiti da svaki dan ili tjedan izdvojite određeno vrijeme za istraživanje. U tome vam može pomoći i ova knjiga. Na primjer, svakom poglavlju knjige i zadacima povezanim s njime možete posvetiti jedan tjedan.
3. Započnite voditi dnevnik istraživanja. U njega ćete bilježiti što ste naučili u nekom vremenskom razdoblju (npr. svaki tjedan) i svoja razmišljanja o problemima na koje ste naišli, načinima na koje ste se s njima nosili, kao i o onome čime ste zadovoljni ili što vas brine. Dnevnik započnite kratkim opisom očekivanja od vlastitog istraživanja.
4. Upoznajte se s planom istraživanja (v. **Dodatak 1**) i usporedite ga s istraživačkim ciklusom. Razmislite o razlozima njihovih sličnosti i razlika.

PROČITAJTE VIŠE:

Bryman (2012: 45–48) govori o važnosti pouzdanosti, ponovljivosti i valjanosti u istraživanjima u društvenim znanostima, ali je opis jasan i primjenjiv na istraživanja jezika i prevođenja. Neke savjete za korištenje dnevnika istraživanja kao načina refleksije daju Yong i Hoon (2013).

2. Tema istraživanja, istraživački problem i istraživačka pitanja

U OVOM ĆETE POGLAVLJU NAUČITI:

- razlikovati istraživački problem od teme istraživanja
- suziti temu istraživanja
- procijeniti istraživačka pitanja
- formulirati istraživački problem.

Prvi i najvažniji korak u planiranju istraživanja sastoji se u formuliranju istraživačkog problema. Taj korak zna biti zahtjevan i iskusnijim istraživačima, a osobit izazov predstavlja početnicima. Neiskusni istraživači poistovjećuju istraživački problem s temom istraživanja, što im otežava daljnje korake u istraživanju. U ovome ćemo poglavlju nastojati pokazati razliku između teme i istraživačkog problema te pružiti neke savjete o tome kako formulirati istraživački problem.

Tema istraživanja odnosi se na neki predmet ili pojavu unutar znanosti u okviru koje se provodi istraživanje, na primjer, u lingvistici tema istraživanja mogu biti metafore, a u znanosti o prevođenju prevođenje metafora. Temu je relativno lako odabrati, obično prema osobnom interesu i sklonosti, a, ako se istraživanje provodi unutar nekog laboratorija ili projekta, ona može biti već zadana. Istraživač koji ima priliku slobodno izabrati temu dobro će učiniti ako odabere nešto što ga doista privlači jer će se temom baviti dulje vrijeme i u nju uložiti puno truda i vremena.

Nakon što je na temelju početne ideje i interesa odabrana tema, treba je suziti do odgovarajuće razine. To znači da je dovoljno uska da se može smisleno obraditi jednim istraživanjem (pri čemu valja uzeti u obzir vrstu istraživanja,

recimo, je li riječ o diplomskom ili doktorskom istraživanju; članku ili knjizi), a dovoljno široka da je vrijedi istraživati. Recimo, „prevođenje metafora“ preširoka je tema jer nije izgledno da bi se jednim jedinim istraživanjem (pa ni doktorskim) moglo istražiti sve njezine relevantne aspekte. Tema bi se mogla suziti, npr. s obzirom na vrstu prevođenja, vrstu metafora i jezičnu kombinaciju, na „prevođenje konceptualnih metafora u političkim govorima s engleskog na hrvatski“.

U trenutku kad su došli do tako sužene teme početnici često smatraju da su time definirali istraživanje te prelaze na prikupljanje podataka i njihovu obradu. Kad ih se upita koji je cilj istraživanja, tipičan je odgovor: „analizirati...“, npr. „analizirati konceptualne metafore u prijevodima političkih govora s engleskog na hrvatski“. Pritom se zaboravlja da je analiza sredstvo, a ne cilj. Kao posljedica toga, istraživanje nema pravi fokus te ni sam istraživač, a kasnije ni čitatelj znanstvenog rada ili slušatelj na konferenciji nemaju pravu sliku o tome što se točno istražuje, što se istraživanjem želi postići ni zašto bi ono nekoga zanimalo. Inzistiranje (obično povjerenstava u slučaju ocjenskih radova) na tome da se jasno formulira „doprinos“ istraživanja nije uvijek od pomoći jer početnike obično demoralizira (smatraju da istraživanje nema nikakav doprinos jer nisu ništa veliko otkrili), a fokus i dalje ostaje nejasan (doprinos je u tome što „još nitko nije analizirao tu temu“).

Ključni korak preoblikovanja teme u istraživački problem stoga se ne bi smio preskočiti. U tom procesu najvažniju ulogu igra postavljanje istraživačkih pitanja. Istraživačka pitanja su konkretna pitanja na koja pokušavamo odgovoriti istraživanjem, npr.: „Zašto političari koriste metafore u svojim govorima?“, „Koji postupci za prevođenje metafora prevladavaju kad je riječ o političkim govorima?“, „Kakav učinak na slušatelje/čitatelje imaju metafore u političkim govorima i načini na koje su one prevedene?“ i dr. Istraživačima se savjetuje da u ovoj fazi *brainstorminga* postave što veći broj pitanja o temi kako bi došli do jednog ili više na koja će istraživanjem pokušati odgovoriti. Najbolje je ispisati sva pitanja kojih se možemo sjetiti ne pokušavajući u ovoj fazi odgovoriti na njih (Booth i sur. 2003: 46–48). Pitanja se procjenjuju tek u sljedećoj fazi. Kao i pri sužavanju teme, trebalo bi izbjeći preširoko postavljena pitanja, kao i ona koja su previše specifična i na koja se može odgovoriti relativno jednostavno, a da pritom rezultat nije moguće primijeniti na druge slične situacije jer je previše povezan s nekim konkretnim kontekstom (Anderson 1998: 38).

Nadalje, trebalo bi eliminirati ona pitanja na koja je odgovor već poznat, iako ga mi osobno možda ne znamo (npr. „Na koje se sve načine može prevesti metafora?“). To je moguće provjeriti čitanjem literature o temi i u tom smislu nam takvo pitanje može biti od velike koristi kao uvod u temu, ali to nije naše istraživačko pitanje. Ako je odgovor na pitanje tek djelomično poznat, pitanje ima potencijala: možda se upravo u dijelu pitanja na koje znanost još nije do kraja odgovorila skriva naš istraživački problem (npr. „Utječe li prijevod metafora u političkom govoru na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi?“). Takvo nas pitanje također vodi prema čitanju postojeće znanstvene literature kako bismo vidjeli jesu li i kako drugi znanstvenici već pokušali odgovoriti na njega te što je nakon njihovog doprinosa i dalje ostalo nepoznato. Pritom je katkad (ovisno o vrsti rada) dovoljno da i malen dio ili aspekt teme bude prethodno neistražen, npr. da se neka pojava istražuje na novom materijalu, u drugoj jezičnoj kombinaciji, na primjeru nekog drugog autora ili sl. jer i to može u konačnici dovesti do novih spoznaja.

Kad smo tako došli do jednog ili nekoliko pitanja o temi koja nam se čine dovoljno zanimljivima i nedovoljno istraženima, dolazimo do idućeg važnog koraka u formuliranju istraživačkog problema. Moramo se zapitati zašto je naše istraživačko pitanje relevantno, zašto bi moglo zanimati i nekog drugog osim nas te zbog čega mu vrijedi posvetiti pažnju. Booth i sur. (2003: 49–52) savjetuju formuliranje istraživačkog problema u obliku rečenice koja se sastoji od triju dijelova.² U prvome se dijelu navodi tema:

(1) Istražujem prijevode konceptualnih metafora s engleskog na hrvatski u političkim govorima...

Drugi dio rečenice sadrži istraživačko pitanje:

(1) Istražujem prijevode konceptualnih metafora s engleskog na hrvatski u političkim govorima (2) jer me zanima / želim saznati utječu li prijevodi metafora u političkim govorima na percepciju anglofonih političara među hrvatskim čitateljima...

U trećem dijelu rečenice trebalo bi obrazložiti zašto bi to pitanje moglo biti relevantno i drugima, a ne samo meni:

(1) Istražujem prijevode konceptualnih metafora s engleskog na hrvatski u političkim govorima (2) jer me zanima utječu li prijevodi metafora u političkim

² Neki autori takvu rečenicu nazivaju „*so-what statement*“ (v. npr. Reid i sur. 2017: 294).

govorima na percepciju anglofonih političara među hrvatskim čitateljima (3) kako bih pokazala/objasnila na koji način prevođenje za informativne medije igra ulogu u kreiranju predodžbi o izvornoj kulturi.

Istraživački problem formuliran na ovaj način ima jasan fokus kojemu se istraživač može vraćati kad se izgubi u literaturi, u moru prikupljenih podataka koje treba analizirati ili u rezultatima koje treba prikazati i interpretirati.

Valja naglasiti da, iako je poželjno odmah na početku istraživanja posvetiti dovoljno vremena formuliranju istraživačkog problema kako bi daljnji koraci bili usmjereni njegovu rješavanju, istraživački problem formuliran u ovoj fazi nije uklesan u kamenu. Istraživač će mu se vraćati u svakom idućem koraku i dorađivati ga te će istraživački problem svoj konačni oblik možda poprimiti tek na samome kraju istraživanja (v. 1.3.).

ZADACI:

1. Odaberite temu istraživanja koja vas osobno zanima i motivira te je nastojte suziti do razine koja će odgovarati vašem opsegu istraživanja (npr. diplomski rad, doktorski rad, rad za časopis...).
2. Postavite što više pitanja o odabranoj temi. Čitajući postojeću literaturu o temi (v. 3.), procijenite koja od pitanja koja ste si postavili imaju potencijal postati vaša istraživačka pitanja (jer su dovoljno zanimljiva i specifična, nisu u potpunosti istražena...).
3. Uz pomoć istraživačkih pitanja pokušajte formulirati istraživački problem na način koji predlažu Booth i sur. (2003: 49–52). Vraćajte mu se periodički u narednim fazama istraživanja te ga preispitujte i dorađujte.

PROČITAJTE VIŠE:

Vrijedne savjete o postavljanju istraživačkih pitanja i formuliranju istraživačkog problema nude Booth i sur. (2003: 46–52) te Anderson (1998: 38 i dalje), koji nudi i konkretne primjere iz područja istraživanja obrazovanja.

3. Kritičko čitanje literature

U OVOM ČETE POGHLAVLJU NAUČITI:

- razlikovati vrste radova (znanstveni, stručni, pregledni)
- kritički procijeniti znanstvene radove u području odabrane teme istraživanja, uključujući vlastiti rad
- formatirati bibliografske jedinice.

3.1. Svrha kritičkog čitanja

Kritičko čitanje objavljene znanstvene literature u području odabrane teme istraživanja važno je u svim fazama istraživačkog procesa, a osobito na samome početku, tijekom formuliranja istraživačkog problema (v. 2.) i postavljanja hipoteza (v. 5.). Naime, nijedno se istraživanje ne odvija u vakuumu – svako se novo istraživanje nadovezuje, ili bi se trebalo nadovezivati, na već postojeća istraživanja te se nadograđuje na spoznaje koje proizlaze iz rezultata tih prethodnih istraživanja. Upravo zbog toga svaki znanstveni rad počinje pregledom relevantnih istraživanja, a završava sugestijama za buduća istraživanja. Kritičkim čitanjem radova o istraživanjima koja su proveli drugi znanstvenici, a koji su danas zahvaljujući tehnologiji relativno lako dostupni diljem svijeta, istraživač može razlučiti što se o pojedinoj temi već zna od onoga što još nije poznato i tako se usredotočiti na produbljivanje spoznaja o još neistraženom ili nedovoljno istraženom aspektu neke pojave. Na taj je način samom istraživaču otpočetak jasan doprinos istraživanja, koji stoga može lakše objasniti i svojim čitateljima ili ocjenjivačima.

Osim u svrhu orijentacije o postojećim spoznajama u nekom znanstvenom području, kritičko čitanje može pomoći i pri odabiru teorijskog okvira (v. 4.) ili metode istraživanja (v. II. i III.). Rijetka su istraživanja kojima se donosi nova teorija ili predlaže posve nova znanstvena metoda; u većini slučajeva istraživači se koriste postojećim teorijskim okvirima i metodama. Kako bi to mogli učiniti na kvalitetan način, moraju se najprije dobro upoznati s postojećim teorijskim pristupima i metodama te odabrati one koje najbolje odgovaraju njihovu cilju istraživanja i hipotezama (v. 5.). Definicije ključnih pojmova i klasifikacije nije potrebno za svako istraživanje formulirati *ab ovo*, iako se mogu modificirati u skladu s potrebama pojedinog istraživanja ili prikupljenim podacima. U tome bi slučaju istraživač trebao pokazati da poznaje prethodne definicije ili klasifikacije te obrazložiti na koji način izmjene koje predlaže predstavljaju doprinos.

Nadalje, čitanje literature pomaže istraživačima, osobito onima s manje iskustva, usvojiti odgovarajući način izražavanja kad je riječ o pisanju znanstvenih radova (v. 14.). Radovi objavljeni u renomiranim časopisima iz područja lingvistike i znanosti o prevođenju mogu poslužiti kao model znanstvenog funkcionalnog stila i strukture koji će mlađi istraživač oponašati pri pisanju vlastitoga rada u tim područjima. Što se više čita, to je lakše pisati pa se početnicima savjetuje da u prvim fazama istraživanja puno čitaju te da njihov pristup čitanju bude kritički.

3.2. Odabir literature i pretraživanje

U doba prije interneta traženje literature bilo je prvenstveno povezano s fizičkim odlaskom u knjižnicu, pregledavanjem polica i pretraživanjem različitih vrsta kataloga dostupnih na karticama. O nekim se radovima moglo saznati i iz bibliografija radova o pojedinoj temi, a o nekima pregledom referencija u radovima koji su bili dostupni (što je jedna moguća tehnika i danas). To znači da je dostupnost radova bila mnogo ograničenija nego danas.

U današnje su vrijeme radovi mnogo dostupniji, a dostupniji su i načini njihova traženja. S jedne strane, odlazak u knjižnicu, pregledavanje polica i pretraživanje

(*online*) kataloga knjižnica i dalje su valjane mogućnosti. Međutim, bitan aspekt kritičkog čitanja literature tiče se sveobuhvatnosti pri odabiru relevantnih bibliografskih jedinica. Česta pogreška koju čine početnici jest da odaberu samo najdostupnije radove ili samo radove koji se prikazu na prvim stranicama pri pretraživanju interneta, koji ne moraju nužno biti najvažniji i najkvalitetniji. Primjerice, diplomski radovi drugih studenata obično su studentima dostupni putem repozitorija i mogu poslužiti kao inspiracija, ali ne bi trebali biti jedini radovi koje će istraživač pročitati na neku temu. Stoga valja imati na umu da danas možemo pretraživati ne samo knjižnicu koja nam je najbliža, nego i druge knjižnice u cijelome svijetu. Osim toga, možemo pretraživati i baze znanstvenih radova, bilo da su otvorene poput baze hrvatskih časopisa Hrcak (<https://hrcak.srce.hr/>) ili uglavnom zatvorene (JSTOR, ScienceDirect i dr.) koje su dostupne preko znanstvenih knjižnica (npr. <http://baze.nsk.hr/> ili <http://knjiznica.ffzg.unizg.hr/baze/>). Danas ima sve više kvalitetnih časopisa koji objavljuju sve ili neke radove u otvorenom pristupu (v. 16.). Možemo pretraživati i cijeli internet pomoću pretraživača poput Googlea, kao i samo znanstvene radove pomoću specijaliziranih pretraživača kao što je Google Scholar (<https://scholar.google.hr/>). Sve to znači da imamo vrlo velik izbor, a iz tog velikog izbora ponekad je teško odabrati ono što je relevantno baš za naše istraživanje.

Stoga se pri pretraživanju literature može početi od najuže teme koja se zatim prema potrebi proširuje. Na primjer, ako se istraživač želi baviti hrvatskim prijevodima metafore u djelima nekog švedskog pisca popularne proze, možda će otkriti da na tu temu još nema objavljenih radova (što je dobra vijest jer znači da tema još nije istražena). Sljedeća bi pitanja mogla biti: Ima li radova o metaforama u prijevodima djela istoga pisca na neki drugi jezik? Ima li radova o nekim drugim aspektima prijevoda njegovih djela na hrvatski ili neki drugi jezik? Ima li radova o prijevodima metafora u drugim djelima sličnog žanra?

U područjima u kojima ima puno radova može se početi od jednog od najnovijih radova pa zatim tražiti radove koje taj autor citira, a nakon toga radove koje citiraju autori citiranih radova itd. Pregledom literature važno je obuhvatiti sve relevantne radove, ali jednako je važno i izostaviti radove koji nisu izravno relevantni za istraživanje koje se provodi. Prosudba o tome što je relevantno važan je aspekt kritičkog čitanja. Podrobnost pregleda literature (v. 14.1.6.) u samome radu ovisit će i o nekim drugim faktorima, kao što je vrsta

rada (u ocjenskim se radovima, osobito doktorskim, obično očekuje iscrpniji pregled literature nego u drugima) i vrsta publikacije, odnosno autorova očekivanja o tome koliko su čitatelji publikacije upoznati s temom. Recimo, ako bismo o istraživanju koje se bavi strojnim prevođenjem (SP) željeli objaviti rad u časopisu posvećenom SP-u, bilo bi dovoljno navesti nekoliko relevantnih radova povezanih s najužom temom istraživanja. No, kad bismo rad na istu temu htjeli objaviti u časopisu iz primijenjene lingvistike ili zborniku radova s konferencije posvećene prevođenju općenito, pregled literature vjerojatno bi uključio i neke druge ključne radove kojima bi se čitateljima dao uvid u širu temu ili područje.

OKVIR A. PRIMJER PRETRAŽIVANJA LITERATURE

U jednom istraživanju koje trenutno pripremam, zanima me upotreba izraza *ono* u govornom jeziku. Kako ću o navedenome pisati na engleskom, pretražujem literaturu i na hrvatskom i na engleskom. Pretražujem literaturu na hrvatskom jer je to jezik o kojem pišem, a englesku literaturu pretražujem budući da je to međunarodni jezik znanosti. Da govorim koji drugi jezik i da znam da je riječ o području istraživanja koje je dobro obuhvaćeno i u znanosti na drugim jezicima, pretražio bih i njih. Taj savjet prvenstveno se odnosi na pisanje doktorskih radova i većih istraživanja, a u nastavku ćemo se usredotočiti samo na hrvatski i engleski.

Upotreba riječi *ono* koja me zanima jest prvenstveno diskursna ili pragmatička, kao u primjeru (1).

(1) [Pjesma] „Prvi semestar“ je u principu prva stvar koju smo napisali i to je, *ono*, kraj srednje, početak faksa.

Riječ je o pojavi koja se na engleskome naziva *discourse marker*, *discourse particle* ili *pragmatic marker*, odnosno na hrvatskome *diskursna oznaka* ili *pragmatička oznaka*. Stoga kao prvu pretragu kombiniram jedan od navedenih izraza u navodnicima (kako bih kao rezultat dobio točan izraz), s riječju *ono* također u navodnicima. Budući da pretragom često dobijete mnogo rezultata, važno je odmah pokušati procijeniti koliko je pretraga dobra za potrebe onoga što činite. Dakle, ako na prvoj stranici rezultata ne dobivate ništa što smatrate dovoljno specifičnim, pokušajte tražiti dalje. Primjerice, pretragom *discourse marker* i *ono* dobio sam 569 rezultata, ali se nijedan rezultat na prvoj stranici ne

bavi hrvatskim, osim naslova *South Slavic discourse particles* (koji se javlja samo kao citat, dakle nisam dobio puni podatak o kakvom je radu riječ). Stoga u navedenu pretragu uključujem riječ „Croatian“ i dobivam 52 rezultata, od kojih nekoliko na prvoj stranici ima veze sa srpskim ili hrvatskim, ali nijedan se ne bavi temom razgovornog jezika koji me zanima. Radove o srpskom pamtim (jer je moguće da radova o hrvatskom nema) i krećem u drugu potragu, kombinacijom izraza *discourse particle* i *ono*. Ta pretraga na prvoj stranici daje kao rezultat rad „The Bosnian discourse particle *ono*“ (Premilovac 2010), koji je dobro polazište za ono što trebam. Za svaki slučaj u pretragu dodajem *Croatian* te opet nalazim isti rad i nekoliko radova o srpskom i još jedan rad o diskursnoj oznaci *odnosno* u Haškom tribunalu (Mišković-Luković i Dedaić 2012), kao i opet citat na *South Slavic discourse particles*. Stoga ne idem u daljnje pretrage, nego biram temeljni rad od kojeg ću početi čitanje, a to je rad Premilovac (2010), a u „rezervu“ stavljam čitavu knjigu u kojoj se javlja (to je onaj citat *South Slavic discourse particles* – zapravo urednička knjiga s navedenim radom) i rad Mišković-Luković i Dedaić (2012). Na taj način dobit ću saznanja o diskursnim oznakama u južnoslavenskim jezicima, gdje bih mogao naći i reference na potrebnu teorijsku literaturu. Te sam radove izabrao i zato što je riječ o dobrim izdavačima odnosno časopisu. Da navedene radove nisam našao, išao bih nešto šire, a prvi korak u tom smjeru bio bi da izbacim riječ *ono*, ali ostavim riječ *Croatian*.

Sada se okrećem pretrazi literature na hrvatskom. Pretraživanje *diskursna oznaka* pod navodnicima daje 22 rezultata, među kojima se ističu radovi autorica Magdalene Nigoević, Glorije Vickov i Lade Badurine. Radove navedenih autorica zatim pregledavam zasebno – budući da je riječ o hrvatskim autoricama, tražim imaju li radove navedene u Hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji (<https://www.bib.irb.hr/>), gdje upisujem njihova imena i ograničavam rezultate pomoću filtra na članke u zbornicima, knjigama i časopisima. Tamo nalazim različite rezultate, ali pazim da za pomnije čitanje izaberem samo njih nekoliko, primjerice rad Vickov (2010), o terminologiji povezanoj s diskursnim oznakama, jer mislim da ću u tom radu naći i nešto teorijske literature. Najzad, pregledavam i termin *diskursna oznaka* u bazi Hrčak (<https://hrcak.srce.hr/>) i nalazim 0 rezultata, što mi je teško povjerovati, jer bih očekivao da se rad Vickov (2010) ondje mora nalaziti budući da je izdan u hrvatskom časopisu. Stoga mijenjam pretragu u množinu *diskursne oznake* i nalazim 4 rezultata, i to hrvatskih autorica koje sam ranije spomenuo. Njih također uzimam u obzir.

Na taj sam način završio s jednim početnim radom o diskursnoj oznaci *ono*, jednom knjigom, jednim radom o hrvatskom i nekoliko radova na hrvatskom. Samo je jedan rad povezan s diskursnom oznakom *ono*, ali u bosanskom i ne koristi se korpusom kojim bih se ja koristio, što znači da mogu nastaviti rad na ovoj temi. Imam dovoljno literature za početak, i krećem kritički čitati onu najspecifičniju, a to je Premilovac (2010). Zatim planiram pročitati Vickov (2010), a onda i Mišković-Luković i Dedaić (2012). Tijekom čitanja svakako ću nailaziti i na drugu literaturu na koju će se svi pozivati – moram procijeniti koja je od te literature najvažnija pa i nju pronaći i pročitati.

3.3. Vođenje bilježaka i citiranje

Kad je riječ o kritičkom čitanju, svaki bi istraživač trebao osmisлити vlastiti način vođenja bilježaka o pročitanim tekstovima. Pri vođenju bilježaka osobito je važno jasno razgraničiti što je izravni citat nekog autora, što je parafraza autorovih riječi, a što vlastiti komentar ili razmišljanje o temi (Gile 2001; Williams i Chesterman 2002). Ako to odmah ne označi, istraživač može u kasnijoj fazi nenamjerno počinuti plagijat (v. 17.2.). Za izravne je citate potrebno odmah zabilježiti punu bibliografsku jedinicu, uključujući i stranicu na kojoj se citat nalazi. Bilješke se zatim mogu grupirati prema temama kako bi se olakšao kasniji rad na pisanju poglavlja s pregledom literature (v. 14.1.6.).

Način citiranja koji će se koristiti u radu obično određuje nakladnik ili urednik, ili, kad je riječ o ocjenskim radovima, institucija. U svakom je slučaju važna dosljednost u formatiranju izvora. Načina citiranja postoji doista mnogo, među kojima su u društvenim i humanističkim znanostima možda najpoznatiji formati MLA, Harvard, Chicago, APA i drugi. Na kraju ovoga poglavlja navodimo poveznice na stranice na kojima možete pronaći više informacija o njima, kao i na stranicu Hrvatskog pravopisa u izdanju IHJJ-a. U lingvistici i znanosti o prevođenju najčešće se koriste načini citiranja poznati kao „autor – datum“. Takav format podrazumijeva da se pri navođenju citata u zagradu stavlja ime autora, godina i stranica, pri čemu se stranica izostavlja ako se upućuje na cijeli rad. Evo nekoliko primjera:

Prema Croninu (2013: 107), prevođenje postaje ključna aktivnost u radu na etičkoj transparentnosti u višejezičnom svijetu.

Kao pozitivan aspekt lokalizacije neki autori ističu kako se njezina ideologija temelji na kulturnoj diversifikaciji, zbog čega ona ima potencijal da „aktivno sudjeluje u očuvanju razlika“ (Pym 2010: 140).

Istraživanja usto pokazuju da kvaliteta prijevoda nakon redakture SP-a može biti jednaka ili čak bolja od kvalitete prijevoda bez korištenja sustava za strojno prevođenje (Fiederer i O'Brien 2009; Garcia 2010; Plitt i Masselot 2010; Green i sur. 2013; O'Curran 2014).

U popisu literature (v. 14.1.4.) navodi se potpuna bibliografska jedinica, koja tipično sadrži sve ili neke od sljedećih informacija: prezime i ime (ili prezime i inicijal imena) autora, godinu objavljivanja rada, naslov rada, publikaciju u kojoj je rad objavljen (časopis, zbornik i dr.), mjesto i podatak o nakladniku. Autor, godina i naslov su obavezni elementi svake bibliografske jedinice, dok druge obično ovise o vrsti rada i publikacije. Recimo, u slučaju radova objavljenih u časopisu, najčešće se ne navode mjesto i nakladnik, a kad je riječ o radovima objavljenim u zbornicima, ti se podaci navode, kao i podaci o urednicima zbornika. Radovi objavljeni samo na internetu katkad nemaju godinu (i/ili stranice), ali se svakako navodi adresa s koje su preuzeti.

Kad u popisu literature citiramo veći broj radova iz različitih izvora, sastavljanje toga popisa može biti prilično zahtjevno pa za to valja izdvojiti dovoljno vremena. Pritom posao mogu olakšati sustavi za upravljanje bibliografijom, kakvih danas ima doista puno, uključujući i neka besplatna rješenja. Među poznatijim sustavima izdvajamo EndNote, Zotero, Mendeley i EasyBib (v. **Dodatni izvori**). Neki programi za obradu teksta (npr. Microsoft Word) imaju ugrađene mogućnosti upravljanja bibliografijom. Ono što je doista praktično u radu s takvim sustavima jest da se jednom prikupljene bibliografske jedinice mogu automatski preformatirati jednostavnim odabirom željenog načina citiranja.

3.4. Kako kritički čitati

U svom izvrsnom članku o kritičkom čitanju Gile (2001) izdvaja neke norme koje bi trebalo poštovati prilikom takvog čitanja znanstvene literature. Prije

svega, čitanje bi trebalo biti pažljivo i sustavno te, koliko je moguće, objektivno. Sustavnost se odnosi, između ostaloga, na čitanje svih relevantnih radova koji su objavljeni na neku temu (Saldanha i O'Brien 2013). Čitateljima se savjetuje da se čuvaju vlastite pristranosti (ili da je bar budu svjesni) i neutemeljenih vrijednosnih sudova (Gile 2001). Ako mi se ne sviđa stil kojim je rad napisan, utječe li to na moju procjenu sadržaja i doprinosa rada? Ako se ne slažem s autorima oko nekih izraženih stavova, hoću li uspjeti nepristrano odvagati valjanost njihovih argumenata? Osobito je važno, kako ističe Gile, dobro razumjeti tekst prije prosuđivanja. Često zbog površnog čitanja možemo pogrešno shvatiti glavnu ideju te je podvrgnuti neopravdanoj kritici.

Kao primjer iz područja znanosti o prevođenju može se navesti kritika koja se katkad čuje na račun teorije skoposa. Kritičari te teorije često pogrešno tumače da se teorijom zagovara prijevodna strategija orijentirana prema ciljnom jeziku i kulturi („slobodan“ prijevod). No, evo što je zapravo napisao Hans Vermeer (1989/2000: 229, naš prijevod odlomka), koji je formulirao tu teoriju:

Teorija skoposa ni na koji način ne tvrdi da bi se prijevod *ipso facto* trebao prilagoditi ponašanju ili očekivanjima ciljne kulture [...]. To je samo jedna mogućnost; u ovu teoriju jednako se dobro uklapa i suprotan tip prijevoda, onaj namjerno označen, kojemu je namjera sredstvima ciljne kulture izraziti značajke izvorne kulture. A jednako su moguća i sva rješenja između tih dviju krajnosti, uključujući hibridne slučajeve. Nego, znati koja je svrha prijevoda, biti svjestan [prijevodne] akcije – to je cilj teorije skoposa.

Čini se da prvi kritičari nisu baš pažljivo pročitali njegov rad, a kasniji autori nekritično su prenijeli tu prosudbu bez prevelikog udublivanja u sam Vermeerov tekst. Kako takve situacije nisu rijetke, početnicima se savjetuje da, kad je god to moguće, sami čitaju znanstvene radove i pokušaju na temelju toga čitanja donijeti vlastiti sud te da izbjegavaju isključivo oslanjanje na citate „iz druge ruke“.

Gile (2001) navodi tri glavna pitanja koja si možemo postaviti kako bismo provjerili jesmo li ispravno razumjeli pročitani znanstveni rad: Koji je autorov cilj istraživanja? Koja je točno metoda primijenjena u istraživanju? Koji su autorovi rezultati i zaključci? Ako se ne može točno odgovoriti na ta pitanja, trebalo bi ponovno pročitati rad ili dijelove rada u kojima se govori o dotičnim aspektima istraživanja.

S druge strane, moguće je i nakon vrlo pažljivog čitanja utvrditi da cilj istraživanja, metoda i/ili rezultati nisu jasno opisani u samome radu. U tom bi slučaju bilo opravdano zaključiti kako rad nije najbolje kvalitete te s dozom opreza pristupiti njegovim zaključcima. No moguće je i da zapravo uopće nije riječ o izvornom znanstvenom radu, nego možda o stručnom ili preglednom radu. Takvi radovi imaju drukčiju funkciju od znanstvenih radova te slijede drukčije norme pisanja. I takvi radovi mogu biti korisni, ali na ponešto drukčiji način nego znanstveni radovi. Kako bismo razjasnili razliku među trima vrstama radova, preuzimamo njihove definicije sa stranice Hrvatske znanstvene bibliografije CROSBİ (Institut Ruđer Bošković, 2020):

Znanstveni rad sadrži neobjavljene rezultate izvornih znanstvenih istraživanja, a znanstvene su informacije izložene tako da se točnost analiza i izvoda, na kojima se rezultati temelje, može provjeriti.

Stručni rad sadržava već poznate, objavljene rezultate znanstvenih istraživanja i težište usmjerava na njihovu primjenu u praksi ili na njihovo širenje (obrazovna svrha). Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke koji nisu vezani uz izvorna autorova istraživanja, a iznesena zapažanja ne moraju biti novost u struci. [...]

Pregledni rad [...] znanstveni je rad što sadrži izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor aktivno djeluje.

Stručni radovi istraživaču mogu poslužiti kao izvor inspiracije: ako se opisani problem pojavljuje u praksi, a još nije znanstveno istražen, vrijedilo bi ga istražiti. Čitajući stručne radove možemo vidjeti koje teme i problemi zaokupljaju praktičare i tako odabrati temu istraživanja koja će biti relevantna i izvan znanstvene zajednice. Preglednim radovima donosi se pregled istraživanja u nekom području istraživanja. Istraživačima koji tek ulaze u područje popis literature u takvim radovima dobro će doći kao polazišna točka. Preporučuje se ipak samostalno čitanje izvora, a ne isključivo oslanjanje na tuđi kritički osvrt. U svakom slučaju, nije prihvatljivo preuzeti pregled literature drugog autora te od njega napraviti „svoj“ pregled.

Osim navedenih, postoje i konceptualna (pojmovna) istraživanja, koja su obično pisana esejističkim stilom, a kojima je cilj uvođenje novih ili definiranje postojećih pojmova ili čak formuliranje novih teorija (v. 4.). Takve je radove korisno pročitati u svrhu odabira teorijskog okvira i definicija pojmova za vlastito istraživanje.

3.5. Pomoć pri kritičkom čitanju

Prema Gileu (2001: 28–35) možemo formulirati sljedeća pitanja koja bi trebala pomoći pri kritičkom čitanju znanstvenih radova, ali i pri procjeni vlastitog rada:

Procjena sadržaja rada:

- Koji su ciljevi istraživanja i mogu li se ostvariti u konkretnom istraživanju?
- Odgovara li metoda ciljevima? Hoće li dati valjane rezultate?
- Iznose li se točni podaci? Jesu li točno obrađeni i klasificirani?
- Kako se autor služi literaturom? Navodi li sva relevantna istraživanja? Navodi li literaturu koja nije izravno povezana s istraživačkim problemom? Predstavlja li sva prethodna istraživanja korektno i točno?
- Je li autorov način zaključivanja logičan? Donosi li preopćenite, neutemeljene zaključke? Navodi li sva moguća objašnjenja?

Procjena forme rada:

- Kakva je struktura rada?
- Kakvim je jezikom rad napisan? Služi li se autor odgovarajućim funkcionalnim stilom i terminologijom? Izmišlja li nepotrebno nove termine za već postojeće pojmove? Definira li sve ključne termine?
- Je li članak dobro formatiran? Služi li se autor na odgovarajući način grafičkim prikazima? Odgovaraju li podaci u tablicama i na slikama podacima u tekstu?
- Jesu li sve referencije kompletne, točne i formatirane na odgovarajući način?

Kritičko čitanje uključuje procjenu prednosti i nedostataka istraživanja koja se opisuju u radu te, što je najvažnije, njegove relevantnosti i doprinosa rješavanju istraživačkog problema (v. 2.) u području istraživanja. Kritičkim čitanjem tuđih radova vježba se vještina procjene koja istraživaču kasnije može poslužiti i za procjenu vlastitog plana istraživanja, kao i rada kojim će o tom istraživanju izvijestiti širu znanstvenu zajednicu.

ZADACI:

1. Pretražite internet i vama dostupne baze podataka u potrazi za radovima koji se bave vašom odabranom temom istraživanja. Čitanjem naslova i sažetaka procijenite je li riječ o radovima koji bi mogli biti relevantni. Zatim odaberite 3–5 radova i pažljivo ih kritički pročitajte, vodeći bilješke.
2. Služeći se pitanjima za procjenu sadržaja i forme rada navedenima u ovome poglavlju, napišite kratak kritički osvrt o radovima iz prethodnog pitanja. Osvrt pišite iz perspektive relevantnosti rada za vašu temu istraživanja.
3. Ako ste već napravili plan istraživanja ili čak napisali znanstveni rad, kritički ga pročitajte kao da je riječ o tuđem radu. Koje slabosti uočavate? Što bi trebalo izmijeniti? Ako je istraživanje već dovršeno, a rad objavljen, što biste učinili drukčije da se možete vratiti na početak istraživanja?
4. Poblize se upoznajte s nekoliko načina citiranja navedenih u ovome poglavlju. Za vježbu formatirajte bibliografske jedinice radova iz 1. pitanja na tri različita načina.
5. Informirajte se o tome koji se način citiranja očekuje kad je riječ o vašem ocjenskom radu ili radu koji namjeravate predati za objavljivanje u časopisu ili zborniku radova. Formatirajte svoje bibliografske jedinice prema zadanom načinu.
6. Potražite na internetu informacije o sustavima za upravljanje bibliografijom (engl. *reference management software*). Isprobajte nekoliko besplatnih sustava i odlučite koji ćete od njih koristiti za svoje istraživanje.

PROČITAJTE VIŠE:

Korisne preporuke o kritičkom čitanju nudi Gile (2001). On govori o usmenom prevođenju, ali savjeti su primjenjivi i na druga istraživanja jezika i prevođenja, pa i šire. O vođenju bilježaka pri kritičkom čitanju vidi Williams i Chesterman (2002: 31–38).

DODATNI IZVORI: ∞

Načini citiranja:

- APA: <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>
- Chicago: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html/
- Harvard: <https://www.mendeley.com/guides/harvard-citation-guide/>
- MLA: <https://style.mla.org/>
- IHJJ: <http://pravopis.hr/pravilo/bibliografske-jedinice/87/>

Sustavi za upravljanje bibliografijama:

- EasyBib: <https://www.easybib.com/>
- EndNote: <https://endnote.com/>
- Mendeley: https://www.mendeley.com/?interaction_required=true
- Zotero: <https://www.zotero.org/>

4. Teorijski okviri istraživanja

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- prepoznati elemente teorijskog okvira u istraživanju
- prepoznati važnost teorijskog okvira za koncipiranje istraživanja
- procijeniti odgovara li teorijski okvir istraživačkim pitanjima i hipotezama
- prepoznati važnost teorijskog okvira za pozicioniranje istraživanja.

Teorija je konceptualni okvir unutar kojega promatramo sve što se tiče našeg istraživanja. Svako istraživanje nužno kreće od istraživačkih pitanja, a svako pitanje nužno se temelji na teorijskom okviru i bez tog teorijskog okvira ga je nemoguće zamisliti. Pogledajmo jedan jednostavan svakodnevni primjer. Kada koristite perilicu za rublje, ako vam je rublje koje ste oprali prljavo, vratit ćete se na korake koji prethode pranju: provjerit ćete jeste li stavili deterdžent, je li voda bila otvorena ili ćete se pitati je li perilica pokvarena. Drugim riječima, propitivat ćete faktore koji su u skladu s pretpostavkom da je funkcija perilice da opere rublje i da, u skladu s tom funkcijom, rublje iz perilice izlazi čisto. To je temeljna postavka (aksiom) „teorije perilice za rublje“ pa u toj teoriji ima smisla postavljati pitanja povezana s preduvjetima dobrog pranja rublja.

4.1. Aksiomi i teorijski okviri

Aksiomi su polazišta teorije koja uzimamo zdravo za gotovo i koja ćemo teško propitivati u okvirima teorije u kojoj se krećemo. U svakodnevnom

životu, funkcija perilice rublja za pranje rublja (čija je posljedica čisto rublje) jest aksiom. Ako rublje izađe prljavo, nećete pomisliti da se to dogodilo jer su vaše pretpostavke o funkciji perilice za rublje pogrešne te da perilica za rublje zapravo služi zagrijavanju kupaonice, a da je rublje u njoj samo slučajnost. Naši aksiomi o tome kako stvari rade i čemu služe ograničavaju nas u svakodnevnom životu, a ujedno nam i omogućuju svakodnevni život. Na isti način aksiomi znanstvenih teorija ograničavaju što se uopće možemo zapitati. Aksiomi su stabilni u okvirima iste teorije, a različiti teorijski pristupi mogu imati i neke zajedničke aksiome. Primjerice, zajednički aksiom kognitivnih i generativnih teorija jezika jest da je jezik povezan s umom i da odražava procese koji su dio našeg uma, a aksiom prema kojem se razlikuju jest narav te veze.

Na temelju aksioma nastaje teorijski okvir koji daje više ili manje detaljan i koherentan sustav teorijskih pojmova koji objašnjavaju na koji način funkcionira neka pojava. Sve tvrdnje u okviru teorije proizlaze iz aksioma i u skladu su s aksiomima. Teorijski okviri mogu imati različite razine detaljnosti: od onih općenitih koji objašnjavaju cijelo jedno područje ljudskog djelovanja (npr. teorija velikog praska o nastanku svemira) do onih detaljnih (npr. teorija karijere metafore koja objašnjava razliku između konvencionalnih i inovativnih metafora). Bez obzira na razinu detaljnosti, teorija djeluje kao par naočala za gledanje na blizinu ili daljinu koji nam omogućuje da bolje vidimo neke elemente vidnog polja (ono što nam je bliže ili dalje), dok su nam drugi dijelovi vidnog polja mutni (a neki su nam, dok ne promijenimo perspektivu, i sasvim nevidljivi).

4.2. Definiranje temeljnih pojmova i njegove posljedice za istraživanje

U istraživanju moramo razmjerno jednoznačno odrediti temeljne pojmove. Definicija temeljnih pojmova ovisi o teoriji unutar koje se krećemo. Primjerice, ako istražujemo frazeme, moramo znati što točno istražujemo: hoćemo li u frazeme ubrojiti izraze poput *bacati kome pijesak u oči*, *trla baba lan da joj prođe dan* i *na dlanu*. Ovisno o teorijskom pristupu, naša definicija frazema može biti

različita: sasvim uska, ona koja definira frazem kao samo prvi od navedenih primjera ili široka, koja ga definira kao sva tri navedena primjera. To znači da različite teorije mogu koristiti isti pojam – kao što je pojam frazema – ali ga mogu odrediti na sasvim različite načine. Zato je važno odrediti kojom se definicijom temeljnog pojma služimo.

U različitim se teorijskim aparatima javljaju pojmovi koji su povezani samo s njima i sa sobom često nose „teret“ tog aparata. Takve pojmove druge teorije rijetko i nerado koriste – bilo zato što oni nisu u skladu s tim teorijama, bilo zbog njihova „tereta“. U teoriji prevođenja jedan je takav primjer pojam ekvivalencije. Taj pojam sa sobom nosi „teret“ lingvističkog pristupa prevođenju iz kojeg je izniknuo, u okviru kojega se prijevod promatra kao tekst, a prevođenje kao komunikacijski čin. Takvo je shvaćanje prijevoda modernističko i teško ga je prilagoditi postmodernističkim stremljenjima te ga zato suvremeniji teoretičari prevođenja kritiziraju ne pokušavajući ga inkorporirati u svoja razmišljanja.

Teorijski okviri usmjeravaju istraživanje prema određenim hipotezama (v. 5.) i prema upotrebi određenih metoda. Pogledajmo jedan lingvistički primjer. Ugrubo rečeno, u kognitivnoj se gramatici pretpostavlja da je značenje primarno, što znači da se uzrok svim jezičnim procesima traži u značenju. Za razliku od toga, u generativnoj je gramatici primarna struktura pa se uzroci jezičnim procesima traže u strukturnim čimbenicima. Pogledajmo sljedeće rečenice:

- (1) Riža se rasula po stolu.
- (2) Drva su se rasula po stolu.

U primjeru (1) dovoljna je samo klitika *se*, premda podaci iz korpusa pokazuju da se u sličnim kontekstima može naći i konstrukcija *se je*. U primjeru (2) svakako su potrebne dvije klitike (*su se*). Kognitivni će gramatičari odgovor na pitanje zašto je u primjeru (1) moguće izostaviti pomoćni glagol *je* tražiti u značenju, na primjer u značenjskim posebnostima trećeg lica jednine u odnosu na ostala lica. Za razliku od toga, generativni će gramatičari objašnjenje tražiti u strukturnim faktorima, kao što je poredak klitika (npr. ako je *se* prva klitika, onda se može izbaciti pomoćni glagol kao u (1), dok je u drugim slučajevima to nemoguće). Kognitivni će gramatičari – zbog teorijskog okvira – postavljati i istraživati hipoteze povezane sa značenjem, a generativni će gramatičari postavljati i istraživati hipoteze povezane sa strukturom.

Različite hipoteze ujedno znače i upotrebu različitih istraživačkih metoda, pa će stoga s pojedinim teorijskim okvirima često biti povezani neki uobičajeni načini prikupljanja podataka i metode njihove obrade. Tako bi se u kognitivnolingvističkim istraživanjima jezičnih primjera (1) i (2) mogli pojaviti korpusni načini prikupljanja podataka, a u današnje vrijeme kvalitativne i kvantitativne metode obrade. U tim bi se istraživanjima pitanje značenja povezivalo s različitom distribucijom oblika u različitim kontekstima jer se u kognitivnoj lingvistici pretpostavlja da distribucija odražava promjene značenja. Za razliku od toga, u generativnim istraživanjima prevladavalo bi prikupljanje intuicija govornika o gramatičnosti pojedinih rečenica – je li neka rečenica strukturno moguća ili uobičajena u jeziku. Ti se podaci tradicionalno obrađuju samo kvalitativno.

Teorija i praksa u stalnom su suodnosu prema kojem teorija ima posljedice za praksu, a praksa dovodi do novih istraživanja koja zatim proširuju teoriju. Zato istraživati ne znači samo baviti se pitanjima koja su ograničena i zadana teorijskim okvirom. Istraživanje može biti i poticaj za proširivanje ili promjenu teorijskog okvira ili propitivanje aksioma neke teorije. Primjerice, u teoriji konceptualne metafore polazi se od tvrdnje da su metafore konceptualne bez obzira na njihov jezični izraz pa se stoga sve metafore obrađuju na isti način. Ipak, neka istraživanja procesiranja metafora u umu pokazala su da se konvencionalni i inovativni jezični izrazi obrađuju različito. Tako je nastala teorija karijere metafore koja preuzima neke elemente teorije konceptualne metafore, ali mijenja njezino polazište prema kojem jezični izraz ne igra ulogu u obradi metafora. Dakle, istraživanja mogu dovesti do proširivanja i promjene teorija.

U različitim vremenskim razdobljima pojedini se teorijski okviri smatraju suvremenima, a drugi zastarjelima, što znači da se suvremenima ili zastarjelima smatraju i neka polazišta, hipoteze i metode istraživanja. Drugim riječima, korištenje pojedinih aksioma, teorijskih modela i metoda podložno je trendovima. Na primjer, početkom dvadesetog stoljeća mnoga se lingvistička istraživanja nisu bavila značenjem jer se jezična struktura (promatrana, doduše, na različite načine) smatrala ključnom, što se promijenilo sredinom stoljeća, kada je došlo do sve većeg zanimanja za značenje koje se istraživalo i teorijski modeliralo na različite načine. Bez obzira na to odakle navedeni trendovi dolaze, važno je prepoznati u kojem je dijelu „životnog ciklusa“ pojedina teorija kako bismo procijenili i to do koje je mjere njezino korištenje u danom času opravdano.

4.3. Teorijski okviri i provođenje istraživanja: primjeri

Svi opisani elementi: aksiomi, teorijski okviri i njihovi pojmovi, povezanost teorije, hipoteza i metoda te povijesni smještaj pojedinih teorijskih modela, imaju presudnu ulogu u pripremi istraživanja i pisanja istraživačkog rada. To je posebno važno za istraživače početnike koji u svojim prvim istraživanjima tek uče i stvaraju sustav teorijskih tvrdnji u koji vjeruju.

Priprema istraživanja jednim se dijelom odnosi na kritičko čitanje (v. 3.), a drugim na definiranje temeljnih pojmova. Pri kritičkom čitanju valja prepoznati teorijsku paradigmu u kojoj rad funkcionira te je usporediti s drugim suvremenim radovima iz istog područja. Važno je prepoznati ima li još sličnih istraživanja koja upotrebljavaju isti teorijski okvir i je li takav okvir dio nekog većeg trenda ili pokreta. Drugim riječima, treba prepoznati kako se autori smještaju u suvremena teorijska kretanja. Pogledajmo jedan primjer opisa teorijskih okvira iz rada Branimira Belaja objavljenog 2009. godine (Belaj 2009: 43–44; istaknuo autor):

...lingvističke teorije koje zastupaju tezu o prostornoj uvjetovanosti jezika te o prostornoj naravi primarno neprostornih izraza poznate su pod nazivom *lokalističke teorije* ili *teorije lokalizma*.

Jedna je od prvih i najzapaženijih Andersonova (1971, 1977) *lokalistička teorija padeža*, pisana u tradiciji generativne gramatike kao vrlo uspio pokušaj uspostave lokalističke hipoteze... (...) Sredina sedamdesetih i početak osamdesetih godina također je i vrijeme prvih koraka u *kognitivnoj lingvistici* koja se do danas razvila u jednu od najrasprostranjenijih lingvističkih teorija... (...) U čitavom nizu radova, studija i knjiga na prvom mjestu svakako treba spomenuti *kognitivnu gramatiku* (Langacker 1987, 1991, 2000, 2008; Lakoff 1987; Taylor 2002)... (...) U analizi prostornih odnosa u jeziku kognitivna gramatika posebnu pozornost posvećuje prostornim prijedlozima, česticama i glagolskim prefiksima (npr. Brugman 1981; Lindner 1981; Rudzka-Ostyn 1985; Janda 1985, 1986, 1988; Lakoff 1987; Taylor 1995, a u hrvatskoj lingvistici npr. Šarić 2003, 2006a, 2006b, 2008; Belaj 2004a, 2005, 2008), a podržana teorijom konceptualne metafore i metonimije (Lakoff i Johnson 1980). Već i ovaj letimičan pregled teorijskih pristupa o odnosu jezika i prostora govori u prilog činjenici da je prostor jedna od rijetkih kategorija koja je bila podjednako intrigantna i u okviru formalnih i u okviru funkcionalnih pristupa gramatici, što je samo po sebi i više nego dovoljan dokaz o relevantnosti i nezaobilaznosti kategorije prostora u lingvističkim istraživanjima.

U ovom ćemo se radu posvetiti odnosu jezika i prostora na razini složene rečenice u hrvatskom jeziku, i to metodologijom lokalističkih teorija padeža i kognitivne

lingvistike, uglavnom kognitivne gramatike, koja se najšire shvaćeno može smatrati jednom od inačica lokalističkih teorija, kao i teorije konceptualne metafore i metonimije.

U primjeru prepoznamo pregled teorija koje prethode teoriji koju zagovara autor („Jedna je od prvih i najzapaženijih Andersonova (1971, 1977) *lokalistička teorija padeža*, pisana u tradiciji generativne gramatike“). Zatim autor daje pregled kognitivne gramatike, u koju se i sam izrijeком smješta na kraju odlomka, najavljujući ujedno da će istraživanje biti provedeno u odgovarajućem metodološkom okviru („odnosu jezika i prostora na razini složene rečenice u hrvatskom jeziku, i to metodologijom lokalističkih teorija padeža i kognitivne lingvistike, uglavnom kognitivne gramatike“). Kasnije se u radu pojavljuju definicije teorijskih pojmova *trajektora* i *orijentira* (Belaj 2009: 45). Ti se pojmovi ne javljaju u drugim teorijskim okvirima, pa ne samo da rad smještaju u teoriju kognitivne gramatike, nego sa sobom nose i „teorijski teret“ o kojem je ranije bila riječ.

Tražimo li na internetu druge radove koji se bave sličnim temama, naići ćemo na rad Emine Bičević „Kongruencija, padeži i A-pomjeranje u bosanskome jeziku“ iz 2014. koji spominje teoriju padeža, kao i pojam *lokalnosti* (Bičević 2014). Međutim, pregledom literature i čitanjem samog rada vidjet ćemo da on proizlazi iz generativne teorije koju Belaj navodi kao raniju teoriju iz drugog teorijskog tabora – generativizma. Stoga ćemo teško kombinirati pojmove navedene u ova dva rada jer se neki od njih temelje na različitim aksiomima. Primjerice, Emina Bičević spominje pojam *upravljanja*, koji ilustrira time da prijelazni glagoli zahtijevaju korištenje akuzativa zbog strukturnih (sintaktičkih) razloga (dakle prijelazni glagoli upravljaju akuzativom). Budući da sintaksa nije primarna u kognitivnoj gramatici, pojam *upravljanja* ne igra ulogu i suprotan je aksiomu značenja pa se teško može na odgovarajući način rabiti u radu koji se temelji na teorijskom okviru kognitivne lingvistike.

Spominjali smo i važnost prepoznavanja toga je li teorijski okvir suvremen, odnosno u skladu s trenutnim trendovima istraživanja. Branimir Belaj u gore citiranom odlomku izričito spominje literaturu napisanu u istom desetljeću kao i njegov rad (npr. spominju se radovi Šarić i Belaj iz 2008. godine). Literatura navedena na kraju rada pokazuje da su u radu citirani i drugi autori iz istog razdoblja. To pokazuje da je rad bio suvremen 2009. godine. Za razliku od toga, pretraživanje engleskog pojma *case theory* (teorija padeža) na internetu uglavnom

rezultira radovima iz 1970-ih, 1980-ih i 1990-ih, što može značiti da navedena teorija nije nužno u trendu. To ne znači da je ne treba koristiti, nego da se valja čuvati zastarjelih aksioma i definicija teorijskih pojmova koji možda nisu u skladu s onim što se istražuje.

Pri pisanju istraživačkog rada (v. 14.) definiranje temeljnih pojmova u odgovarajućem teorijskom okviru ujedno znači i svrstavanje vlastitog rada u neki teorijski tabor. To svrstavanje iskusnom čitatelju pokazuje što može očekivati u samom radu i olakšava mu kritičku procjenu samog rada – odgovara li rad njegovim vlastitim teorijskim uvjerenjima i do koje mjere. Citiranjem odgovarajuće literature pri pisanju rada ujedno se pozivamo na autoritete, čime pridonosimo i vjerodostojnosti vlastitog rada. Ako smo to dobro učinili, kod čitatelja na taj način možemo izazvati dodatno zanimanje, smještajući se u skupinu istraživača koji istražuju slične pojave na sličan način. Istodobno kod drugih čitatelja možemo izazvati i predrasude jer ne poznaju teorijski okvir u kojem istražujemo ili se ne slažu s njime.

Ponekad se u istraživanju moguće držati općeprihvaćenih definicija pojmova, ali bez izričitog svrstavanja u određeni teorijski tabor. To ponekad činimo jer nismo oblikovali stav o nekom teorijskom taboru, jer se želimo prikazati objektivnima, ali i zato što nam se čini da je zdravorazumsko shvaćanje nekih pojmova sasvim dovoljno. Na primjer, u istraživanju stavova roditelja prema učenju stranih jezika u razvoju višejezičnosti (Knežević i Šenjuga Golub 2015), autorice definiraju višejezičnost i navode istraživanja koja su se njime bavila, kao i istraživanja koja pokazuju važnost stavova roditelja u djetetovom učenju stranog jezika. Premda autorice izdvajaju faktore koje smatraju važnima, ne smještaju se izrijeком u neki teorijski okvir teorija višejezičnosti, učenja, poučavanja ili motivacije u učenju. Višejezičnost definiraju na temelju dokumenta koji je donijela Europska komisija („pod višejezičnošću podrazumijeva [se] poznavanje barem dva strana jezika uz materinski (KOM 2008/566)“, Knežević i Šenjuga Golub 2015: 152). Premda je cjeloviti teorijski okvir ostao neizrečen, već i samo korištenje dokumenata Europske komisije govori nam da autorice teže što sveobuhvatnijoj i „neutralnijoj“ definiciji, koja neće nositi teret neke znanstvene teorije, nego će biti bliža svakodnevnom, zdravorazumskom razmišljanju. Težnja objektivnosti također je svrstavanje, čega je važno biti svjestan pri istraživanju. Proces istraživanja između ostalog služi da pred samima sobom ogolimo sve svoje tvrdnje i zato je svaki element istraživanja potrebno propitivati.

ZADACI:

1. U radovima o temi koju ste odabrali za svoje istraživanje pronađite dijelove gdje se opisuju temeljni pojmovi i teorijski okvir. Potražite odgovore na sljedeća pitanja:
 - Jesu li definirani svi pojmovi koji se koriste u istraživanju? Ima li neki pojam koji se pretpostavlja, a da nije definiran?
 - Jesu li jasno izriječom određeni odnosi između svih teorijskih pojmova tako da čine jedinstven teorijski okvir?
 - Odgovaraju li istraživačka pitanja i hipoteze teorijskom okviru?
 - Jesu li rezultati istraživanja povezani s teorijskim okvirom?
 - Jesu li u raspravi ili zaključku napisane teorijske posljedice rada?
 - Pretražite druge radove o istoj temi. Koristi li se u njima isti teorijski okvir? Pokušajte zaključiti je li navedeni teorijski okvir „u trendu“.
2. Pronađite barem jedan (što noviji) teorijski rad koji daje cjelovit opis teorijskog okvira u kojem će se kretati vaše istraživanje. Promotrite vlastita istraživačka pitanja i pokušajte ih smjestiti u taj teorijski okvir. Zapitajte se potvrđuje li vaše istraživanje ili mijenja navedenu teoriju?
3. Napišite sve pretpostavke povezane s vašim istraživačkim pitanjima. Jesu li koje od pretpostavki međusobno isključive? Ako jesu, kako to možete izbjeći?

PROČITAJTE VIŠE:

Ulogom teorijskog okvira u seminarskim i diplomskim radovima u društvenim znanostima bavi se Labaree (bez dat.), koji ujedno daje i savjete o pisanju teorijskog dijela rada. Teorijskim modelima u istraživanju prevođenja bave se Williams i Chesterman (2002: 48–57).

5. Hipoteze

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- formulirati hipotezu na temelju istraživačkog pitanja
- razlikovati vrste hipoteza i način na koji vrsta hipoteze utječe na odabir metodologije
- procijeniti je li hipoteza opća ili ograničenog dosega
- procijeniti je li hipotezu moguće provjeriti i opovrgnuti
- razlikovati hipotezu (pretpostavku) od postavke
- operacionalizirati hipotezu.

Hipoteze su tvrdnje koje se istraživanjem provjeravaju. Istraživačka pitanja formulirana u poglavlju Tema istraživanja, istraživački problem i istraživačka pitanja (v. 2.), na primjer, istraživačko pitanje „Utječe li način na koji su prevedene metafore u političkom govoru na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi?“ u ovom koraku možemo vrlo jednostavno pretvoriti u izjavne rečenice koje će poslužiti kao hipoteze. U ovom su slučaju moguće dvije hipoteze: „Način na koji su metafore prevedene u političkom govoru utječe na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi“ i „Način na koji su prevedene metafore u političkom govoru ne utječe na percepciju političara među čitateljima u ciljnoj kulturi“. Koju će od tih dviju hipoteza istraživač odabrati ovisi o tome što pretpostavlja na temelju pročitane literature o prethodnim istraživanjima, vlastitog iskustva, iskustva drugih stručnjaka, vlastitog prethodnog istraživanja itd. Način na koji je hipoteza formulirana (pozitivno ili negativno) donekle ovisi i o tradiciji područja u kojem se istraživanje provodi. Provjera hipoteza statističkim metodama karakteristična za neka područja može podrazumijevati formulaciju u obliku „nulte hipoteze“ – negativne tvrdnje koju se istraživanjem

pokušava opovrgnuti (v. 10.). Od istraživača se u svakom slučaju očekuje da u izvještaju o svom istraživanju obrazloži odabir hipoteze i njezinu formulaciju. Razlozi mogu proizlaziti iz pregleda literature (v. 14.1.6.) ili se pak mogu izričito navesti u uvodu rada ili poglavlju s hipotezama.

Hipoteza je dakle pretpostavka ili očekivanje o tome što bi moglo biti istinito kad je riječ o nekom aspektu fenomena koji se proučava. Formulira se u obliku izjavne rečenice u sadašnjem vremenu, a rečenica bi trebala biti jasna, precizna i logična te ne bi trebala sadržavati više od jedne tvrdnje. Ako se istraživanjem želi provjeriti više tvrdnji, svaka bi od njih trebala biti formulirana kao zasebna hipoteza. Moguće je također formulirati jednu „glavnu“ hipotezu i više „pothipoteza“ kojima se provjeravaju pojedini aspekti glavne hipoteze. Tako u jednom lingvističkom radu o jezičnom kontaktu autori (Hekking, Bakker i Gómez Rendón 2010), između ostalog, predviđaju da će se leksički elementi lakše posuđivati od gramatičkih, što dijele u dvije pothipoteze: da će se otvorene vrste riječi lakše posuđivati od zatvorenih i da će se slobodni morfemi lakše posuđivati od vezanih. Obje su pothipoteze povezane, a zapravo sadrže različite aspekte definiranja gramatičkih i leksičkih elemenata.

Trebalo bi još naglasiti razliku između pretpostavke (hipoteze) i postavke. Hipoteza je ono što još ne znamo, nego istraživanjem želimo provjeriti, recimo, „Prevođenje s materinjeg jezika na strani jezik iziskuje veći kognitivni napor nego prevođenje sa stranog na materinji jezik“. Postavka (postulat, aksiom)³ je naprotiv nešto što u istraživanju uzimamo zdravo za gotovo i što ne provjeravamo, obično zato što je već dokazano prethodnim istraživanjima, bilo da se radi o teorijskoj (npr. „prevođenje je kognitivni proces“) ili metodološkoj postavci (npr. „kognitivni napor može se izmjeriti metodom praćenja pogleda“)⁴.

Valja napomenuti da ne moraju sva istraživanja nužno imati hipoteze, osobito ako je riječ o izviđajnim (eksploratornim) istraživanjima. Izviđajna se istraživanja provode u području koje je još posve neistraženo pa je teško imati bilo kakvo očekivanje koje bi se formuliralo kao hipoteza te se u takvom slučaju umjesto hipoteza mogu navesti samo istraživačka pitanja. No, u vezi s time trebalo bi imati na umu dvije stvari. Prvo, u nedostatku hipoteza koje bi se istraživanjem provjeravale treba dobro razmisliti o formulaciji samih

³ Engl. *assumption, postulate, axiom*.

⁴ Više pojedinosti o ovom primjeru vidi u Pavlović i Jensen (2009).

istraživačkih pitanja, koja bi u tom slučaju trebalo operacionalizirati na način koji je opisan u nastavku. Drugo, ako istraživanje ne počinje hipotezom, bilo bi poželjno da ono završi prijedlogom hipoteza za buduća istraživanja, koje se mogu formulirati na temelju rezultata dobivenih izviđajnim istraživanjem. Neka istraživanja koja se služe kvalitativnim pristupom (v. 11.1.) također kao polazišnu točku imaju samo istraživačka pitanja, a ne i hipoteze.

5.1. Vrste hipoteza

Razlikujemo deskriptivne, eksplanatorne i prediktivne hipoteze. Kao što sam naziv daje naslutiti, deskriptivnim se hipotezama pokušava *opisati* neki aspekt fenomena koji se proučava, npr. „Obilježja dijalekta prisutna u izvornom tekstu u prijevodima se neutraliziraju“ (H1). Takva hipoteza ne govori ništa o uzrocima ni o posljedicama, nego samo opisuje situaciju. Nasuprot tomu, eksplanatorne hipoteze podrazumijevaju pokušaj *objašnjenja* fenomena, npr. „Prevoditelji izbjegavaju dosljednu zamjenu izvornog dijalekta dijalektom ciljnog jezika zbog straha od negativnih reakcija čitatelja/gledatelja“ (H2). Prediktivnim se hipotezama *predviđaju* posljedice, npr. „Prevođenje izvornog dijalekta određenim dijalektom ciljnoga jezika izaziva negativne reakcije čitatelja/gledatelja“ (H3). Naizgled je razlika samo u načinu na koji je hipoteza formulirana, ali ta je razlika itekako važna s obzirom na izbor odgovarajuće metodologije. Na primjer, za provjeru H1 odgovarajuća bi metoda bila tekstualna analiza: trebalo bi usporediti izvorne tekstove koji sadrže obilježja dijalekata i prijevode tih tekstova te ispitati u kojoj se mjeri dijalektalna obilježja pojavljuju u izvorniku, a u kojoj u prijevodu. Na temelju samih tih tekstova ne bismo mogli provjeriti H2, u kojoj je riječ o razlozima zbog kojih se obilježja dijalekata neutraliziraju. Za provjeru te hipoteze morali bismo prikupiti podatke od sudionika, npr. pomoću upitnika (v. 8.1.) ili intervjua (v. 8.2.) sa samim prevoditeljima i upitati ih za razloge njihova odabira. H3 bismo također morali provjeriti pomoću sudionika, ali ovaj put bi to trebali biti potencijalni čitatelji ili gledatelji kojima je prijevod namijenjen te bismo trebali ispitati koji efekt na njih ima odabir određene prijevodne strategije. Konkretnim istraživanjem mogla bi se provjeriti

samo jedna, dvije ili sve tri navedene hipoteze, ovisno o vrsti i cilju istraživanja te vremenu koje bi istraživač imao na raspolaganju.

Hipoteze nadalje mogu biti opće ili ograničena dosega. Sve tri hipoteze iz prethodnog odlomka formulirane su kao opće, što znači da je riječ o tvrdnjama koje bi trebale vrijediti za sve prijevode, prevoditelje i prijevodne procese. Tako formulirane hipoteze nije moguće dokazati jednim istraživanjem, ali pojedinačna istraživanja mogu biti usmjerena njihovoj provjeri. U znanosti o prevođenju tako postoje hipoteze koje se odnose na prijevodne univerzalije – obilježja za koja se pretpostavlja da su zajednička svim prijevodima – i koje su formulirane kao opće hipoteze. One vjerojatno nikad neće biti u potpunosti dokazane jer se u humanističkim i društvenim znanostima obično može dokazati samo tendencija, ali uvijek iznova izazivaju interes istraživača. Primjer je opće hipoteze hipoteza eksplikacije, prema kojoj su prijevodi eksplicitniji od izvornih tekstova (v. npr. Blum-Kulka 1986/2000). Za razliku od zakonitosti u prirodnim znanostima, ovdje se ne može dokazati da zakonitost vrijedi u 100 % slučajeva, nego u najboljem slučaju da je tako u većini slučajeva. Opće se hipoteze mogu provjeravati i u sklopu manjih istraživanja, samo je važno da istraživač jasno naglasi ograničenja vlastitog istraživanja i da ne donosi preopćenite zaključke.

Hipoteze ograničena dosega uobičajenije su od općih. Ograničenja se mogu ticati vrste teksta, vrste prevođenja, jezičnog para ili nekih drugih okolnosti. Primjerice, opća hipoteza „Jezik prijevoda bliži je standardnom jeziku od jezika izvornika“ može se formulirati kao hipoteza ograničena dosega ovako: „Jezik prijevoda na hrvatski u podslovljavanju filmova za nacionalnu televiziju sadrži manje nestandardnih jezičnih obilježja nego što je slučaj s jezikom engleskih izvornika.“ Hipoteza se odnosi na određenu vrstu teksta i medija te na određeni jezični par.

Važno je naglasiti da se hipoteze moraju moći provjeriti, što uključuje i mogućnost njihova opovrgavanja – u suprotnom su vjerojatno preširoko formulirane ili izražavaju nešto što je već poznato. Svaka od hipoteza navedenih u ovom poglavlju, uključujući i opće, mogla bi se provjeriti, što znači da bi je rezultati istraživanja mogli potvrditi ili opovrgnuti: moglo bi se pokazati da način na koji su prevedene metafore u političkim govorima utječe na percepciju političara među ciljnim čitateljima, ali i da ne utječe; moglo bi se pokazati da jezik prijevoda sadrži manje nestandardnih obilježja od jezika izvornika, ali i da je stilski sličan izvorniku ili da čak ima više obilježja nestandardnoga jezika nego

izvornik. To znači da su hipoteze dobro formulirane. Cilj istraživanja, naime, nije *potvrditi* hipotezu, nego je *provjeriti*, što znači da je jednako „dobar“ rezultat i onaj kojim se hipoteza potvrđuje i onaj kojim se opovrgava.

5.2. Operacionalizacija hipoteza

Kad se istraživačko pitanje pretvori u hipotezu, pred istraživačem je vrlo važan zadatak: operacionalizacija hipoteze. To znači da je tvrdnju potrebno konkretizirati kako bi se pojedine vrijednosti mogle izmjeriti. Na primjer, hipoteza „Vremensko ograničenje utječe na kvalitetu prijevoda“ može se operacionalizirati na različite načine, ali svaki bi od njih morao uključiti definiranje osnovnih pojmova „vremensko ograničenje“ i „kvaliteta prijevoda“. Istraživač si postavlja pitanje: što će u mom istraživanju značiti „vremensko ograničenje“? Na koji ću ga način odrediti? Istraživanje kojim se ispituje utjecaj vremenskog ograničenja vjerojatno će biti eksperimentalno (v. 7.1.), što znači da istraživač mora odrediti trajanje zadatka s vremenskim ograničenjem i bez njega. Na koji će to način učiniti? Može proučiti literaturu i vidjeti kako su to učinili drugi istraživači koji su se bavili tom temom. Također može napraviti pilot istraživanje⁵ u kojemu će vidjeti koliko je vremena za opušteno obavljanje zadatka u prosjeku potrebno sudionicima iz iste populacije (npr. studentima završne godine prevoditeljskog studija, profesionalnim prevoditeljima s više od 10 godina iskustva...). Dobiveni rezultat može poslužiti za određivanje trajanja zadatka bez ograničenja, dok bi trajanje s ograničenjem trebalo donekle umanjiti. Za koliko posto? Hoće li ograničenje biti jednako za sve sudionike ili bi ga trebalo prilagoditi svakom pojedinom sudioniku s obzirom na njihovu prosječnu brzinu rada? Nadalje, kako operacionalizirati „kvalitetu prijevoda“? U literaturi postoje brojne rasprave o tom pitanju i puno načina na koje se kvaliteta može definirati i izmjeriti. Koji način odabrati? Hoće li istraživač sam procjenjivati kvalitetu prijevoda dobivenih u istraživanju? Ako hoće, na koji će način postići „objektivnost“ pri procjeni? Ako neće, tko će biti ocjenjivači?

⁵ Pilot istraživanje je preliminarno istraživanje manjeg opsega koje prethodi glavnom istraživanju.

Koliko će ih biti? Hoće li unaprijed dobiti upute o tome kako da procijene prijevode? Hoće li se međusobno dogovarati kako bi postigli konsenzus oko procjene? Sve su to pitanja koja bi istraživač trebao postaviti u fazi planiranja istraživanja, a pri izvještavanju o istraživanju detaljno opisati i objasniti.

Kao što smo vidjeli na temelju navedenog primjera, odluku o tome kako će operacionalizirati hipotezu donosi istraživač, što znači da je ona donekle subjektivna, ali svakako se mora vrlo jasno obrazložiti. Istraživač bi trebao „uvjeriti“ druge pripadnike znanstvene zajednice da odabrani način operacionalizacije ima smisla, da se njime na smislen i logičan način može provjeriti željena hipoteza i dobiti rezultat relevantan za cilj istraživanja.

U zaključku poglavlja o hipotezama valja naglasiti da je postavljanje hipoteza ključna faza u planiranju istraživanja, koja istraživaču omogućava dodatno sužavanje i konkretizaciju teme istraživanja. U idućem će poglavlju biti više riječi o operacionalizaciji hipoteza pomoću varijabli.

ZADACI:

1. U radovima o temi koju ste odabrali za svoje istraživanje pronađite hipoteze. Kojoj vrsti hipoteza pripadaju? Jesu li dobro formulirane i operacionalizirane? Jesu li autori dobro obrazložili operacionalizaciju hipoteze? Odgovara li odabrana metodologija hipotezama?
2. Kritički procijenite ove hipoteze:
 - Svaki jezik struke, pa tako i jezik prava, prirodni je jezik podložan promjenama.
 - Postojanje terminološke varijacije nije iznimna pojava u jeziku struke i negativno utječe na dosljednost prijevoda.
 - Terminologija u Hrvatskoj do danas nije potpuno razvijena.
 - Primjena resursa i alata omogućuje kvalitetan pristup pri izradi i analizi terminološke baze.
 - Terminološko usklađivanje engleske i hrvatske pravne terminologije otežava razlika u pravnim sustavima.
3. Na temelju istraživačkih pitanja koja ste postavili u prethodnom poglavlju formulirajte nekoliko hipoteza. Za svaku odredite je li deskriptivna, eksplanatorna ili prediktivna. Ako je koja od vaših hipoteza previše općenita, na koji bi joj se način mogao ograničiti doseg? Je li svaku od vaših hipoteza moguće provjeriti? Je li ih moguće opovrgnuti? Koji su u svakoj hipotezi ključni pojmovi koje ćete morati operacionalizirati? Na koji ćete način to učiniti?

PROČITAJTE VIŠE:

Više informacija o formuliranju i vrstama hipoteza potražite u Williams i Chesterman (2002: 71–82). O operacionalizaciji hipoteza detaljnije govore Saldanha i O'Brien (2013: 23–25).

6. Varijable

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- prepoznati varijable u istraživanju
- razlikovati nezavisne, zavisne i ometajuće varijable
- odrediti vrijednosti varijable
- razlikovati korelaciju od kauzalnosti
- primijeniti znanje o varijablama na vlastito istraživanje.

Varijable su aspekti pojave koju proučavamo, a koje pokušavamo povezati kako bismo ih bolje razumjeli (Williams i Chesterman 2002: 83). One su mjerljiva svojstva nekog fenomena koja variraju – poprimaju različite vrijednosti – u određenim uvjetima. Kako bismo lakše objasnili varijable, navest ćemo najprije jedan primjer izvan područja jezika i prevođenja.

Zamislimo da je Petra trenerica badmintona koja u svojoj ekipi ima igračicu po imenu Ana. Promatrajući ekipu za vrijeme treninga, Petra uočava kako Anina igra poprilično varira: neki put igra zaista dobro, a neki put lošije. Petru zanima o čemu ovisi kvaliteta Anine igre kako bi joj mogla pomoći da pobijedi na idućem važnom turniru. To je Petrin istraživački problem, koji bi se mogao svesti na istraživačko pitanje: Zašto Ana neki put igra dobro, a neki put loše? Eksplanatorna hipoteza bi se mogla postaviti u sljedećem obliku: X utječe na kvalitetu Anine igre. Kvaliteta igre mogla bi se operacionalizirati na različite načine, od kojih bi najjednostavniji mogao biti broj osvojenih poena u setu. Kvaliteta igre varira – ona je aspekt igre koji se može smatrati varijablom. X bi mogao biti niz okolnosti koje također variraju i možda utječu na kvalitetu Anine igre: Anino psihofizičko stanje (umor, rastresenost...), Anina protivnica (bolja ili lošija od nje), reket (ako ima više reketa koje izmjenjuje, možda joj jedan više

odgovara), teren (npr. je li klizav zbog kondenzacije), osvjetljenje u dvorani, temperatura zraka u dvorani... Ako bi željela provesti empirijsko istraživanje kojim bi odgovorila na svoje istraživačko pitanje, Petra bi trebala provjeriti niz hipoteza kako bi doznala koja od navedenih varijabli utječe na Aninu igru.

Ako se sad vratimo proučavanju jezika i prevođenja, mogli bismo postaviti sljedeću hipotezu: „Iskustvo prevoditelja utječe na kvalitetu prijevoda“, koja bi po svojoj strukturi bila vrlo slična hipotezama o Aninoj kvaliteti igre: jedna je varijabla „kvaliteta prijevoda“, na koju se pretpostavlja da bi mogla utjecati druga varijabla, „iskustvo prevoditelja“. Umjesto varijable iskustva mogli bismo zamisliti istraživanja kojima bi se provjerio utjecaj drugih varijabli na kvalitetu prijevoda: prevoditeljevo psihofizičko stanje (umor, rastresenost...), težina teksta, vrsta teksta (koju prevoditelj često prevodi ili koju prevodi rijetko), područje (prevoditelju manje ili više poznato), upute koje je prevoditelj dobio od naručitelja (jasne, nejasne...), vremensko ograničenje, dostupnost pomagala i alata, uvjeti rada (buka, osvjetljenje...) i dr.

6.1. Vrste varijabli

U hipotezi „Iskustvo prevoditelja utječe na kvalitetu prijevoda“, „kvaliteta prijevoda“ može se smatrati *zavisnom varijablom* jer je hipoteza postavljena tako da se istraživanjem provjerava ovisi li ona o nekoj drugoj, *nezavisnoj varijabli* („iskustvu prevoditelja“).

Zavisne su varijable predmet istraživanja: provjeravamo ovisi li vrijednost zavisne varijable o promjenama nezavisne varijable. Nezavisna se pak varijabla ili mijenja sama (u opservacijskom istraživanju, v. 7.2.) ili je mijenja istraživač (u eksperimentalnom istraživanju, v. 7.1.) kako bi provjerio njezin utjecaj na zavisnu varijablu. U prvom bismo slučaju mogli zamisliti istraživača koji je od prevoditeljske agencije dobio dopuštenje da promatra rad te agencije i prati kvalitetu prijevoda koji se šalju na redakturu. Istraživač prikuplja podatke o kvaliteti prijevoda (koja bi se mogla operacionalizirati s obzirom na broj ispravaka koje je redaktor morao unijeti u prijevod), ali i o iskustvu pojedinih prevoditelja kako bi provjerio postoji li korelacija (v. 6.2.) između tih dviju varijabli. Varijabla

iskustva varira bez utjecaja istraživača, s obzirom na strukturu zaposlenika agencije. U slučaju da želi sam kontrolirati nezavisnu varijablu, istraživač bi umjesto opservacije trebao provesti eksperiment: pronaći odgovarajući broj „neiskusnih prevoditelja“ i „iskusnih prevoditelja“ te provjeriti postoji li razlika u kvaliteti prijevoda koje je izradila svaka od tih dviju grupa.

Situacija je nešto složenija zbog postojanja i treće vrste varijable, a to je *ometajuća varijabla*⁶. Na primjer, što ako je grupa „neiskusnih prevoditelja“ dobila zadatak da prevede vrlo teške tekstove, a grupa „iskusnih prevoditelja“ vrlo jednostavne? Hoće li lošija kvaliteta prijevoda biti rezultat neiskustva prevoditelja ili težine tekstova? Ili kombinacije obje varijable? U eksperimentalnom bi istraživanju stoga istraživač trebao predvidjeti te onemogućiti (ili bar maksimalno ublažiti) utjecaj ometajućih varijabli: obje bi grupe trebale prevoditi isti tekst ili bar tekst jednake težine, u jednakim uvjetima, kako bi se izolirala varijabla koja istraživača zanima: iskustvo prevoditelja. U opservacijskom istraživanju takvo kontroliranje varijabli obično nije moguće, ali ta vrsta istraživanja ima druge prednosti (v. 7.2.1.).

6.2. Odnos između varijabli

Empirijskim se istraživanjima proučava odnos između varijabli, to jest, pokušava se utvrditi postoji li između njih veza (korelacija). Mogući su sljedeći rezultati:

- nema korelacije: poznavanje jedne varijable neće nam omogućiti da išta zaključimo o drugoj varijabli (npr. boja očiju prevoditelja ne govori nam ništa o kvaliteti prijevoda)
- pozitivna korelacija: što je viša vrijednost jedne varijable, to je viša vrijednost i druge (npr. što je veći broj godina iskustva prevoditelja, to je viša kvaliteta prijevoda)
- negativna korelacija: što je viša vrijednost jedne varijable, to je niža vrijednost druge (npr. što je veći broj godina iskustva prevoditelja, to je manji broj pogrešaka u prijevodu).

⁶ Naziva se još i intervenirajuća varijabla ili ometajući faktor.

Važno je istaknuti da korelacija uočena u nekom istraživanju nužno ne podrazumijeva postojanje uzročno-posljedičnog (kauzalnog) odnosa. Možda postoji neka treća varijabla koja utječe na obje varijable koje proučavamo. Na primjer, mogli bismo u sklopu nekog istraživanja opaziti da prijevodni zadaci koji su kraće trajali ujedno sadrže i manje pogrešaka. Znači li ta korelacija da brže prevođenje dovodi do manjeg broja pogrešaka? Sigurno ne; mora da je postrijedi neka treća varijabla koja je uzrok i bržem prevođenju i manjem broju pogrešaka, recimo, iskustvo sudionika: što su sudionici iskusniji, to brže prevode i to manje griješe.

OKVIR B. ODREĐIVANJE VARIJABLI NA TEMELJU HIPOTEZA

Kad je riječ o hipotezi kao što je „Iskustvo prevoditelja utječe na kvalitetu prijevoda“ formulacija same hipoteze olakšava nam uvidjeti koje su varijable, odnosno što utječe na što. Ipak, u poglavlju o hipotezama vidjeli smo da postoje različite vrste hipoteza (deskriptivne, eksplanatorne i prediktivne) te da će one biti izražene na različite načine. Svaka dobro formulirana hipoteza nužno sadrži varijable, ali ih nije uvijek sasvim jednostavno izdvojiti. Jasno određivanje i ekspliciranje hipoteza i varijabli vrlo je važno jer će nam ukazati na eventualne probleme u istraživanju. Stoga se uvijek zapravo trebamo pitati – što utječe na što. Pogledajmo primjere hipoteza iz prethodnog poglavlja i razmislimo o varijablama.

Jedna je hipoteza bila: „Posuđivanje leksičkih elemenata lakše je od posuđivanja gramatičkih elemenata“. Što ovdje utječe na što? Vrsta elementa utječe na težinu posuđivanja. Dakle, istražujemo „težinu posuđivanja“ elemenata među jezicima, a variramo je li element leksički ili gramatički. Stoga je „težina posuđivanja“ (kako god je operacionalizirali!) zavisna varijabla, a nezavisna varijabla je vrsta elementa koji se posuđuje (i riječ je o varijabli koja se mijenja sama).

Također smo naveli hipotezu: „Obilježja dijalekta prisutna u izvornom tekstu u prijevodima se neutraliziraju“. Što ovdje utječe na što? Činjenica da je riječ o izvorniku ili prijevodu utječe na prisutnost dijalektalnih obilježja, pa je stoga zavisna varijabla „obilježja dijalekta“, a nezavisna status teksta (izvornik ili prijevod).

Eksplanatorna hipoteza koju smo spomenuli bila je „Prevoditelji izbjegavaju dosljednu zamjenu izvornog dijalekta dijalektom ciljnog jezika zbog straha od negativnih reakcija čitatelja/gledatelja“. Zavisna je varijabla zamjena izvornog dijalekta dijalektom ciljnog jezika (druge su mogućnosti: zamjena standardnim jezikom, zamjena razgovornim jezikom), a nezavisna je varijabla prevoditeljevo uzimanje u obzir negativne reakcije čitatelja. Ova je hipoteza specifična jer govori o jednoj vrsti prijevodne strategije koja može izazvati negativnu emocionalnu reakciju. Zbog toga bi ova hipoteza mogla biti pothipoteza neke šire hipoteze prema kojoj negativne emocionalne reakcije općenito utječu na prijevodne strategije.

Posljednji je primjer prediktivna hipoteza „Prevođenje izvornog dijalekta određenim dijalektom ciljnoga jezika izaziva negativne reakcije čitatelja/gledatelja“. U toj su hipotezi zavisna varijabla reakcije čitatelja, a nezavisna varijabla prijevodna strategija.

Određivanjem varijabli na temelju hipoteza provjeravamo samu hipotezu, kao i mogućnosti njezine operacionalizacije. Stoga je taj korak ključan. Ako nam je to teško ili ako shvatimo da nam hipoteza nije formulirana ili zamišljena na odgovarajući način, ne treba očajavati! Istraživanje je ciklički proces, u kojem se često s nekim novim saznanjima moramo vratiti na prethodni korak i poboljšati ga. To je čar istraživanja i njegov sastavni dio.

6.3. Vrijednost varijable

Osim na zavisne, nezavisne i ometajuće, varijable možemo podijeliti i s obzirom na vrijednost te tako možemo razlikovati jednostavne i složene varijable. Jednostavne (binarne) varijable imaju samo dvije vrijednosti (mogućnosti), npr. prevoditelj je „neiskusn“ ili „iskusn“, prijevod je „kvalitetan“ ili „nekvalitetan“. Nasuprot tomu, složene varijable imaju više vrijednosti, npr. „student prevoditeljstva“, „prevoditelj s manje od 5 godina iskustva“, „prevoditelj s 5–10 godina iskustva“, „prevoditelj s više od 10 godina iskustva“; kvaliteta prijevoda mogla bi se ocijeniti na ljestvici od 1 do 3 ili od 1 do 5 i sl.

Istraživač sam odlučuje o tome hoće li varijablu konceptualizirati kao jednostavnu ili složenu te koliko će složena varijabla imati vrijednosti i kako će one biti definirane. Složene varijable omogućavaju veće nijansiranje u situacijama kad istraživač procijeni da je takva preciznija slika potrebna i relevantna. Točno definiranje varijabli u mjerljive vrijednosti važan je aspekt operacionalizacije (v. 5.2.).

ZADACI:

1. U hipotezama koje ste formulirali u prethodnom poglavlju izdvojite sve varijable. Koje su zavisne, a koje nezavisne?
- 2.. Na koji ćete način operacionalizirati vrijednosti varijabli? Zašto baš tako? Mogu li se vrijednosti definirati na neki drugi način? Koje bi bile prednosti i nedostaci svakog od načina?
3. Koje su moguće ometajuće varijable u vašem istraživanju? Kako bi ih se moglo kontrolirati ili ublažiti njihov utjecaj?
4. U literaturi o vašoj temi istraživanja uočite koje su varijable istraživači proučavali. Koje su im varijable bile zavisne, a koje nezavisne? Kako su riješili problem ometajućih varijabli? Koji odnos između varijabli su pokazali rezultati?

PROČITAJTE VIŠE:

O odnosima među varijablama pristupačno pišu Williams i Chesterman (2002: 83–89).

II. PRIKUPLJANJE PODATAKA

U OVOM ĆETE DIJELU KNJIGE NAUĀITI:

- razlikovati eksperimentalna istraŹivanja od opservacijskih
- razlikovati eksperimentalno i kvaziekperimentalno istraŹivanje
- razlikovati metodu nasumiĉnog i prigodnog uzorkovanja
- procijeniti eksperimentalno istraŹivanje
- isplanirati eksperimentalno istraŹivanje
- razlikovati nesudioniĉko od sudioniĉkog promatranja
- procijeniti prednosti i nedostatke eksperimenata i opservacije
- uoĉiti potencijalna etiĉka pitanja u vlastitom naĉinu prikupljanja podataka
- odrediti prednosti i nedostatke prikupljanja podataka pomoću upitnika, intervjua i fokusne skupine
- odabrati naĉin prikupljanja podataka najprikladniji za vlastito istraŹivanje
- razlikovati pitanja otvorenog i zatvorenog tipa
- razlikovati nestrukturirani, strukturirani i polustrukturirani intervju
- procijeniti pitanja sastavljena u svrhu prikupljanja podataka
- razlikovati gotove elektroniĉke korpuse od zbirke tekstova
- razlikovati vrste korpusa
- procijeniti koja vrsta korpusa ili zbirka tekstova odgovara nekom istraŹivanju
- prilagoditi operacionalizaciju podacima dostupnim u korpusu
- procijeniti postoji li potreba za triangulacijom pri prikupljanju podataka.

7. Prikupljanje podataka eksperimentima i opservacijom

U OVOM ĆETE POGLAVLJU NAUĀITI:

- razlikovati eksperimentalna istraŹivanja od opservacijskih
- razlikovati eksperimentalno i kvaziekperimentalno istraŹivanje
- razlikovati metodu nasumiĉnog i prigodnog uzorkovanja
- procijeniti eksperimentalno istraŹivanje
- isplanirati eksperimentalno istraŹivanje
- razlikovati nesudioniĉko od sudioniĉkog promatranja
- procijeniti prednosti i nedostatke eksperimenata i opservacije
- uoĉiti potencijalna etiĉka pitanja u vlastitom naĉinu prikupljanja podataka.

7.1. Eksperimenti

7.1.1. Znaĉajke eksperimenata

U eksperimentalnim istraŹivanjima provodi se pokus ili niz pokusa u kojima se izoliraju varijable (v. 6.) koje se Źeli prouĉiti, dok se istodobno nastoji ukloniti ili neutralizirati sve druge aspekte pojave koji bi mogli utjecati na rezultat, a koji nisu u fokusu istraŹivanja. Za eksperimentalno se istraŹivanje stoga kaŹe da se provodi u „kontroliranim uvjetima“.

Na primjer, zamislimo da nas zanima utjecaj pristupa izvornom tekstu na uoĉavanje pogreŹaka pri redakturi strojnih prijevoda (SP). Kao Źto smo

vidjeli u poglavlju o varijablama, zavisna varijabla bile bi uočene pogreške, a nezavisna varijabla pristup izvornom tekstu. Nezavisnu bismo varijablu mogli konceptualizirati kao binarnu (jednostavnu) s dvije vrijednosti: pristup izvorniku postoji ili ne postoji. Zavisna bi varijabla mogla biti operacionalizirana tako da se pogreška smatra uočenom ako ju je sudionik pokušao ispraviti, a podaci o pokušajima ispravljanja pogreške mogli bi se prikupiti pomoću opcije „evidentiraj promjene“ u programu MS Word (kao u Antunović i Pavlović 2019).

Kako bismo provjerili odnos između tih dviju varijabli, mogli bismo provesti pokus u obliku zadatka s dvjema grupama sudionika, pri čemu bi jedna grupa redigirala prijevod uz pristup izvorniku, a druga bez pristupa izvorniku. Budući da pristup izvorniku u ovom slučaju smatramo „intervencijom“, prva se skupina naziva eksperimentalnom skupinom, a druga kontrolnom. Kontroliranje uvjeta značilo bi da su dva pokusa po svemu jednaka osim po intervenciji (nezavisnoj varijabli), dakle, trebalo bi se pobrinuti da obje grupe za obavljanje zadatka imaju na raspolaganju jednako vremena, uz iste upute, i da redigiraju isti tekst preveden istim sustavom za SP u istom računalnom programu, dakle, da se njihovi pokusi razlikuju samo kad je riječ o intervenciji – pristupu izvorniku.

Također, sami sudionici u dvjema skupinama ne bi se smjeli previše razlikovati kad je riječ o znanju i vještinama. U idealnim okolnostima (tzv. „istinska“ eksperimentalna istraživanja) sudionici bi pripadali istoj populaciji, a u skupine bi bili raspoređeni metodom nasumičnog (probabilističkog) uzorkovanja (engl. *random/probability sampling*). To bi značilo da svaki pripadnik neke populacije (npr. populacija profesionalnih prevoditelja u Hrvatskoj; populacija studenata prevoditeljstva) ima jednake izgleda za uključanje u jednu od skupina u istraživanju. Svakom bi pripadniku populacije bio dodijeljen broj te bi se pomoću računalnog programa dobio niz nasumičnih brojeva pomoću kojeg bi se odabrali sudionici istraživanja (v. Saldanha i O'Brien 2013: 33). U biomedicinskim se znanostima takva prava eksperimentalna istraživanja nazivaju randomizirana kontrolirana ispitivanja (engl. *randomized controlled trials*) i smatraju se „zlatnim standardom“.

U društvenim i humanističkim znanostima nasumično uzorkovanje često nije izvedivo pa se sudionici odabiru na različite druge načine, kao što je metoda prigodnog uzorka (recimo, u istraživanju sudjeluju studenti koji su već otprije raspoređeni u grupe za vježbe ili prevoditelji koji se dobrovoljno jave za sudjelovanje u istraživanju). Istraživanja s takvim skupinama sudionika,

a u kojima se inače primjenjuju sva druga obilježja eksperimentalne metode, nazivaju se kvaziekperimentalna istraživanja.⁷

Osim što se sudionici (eksperimentalna i kontrolna skupina) mogu uspoređivati međusobno, isti se sudionici mogu ispitati u različitim kontroliranim uvjetima. U gornjem primjeru, ista bi skupina sudionika dobila zadatak da redigira strojni prijevod jednom uz pristup izvorniku, a drugi put bez pristupa izvorniku. Time bi se riješio problem usporedivosti sudionika, ali je jasno da se u tom slučaju ne bi mogao u objema eksperimentalnim situacijama koristiti isti tekst (osim ako bi između dvaju pokusa proteklo dovoljno vremena). Istraživač bi se tada morao pobrinuti za usporedivost tekstova, odnosno, kontrolirati varijablu težine zadatka odabirući istu vrstu, duljinu i težinu teksta, isto područje, približno jednak broj pogrešaka na broj riječi u jednom i drugom strojnom prijevodu itd.

Kao što smo vidjeli, eksperimentalna istraživanja imaju sljedeće značajke (usp. Mildner 2019: 728):

- zavisnu varijablu i bar jednu nezavisnu varijablu
- kontroliranje ili neutraliziranje ostalih, ometajućih varijabli
- eksperimentalnu i kontrolnu skupinu
- odgovarajući odabir sudionika i njihovo raspoređivanje u skupine
- replikabilnost (ponovljivost).

Potonja točka znači da bi istraživanje provedeno na takav način i u takvim uvjetima, s usporedivim sudionicima, mogli ponoviti i drugi (ili isti) istraživači te provjeriti rezultate. U tu je svrhu osobito važno pri izvještavanju o istraživanju detaljno opisati metodologiju.

⁷ Na koncu, moguće je provesti eksperimentalno istraživanje i samo s jednom skupinom sudionika (bez kontrolne skupine), što se obično čini u izviđajnim istraživanjima.

OKVIR C. NEKE EKSPERIMENTALNE METODE U ISTRAŽIVANJIMA KOGNITIVNIH PROCESA

Verbalizacija

Verbalizacija je način prikupljanja podataka pri kojem sudionici usmeno izražavaju svoje misaone procese kako bi istraživači dobili uvid u kognitivno procesiranje koje je uključeno u obavljanje nekog zadatka. Najpoznatija takva metoda, preuzeta iz psihologije (Ericsson i Simon 1984/1993), jest metoda razmišljanja naglas (engl. *think-aloud method*), a od sudionika se traži da verbaliziraju svoje misli istodobno s obavljanjem zadatka. To iziskuje pripremu sudionika u obliku „uvježbavanja“, a glavni je nedostatak upitna ekološka valjanost (v. 7.1.2.) te utjecaj na sam proces koji se istražuje. Druga je metoda naknadna (retrospektivna) verbalizacija (v. okvir D), koja se odvija nakon obavljena zadatka, pri čemu kao pomoć dosjećanju može poslužiti ponovni prikaz zadatka zabilježen jednom od metoda opisanih u nastavku. Ta metoda ne utječe na proces, ali podložna je kako teškoćama s dosjećanjem tako i racionalizaciji (sudionici kažu ono što misle da se događalo, a ne nužno ono što se doista događalo). Obje metode iziskuju puno vremena za obradu podataka, ali podaci su bogati.

Bilježenje aktivnosti tipkovnice

Programima poput Transloga, Inputloga i Scriptloga prikupljaju se podaci o aktivnosti tipkovnice pri zadacima pisanja, prevođenja, redakture i sl. (http://www.writingpro.eu/logging_programs.php). To istraživačima omogućava ponovno pregledavanje cijelog procesa, kao i analiziranje prikupljenih podataka (npr. ispravaka, brzine pisanja, trajanja pauza). Istraživač svakako od sudionika (i poslodavca, ako se istraživanje provodi na radnome mjestu) mora dobiti dopuštenje za instalaciju i upotrebu takvog softvera. Prednost je ove metode što je manje intruzivna od drugih – ne utječe u većoj mjeri na procese koji se istražuju – i što daje brojčane podatke. Nedostatak je taj što se dobiveni podaci mogu tumačiti na različite načine, npr. dulje pauze između aktivnosti tipkovnice smatraju se pokazateljem kognitivnog napora povezanog sa segmentom teksta koji dolazi nakon pauze, ali moguće je da je sudionik izgubio koncentraciju i razmišljao o nečem posve drugom.

Snimanje aktivnosti na zaslonu

Ovom se metodom podaci s računalnog zaslona pohranjuju u obliku videozapisa kako bi se proces mogao naknadno analizirati. Za razliku od programa za bilježenje aktivnosti tipkovnice, ova vrsta softvera (engl. *screen recording software*) omogućava samo pregledavanje procesa, no ne pruža i brojčane podatke, što otežava analizu. Datoteke mogu biti vrlo velike pa istraživač treba osigurati dovoljno prostora za pohranu.

Praćenje pokreta očiju

U novije vrijeme koristi se i metoda praćenja pokreta očiju (engl. *eye tracking*). Ta se metoda temelji na postavci da su pokreti očiju, ukupan broj fiksacija, trajanje fiksacija i širina zjenica indikatori kognitivnih procesa i kognitivnog napora pri obavljanju zadatka. Uređaj pomoću kamere i infracrvenog svjetla bilježi pokrete oka, a softver omogućava naknadno pregledavanje i vizualizaciju procesa te pruža brojne statističke podatke o relevantnim indikatorima. Noviji uređaji nisu intruzivni, što omogućava relativno prirodne uvjete tijekom pokusa, ali zbog cijene obično nisu dostupni pojedincima, nego samo većim istraživačkim timovima. Metoda se, osim u psihologiji, psiholingvistici i znanosti o prevođenju, koristi i u marketingu, ali i kao asistivna (pomoćna) tehnologija za osobe s invaliditetom.

Ispitivanje vremena reakcije

U ispitivanjima vremena reakcije prati se vrijeme koje je sudioniku potrebno da reagira na neki podražaj. Na primjer, na ekranu se pojavi neka slika ili riječ, a sudionik treba pritisnuti tipku čim se ona pojavi ili čim prepozna pripada li navedena slika ili riječ nekoj kategoriji. Ti se eksperimenti temelje na pretpostavci da brzina reakcije odražava mentalno procesiranje, pa se tako sporije reakcije obično povezuju sa složenijim/drugačijim mentalnim procesima, bilo zbog karakteristika podražaja ili sudionika. Istraživanja vremena reakcije omogućuju istraživanje jednog mentalnog procesa (npr. razumijevanje značenja neke riječi, kategorizaciju neke riječi i slično), a glavna je kritika nedostatak ekološke valjanosti (v. 7.1.2.).

Budući da svaka od navedenih metoda ima prednosti i nedostatke, često se koriste u kombinaciji, npr. bilježenje aktivnosti tipkovnice, praćenje pokreta očiju i verbalizacija mogu se koristiti u istom pokusu. Prikupljanje podataka pomoću više metoda naziva se triangulacija podataka (v. 9.5.).

7.1.2. Prednosti i nedostaci eksperimentalnih istraživanja

Osnovna prednost eksperimentalnih istraživanja sastoji se u tome što istraživač ima veći stupanj kontrole nad varijablama, kako nezavisnima tako i ometajućima. Usljed toga je i dokazivanje kauzalnosti (v. 6.2.) lakše nego u opservacijskim istraživanjima. Eksperimentalna se istraživanja mogu ponoviti (replicirati), čime se dodatno provjeravaju rezultati.

S druge strane, eksperimentalni nacrt istraživanja po definiciji se ne odvija u „prirodnim“ uvjetima. Ako se uvjeti eksperimenta u većoj mjeri razlikuju od uvjeta u „stvarnom životu“, to dovodi u pitanje *ekološku valjanost* istraživanja – primjenjivost rezultata dobivenih istraživanjem na stvarne situacije (Mildner 2019: 31). Ekološka valjanost narušava se samom činjenicom da istraživači nastoje kontrolirati varijable, čega u stvarnom životu nema, ali i činjenicom da sudionici znaju da sudjeluju u pokusu, što utječe na njihovo ponašanje („paradoks promatrača“).⁸ Prijetnja ekološkoj valjanosti može se donekle ublažiti stvaranjem što realističnijih uvjeta tijekom pokusa, kao i stvaranjem uvjeta u kojima sudionici donekle „zaborave“ da sudjeluju u eksperimentu. Važno je naglasiti da sudionici *uvijek moraju biti obaviješteni* o tome da sudjeluju u istraživanju,⁹ iako im se ne moraju unaprijed otkriti baš sve pojedinosti ako bi one mogle utjecati na rezultat. Glavni izazov eksperimentalnih istraživanja tako se može opisati u smislu dvaju međusobno suprotstavljenih zahtjeva: stvoriti što realističnije uvjete, a istodobno kontrolirati varijable.

⁸ Metoda zaslijepljivanja (engl. *blinding*), koja se često koristi u medicini, teško je izvediva ili neizvediva u pokusima koji se tiču jezika i prevođenja. U medicinskim istraživanjima može se koristiti placebo (lažni lijek) koji se daje kontrolnoj skupini kad se želi provjeriti djelovanje pravog lijeka. Na taj način sudionici zapravo ne znaju kojoj skupini pripadaju pa to znanje ne može utjecati na promatrani ishod.

⁹ Danas je uobičajeno dobiti informirani pristanak sudionika u pisanom obliku (v. 17.1.1.). Nikad nije prihvatljivo snimati sudionike bez njihova znanja, kao ni vršiti pritisak na ljude da sudjeluju u istraživanju.

7.2. Opservacija

7.2.1. Značajke opservacije

U opservacijskim (opažajnim) istraživanjima sudionici se promatraju u njihovom prirodnom okruženju, što je ujedno i najveća prednost takvih istraživanja. Istraživač ne uvodi intervenciju (v. 7.1.1.) nego samo promatra što se zbiva sa sudionicima pod utjecajem faktora iz njihove okoline. Za razliku od eksperimentalnih istraživanja, varijable se ne kontroliraju (iako se prate, opisuju i analiziraju), ali je ekološka valjanost (v. 7.1.2.) takvih istraživanja u načelu veća nego u slučaju eksperimenata. Opservacijska istraživanja mogu biti dio kvalitativne tradicije (v. 11.1.), gdje se obično promatra ponašanje pojedinaca ili skupine ljudi u njihovom okruženju, a u obzir se uzima i istraživačeva subjektivnost. Nasuprot tomu, u nekim se opservacijskim istraživanjima sudionicima pristupa iz perspektive koja pokušava objektivizirati proces promatranja i prikupljanje podataka. Kao što ćemo vidjeti u nastavku, opservacijska se istraživanja mogu podijeliti prema uključenosti istraživača (sudioničko i nesudioničko) i vrsti promatranja (strukturirano i nestrukturirano), pri čemu je sudioničko, nestrukturirano promatranje bliže kvalitativnom polu, a strukturirano kvantitativnom („objektivnom“).

7.2.2. Vrste opservacijskih istraživanja

S obzirom na uključenost istraživača, razlikuju se dvije glavne podvrste opservacijskih istraživanja: *nesudioničko* i *sudioničko* promatranje.¹⁰ Prva vrsta „počiva na premisi da je istraživač distanciran od situacije promatranja, iako ne i prikriven, te se suzdržava od interakcije“ (Potkonjak 2014: 71), pri čemu distanca ne mora nužno biti fizička. Pri sudioničkom promatranju istraživač postaje (ili otprije jest) dio skupine koju proučava te sudjeluje u njezinim aktivnostima, obično tijekom duljeg vremenskog razdoblja, istodobno zadržavajući ulogu

¹⁰ Sudioničko promatranje naziva se i promatranjem sa sudjelovanjem (engl. *participant observation*), a tipično je za etnografiju. Nesudioničko se promatranje naziva i naturalističkim promatranjem. Između tih dviju krajnosti mogući su i različiti stupnjevi uključenosti istraživača.

istraživača.¹¹ Ako bismo promatrali organizaciju rada, aktivnosti i uloge različitih aktera u prevoditeljskoj agenciji nastojeći se držati što više po strani i nastojeći da nas sudionici što više „zaborave“, to bi bio primjer nesudioničkog promatranja. Ako bismo pak provodili istraživanje u agenciji u kojoj i sami radimo, to bi bio primjer sudioničkog promatranja. Izuzetno je važno da istraživač vrlo detaljno izvjesti o svojoj ulozi, stupnju sudjelovanja i svim subjektivnim aspektima istraživanja.

Promatranje može biti nestrukturirano i strukturirano. Zamislimo da promatramo rad simultanih prevoditelja na nekoj konferenciji. U nestrukturiranom nas promatranju zanimaju svi aspekti situacije te bilježimo sve što uočimo, uključujući i vlastite osjećaje i ulogu. Bilješke iz nestrukturiranog promatranja mogu biti temelj kasnije kvalitativne analize (v. 11.2.), a mogu poslužiti i kao način strukturiranja kasnijeg promatranja.

Strukturirano promatranje odnosi se na sustavno promatranje i bilježenje nekih odabranih aspekata situacije. Jedna je od mogućnosti da na temelju analize bilježaka iz nestrukturiranog promatranja izdvojimo temu koja će nas posebno zanimati u daljnjem istraživanju, npr. način na koji se prevoditelji služe pomagalima tijekom prevođenja. U idućem, strukturiranom promatranju, usredotočit ćemo se upravo na taj aspekt situacije. Pri strukturiranom promatranju stoga je poželjno imati razrađen okvirni skup pitanja kao pomoć pri bilježenju. Strukturirano nesudioničko promatranje može se usredotočiti i na praćenje učestalosti određene pojave, na primjer praćenje korištenja diskursnih oznaka među učenicima u razredu. Ponekad se u takvim istraživanjima teži većoj objektivizaciji, tako da se točno definira vrsta pojave koja se promatra te da u promatranju sudjeluje više istraživača. U opservacijskim nesudioničkim istraživanjima mogu se prikupljati i podaci koji nisu povezani s ponašanjem i interakcijom sudionika u stvarnom vremenu, nego su „izvanjski“, kao što je uspjeh neke skupine učenika u provjerama znanja, uspjeh studenata na ispitima u studiju, zarada prevoditelja koji rade u agencijama i kao samostalni prevoditelji i sl.

Opservacijska nesudionička istraživanja mogu se, s obzirom na nacrt, podijeliti na presječna istraživanja, kohortna istraživanja, istraživanja parova

¹¹ O tom načinu prikupljanja podataka postoji veći broj izvora iz područja etnologije, između ostaloga i na hrvatskom jeziku (npr. Potkonjak 2014).

(engl. *case-control study*) i studije slučaja.¹² Presječnima se istražuju podaci u nekom konkretnom trenutku i bez vremenske dimenzije. U istraživanju prevođenja mogli bismo, na primjer, istražiti koliko u nekom trenutku ima registriranih prevoditeljskih poduzeća i obrta u Republici Hrvatskoj. Tim se tipom istraživanja ne može utvrditi uzročno-posljedična veza, nego se samo „snima“ situacija (zbog toga se katkad na engl. naziva *snapshot study*). Kohortnim se istraživanjima prati skupina sudionika (kohorta) s obzirom na neki ishod. U vremenskom smislu mogu biti retrospektivna ili prospektivna, pri čemu je druga situacija češća. Primjerice, mogli bismo vremenski pratiti kohortu studenata kako bismo vidjeli postoji li korelacija između njihovog uspjeha na prijemnom ispitu i kasnijeg uspjeha na studiju, ili uspjeha na studiju i kasnijeg uspjeha u karijeri, ili svih triju varijabli. (Pojam uspjeha trebalo bi operacionalizirati! (v. 5.2.)). Istraživanje parova uvijek je retrospektivno, to jest, temelji se na prethodno prikupljenim podacima, a sudionici se svrstavaju u dvije skupine s obzirom na ishod koji nas zanima. Npr. glavna skupina „slučajeva“ mogla bi se sastojati od studenata koji su po završenom studiju postali uspješni poduzetnici. Kontrolna skupina sastojala bi se od usporedivih sudionika koji nisu postali poduzetnici. Istraživanjem bi se pokušalo utvrditi koji se faktori mogu dovesti u korelaciju s jednim ili drugim ishodom (mogući kandidati: uspjeh na studiju, demografski podaci ako su isti institucijski prikupljeni i sl.). Valja napomenuti da istraživanja parova nisu česta u društveno-humanističkom području. Daleko su češće studije slučaja. U studiji slučaja promatra se pojedinac, manja skupina ili organizacija, koji se dubinski analiziraju kvalitativnom (v. 11.2.) metodom.

Valja naglasiti da se i u opservacijskim istraživanjima može pojaviti paradoks promatrača (v. 7.1.2.), osobito ako je istraživač vidljivo prisutan u okruženju u kojem se nalaze sudionici. No, zbog rada u uobičajenim, neeksperimentalnim uvjetima, sudionici, iako promatrani, mogu lakše „zaboraviti“ da sudjeluju u istraživanju. Moguće je da su sudionici pristali da se podaci o njima prikupljaju u istraživačke svrhe prije toliko vremena da informiranost o sudjelovanju u istraživanju više i ne utječe na rezultate istraživanja. U svakom je slučaju nužno ishoditi pristanak sudionika te, prema potrebi, dopuštenje institucije ili poduzeća. S druge strane, moguće je da će se istraživač poslužiti podacima koje

¹² Navedene su vrste istraživanja u mnogočemu tipične za medicinu, osobito epidemiologiju (Song i Chung 2010), ali primjenjive su i na društveno-humanističko područje.

je prikupila neka ustanova (koja se pobrinula za pristanak) ili podacima koji su u javnoj domeni i za koje nije potreban poseban pristanak.

ZADACI:

1. Koji bi način prikupljanja podataka – eksperimentalni ili opservacijski – bio prikladniji u svjetlu vašeg cilja istraživanja i hipoteza? Bi li bilo moguće prikupiti relevantne podatke i na onaj drugi način i, ako bi, bi li to zahtijevalo preformuliranje cilja i hipoteza?
2. Osmislite i provedite manji, probni eksperiment (može i samo s dvoje sudionika), po mogućnosti povezan s vašom temom istraživanja. Na što sve trebate paziti? Što ste naučili iz tog pokusa?
3. Provedite opservaciju manjeg opsega povezanu sa svojom temom istraživanja. Je li opservacija bila sudionička ili nesudionička? Strukturirana ili nestrukturirana? Što ste naučili iz tog promatranja?

PROČITAJTE VIŠE:

U vezi s opservacijskim istraživanjima preporučujemo knjigu na hrvatskome jeziku Sanje Potkonjak (2014) te poglavlje o opservaciji u Matthews i Ross (2010: 254-264). O eksperimentalnim istraživanjima prijevodnih procesa na pristupačan način govore Saldanha i O'Brien (2013: 109-148), koje se posebno bave i studijama slučaja (2013: 205-232). Više o studijama slučaja potražite u Meyer (2016: 177-184). Pojediniosti o razmišljanju naglas u kontekstu istraživanja prijevodnih procesa v. u Jakobsen (2003).

8. Prikupljanje podataka pomoću upitnika, intervjua i fokusne skupine

U OVOM ĆETE POGLAVLJU NAUČITI:

- odrediti prednosti i nedostatke prikupljanja podataka pomoću upitnika, intervjua i fokusne skupine
- odabrati način prikupljanja podataka najprikladniji za vlastito istraživanje
- razlikovati pitanja otvorenog i zatvorenog tipa
- razlikovati nestrukturirani, strukturirani i polustrukturirani intervjui
- procijeniti pitanja sastavljena u svrhu prikupljanja podataka.

U ovom će poglavlju biti riječi o trima načinima prikupljanja podataka: upitniku, intervjui i fokusnoj skupini. Zajedničko im je obilježje to da se podaci prikupljaju postavljanjem pitanja odabranom uzorku osoba. Sva se tri načina stoga oslanjaju na samoizvještavanje (engl. *self-reporting*) pa su najprikladniji za prikupljanje podataka o mišljenju i stavovima sudionika, zbog čega su osobito popularni u društvenim znanostima. Te se metode koriste i u istraživanjima tržišta, ispitivanjima javnoga mnijenja i dr.

8.1. Prikupljanje podataka pomoću upitnika

Upitnik je mjerni instrument koji se sastoji od niza pitanja kojima se mogu prikupiti standardizirani, relativno strukturirani podaci od većeg broja sudionika

(Matthews i Ross 2010: 201). Kad je riječ o strukturiranosti u prikupljanju podataka, pojam se odnosi na stupanj u kojem su pitanja ista za sve sudionike ili se pak razlikuju. Upitnici se obično odlikuju visokim stupnjem strukturiranosti, što znači da se većina pitanja iz upitnika postavlja svim sudionicima, i to u posve istom obliku i istim redoslijedom. Ako je riječ o zatvorenim pitanjima, to jest, pitanjima s već ponuđenim odgovorima među kojima sudionici biraju, svima su ponuđeni isti odgovori. Uz zatvorena pitanja, u upitnicima se mogu postaviti i otvorena pitanja, na koja sudionici mogu odgovoriti kako žele (Matthews i Ross 2010: 201–202), a ograničiti se može samo dopušten broj riječi. Veći stupanj strukturiranosti u prikupljanju podataka olakšava analizu, ali s druge strane može predstavljati ograničenje ako, uz ponuđene odgovore, nije ostavljena mogućnost slobodnog dodavanja odgovora. Zbog toga se u upitnicima često kombiniraju zatvoreni i otvoreni tip pitanja tako da je uz ponuđeni niz odgovora dopušteno i upisivanje vlastitih odgovora. Na taj se način prikupljaju polustrukturirani podaci.

Standardiziranost se odnosi na činjenicu da se upitnik koji je sastavio i testirao jedan istraživač ili istraživački tim može koristiti i u drugim sredinama te se rezultati mogu uspoređivati s velikom dozom „objektivnosti“. To osobito vrijedi za instrumente koji se koriste u psihologiji jer se oni podvrgavaju vrlo rigoroznom i dugotrajnom testiranju prije nego što postanu prihvaćeni.¹³

Uz strukturiranost, prednost je upitnika u tome što omogućava prikupljanje podataka od velikog broja sudionika u relativno kratkom vremenu. To je osobito točno u današnje vrijeme kad se upitnici šalju i ispunjavaju putem interneta te mogu doći do velikog broja ljudi. Pritom je važno pobrinuti se da sudionici od kojih prikupljamo podatke doista pripadaju populaciji (v. 10.1.) koja nas zanima. Na primjer, ako nas zanimaju stavovi profesionalnih prevoditelja o sustavima za strojno prevođenje, trebali bismo uzeti u obzir samo pripadnike populacije profesionalnih prevoditelja. Budući da može biti teško kontrolirati tko će sve ispuniti upitnik, pri analizi se mogu isključiti odgovori onih sudionika koji se ne ubrajaju u željenu populaciju.

¹³ Eysenckov upitnik ličnosti primjer je psihološkog standardiziranog upitnika kojim se mjere osnovne dimenzije ličnosti, a na pitanja se odgovara zaokruživanjem odgovora *da* ili *ne*. Upitnik je u izvorniku sastavljen na engleskom, a prijevod na hrvatski standardiziran je na 5700 sudionika (<https://www.nakladaslap.com/pds/pregled/b5404754443e94434a10ab96510433279>).

To se može doznati iz podataka koji se upitnikom prikupljaju o samim sudionicima – tzv. demografskih podataka.¹⁴ Demografski podaci omogućavaju istraživaču da odgovore na ostala pitanja dovede u korelaciju (v. 6.2.) s jednom ili više varijabli koje se tiču samog sudionika. Recimo, moglo bi nas zanimati utječe li dob sudionika, studij koji je sudionik završio ili vrsta radnog odnosa na njegove stavove o strojnom prevođenju.

Ukoliko je uzorak sudionika obuhvaćen anketnim istraživanjem reprezentativan, utoliko je moguće rezultate generalizirati na čitavu populaciju (v. 10.1.), koju obično nije moguće ispitati cijelu. *Reprezentativnost* znači da se u uzorak uključuju pojedinci koji dobro predstavljaju određenu populaciju. Na primjer, osobe koje prevode samo povremeno i prevođenje im nije glavni izvor prihoda ne bi bili dobri predstavnici populacije „profesionalni prevoditelji“, koliko god možda imali zanimljive stavove. Na reprezentativnost utječe način odabira uzorka (v. 7.1.1. i 10.1.), veličina uzorka i njegov sastav.

Nije uvijek jednostavno dobiti odgovarajući uzorak, što može umanjiti vrijednost rezultata. Tako bi u istraživanju o stavovima o strojnom prevođenju u kojem bi se upitnik distribuirao isključivo putem društvenih mreža postojao velik rizik od pristranosti, to jest, postojala bi velika vjerojatnost da sudionici do kojih će upitnik doći budu mlađe ili srednje generacije, što znači da njihovi odgovori ne bi bili reprezentativni za cijelu populaciju prevoditelja.

Drugi nedostatak neodvojiv je od same prirode prikupljanja podataka pomoću samoizvještavanja, a to je da nam podaci prikupljeni na ovaj način zapravo daju uvid u *percepciju* sudionika, koja se može ali i ne mora podudarati sa stvarnim stanjem. To ne znači da sudionici namjerno lažu; možda jednostavno nemaju pravi odgovor (npr. ako ih se pita o nečemu što ne znaju ili razlozima zbog kojih nešto čine, kojih ne moraju biti u potpunosti svjesni¹⁵) ili da kažu ono što misle da je ispravan odgovor ili što misle da se od njih očekuje (npr. ako se pitanje tiče postupanja u nekoj situaciji). Zbog toga se istraživači u prikazivanju rezultata anketnih istraživanja često ograđuju („Trećina sudionika *navodi da...*“, „20 % sudionika *tvrdi da...*“ i sl.).

¹⁴ Demografski podaci traže se na početku ili na kraju upitnika, pri čemu se znanstvenici ne slažu oko toga koja je od tih dviju mogućnosti bolja. Prikupljanjem demografskih podataka na početku upitnika smanjuje se odustajanje sudionika, dok se smještanjem demografskih pitanja na kraj upitnika umanjuje njihov mogući utjecaj na odgovore.

¹⁵ O tom problemu vidi opširnije u Nisbett i Wilson 1977.

Valja još naglasiti da prikupljanje podataka pomoću upitnika može biti presječno (v. 7.2.2.) ili longitudinalno. U drugom se slučaju isti upitnik šalje istim ili nekim drugim sudionicima nakon protoka vremena, jednom ili više puta.

8.1.1. Sastavljanje upitnika

O sastavljanju upitnika napisane su mnoge upute (npr. Saldanha i O'Brien 2013; Matthews i Ross 2010; Visser, Krosnick i Lavrakas 2000), a svi se autori slažu u jednom: dobar upitnik nije jednostavno sastaviti! Loše sastavljen upitnik dovodi u pitanje cjelokupne rezultate pa tom dijelu istraživanja treba posvetiti najviše pažnje.

Upitnik ne bi smio biti predugačak jer će inače sudionici odustati. Uputno je zapitati se: „Koliko će vremena sudioniku trebati da ispuni upitnik?“ O tome ne bi trebalo nagađati, nego provjeriti (na pokusnim sudionicima) te navesti taj podatak na početku upitnika. U nekim je slučajevima pitanja moguće filtrirati kako bi se upitnik skratio, npr. ako je odgovor na neko pitanje negativan, sudionik može preskočiti idućih nekoliko pitanja. Istraživač bi se trebao zapitati: „Hoće li mi ovo pitanje pomoći da odgovorim na svoje istraživačko pitanje?“ Ako neće, pitanje treba izostaviti, koliko god možda bilo zanimljivo (Saldanha i O'Brien 2013: 153–154).

Jednako je važno imati jasnu predodžbu o tome što se upitnikom želi istražiti pa pitanja formulirati s obzirom na taj cilj: „Kako će mi ovo pitanje pomoći da odgovorim na svoje istraživačko pitanje ili da provjerim svoju hipotezu?“ (Saldanha i O'Brien 2013: 153). To je pak povezano s operacionalizacijom ključnih pojmova. Recimo da provodimo anketno istraživanje stavova profesionalnih prevoditelja o korisnosti sustava za strojno prevođenje u svakodnevnim prijevodnim procesima. Jedna bi mogućnost bila da sudionike jednostavno zamolimo da procijene korisnost sustava, npr. na ljestvici (v. 8.1.2.) od 1 do 5 pri čemu je 1 = posve beskoristan, a 5 = izuzetno koristan. I na taj način bismo dobili nekakav podatak, ali on bi bio prilično neprecizan i vjerojatno bi se kretao oko sredine ljestvice. Bilo bi ga teško interpretirati, osim u najopćenitijem smislu (npr. „sudionici smatraju sustave donekle korisnima“ ili „neki sudionici smatraju sustave korisnima, a drugi ne“). Pojam korisnosti bilo bi puno bolje operacionalizirati uz pomoć nekoliko parametara – npr. brzina

rada, ideje (kreativnost), standardizirani izrazi, terminologija – a zatim osmisliti pitanja koja se tiču svakog od tih parametara te na taj način izmjeriti „korisnost“. Podaci bi u tom slučaju vjerojatnije bili iznijansirani i pružili bi potpuniju sliku o onome što se proučava.

Pri formuliranju pitanja valja izbjegavati nejasnoće i dvosmislenosti, uključujući dvostruke negacije, kao i pretjeranu upotrebu stručnog žargona. Sve pokrate trebalo bi objasniti, a sve ključne pojmove definirati kako bismo bili sigurni da sudionicima znače ono što je mišljeno (Saldanha i O'Brien 2013: 155). Ni u kojem slučaju nije dobro istim pitanjem tražiti odgovor na dvije stvari (Saldanha i O'Brien 2013: 156). Sam format upitnika trebao bi pridonositi jasnoći, primjerice, podjelom upitnika u dijelove, preglednošću pitanja i odgovora i sl. Prilikom testiranja upitnika od pokusnih se sudionika traži povratna informacija o tome koliko su pitanja jasna pa ne bi trebalo preskočiti taj korak u istraživanju.

Pitanja bi nadalje trebalo sastaviti na takav način da ne navode sudionike na odgovor. Formuliranje neutralnih pitanja, kao i odgovora kojima se sudionici neće navoditi, zna biti zahtjevno. Potrebno je provjeriti jesu li u pitanju ili u ponuđenim odgovorima upotrijebljene riječi koje imaju negativne ili pozitivne konotacije, je li redosljed odgovora takav da daje prednost određenom tipu odgovora, iščitava li se iz pitanja istraživačev stav i sl.

Valja imati na umu da pitanja kojima se od sudionika traži da se svrstaju u određenu kategoriju mogu utjecati na odgovore na pitanja u nastavku upitnika (Saldanha i O'Brien 2013: 154). Takva bi pitanja, ako postoje, trebalo staviti u zadnji dio upitnika te po mogućnosti onemogućiti povratak na prethodna pitanja. Recimo, Babić (2019) i Miličević (2019) uspoređuju stavove sudionika o terminologiji na hrvatskom jeziku s njihovim preferencijama kad je riječ o konkretnim terminima. Zadaci kojima se ispituju preferencije termina nalaze se u prvom dijelu upitnika, a pitanja o stavovima sudionika ispituju se u drugom dijelu upitnika, nakon što su zadaci već ispunjeni i na njih se ne može vratiti.

Pitanjima o hipotetskim situacijama obično se dobiva ono što sudionici misle da bi trebali učiniti ili što misle da istraživač želi čuti, a ne ono što bi zaista učinili. Takva bi pitanja trebalo izbjeći ako se želi doznati što ljudi zaista čine u određenim situacijama, ali se ona mogu koristiti ako nas zanima njihov stav ili percepcija vlastitog ponašanja. Upravo se na taj način u sociolingvistici istražuje imaju li neki nestandardni jezični oblici prikriveni prestiž. Promatraju

se razlike između toga koliko sudionici doista koriste određeni nestandardni oblik (u snimljenom govoru) u odnosu na to koliko smatraju da ga koriste (što se mjeri upitnikom). Ako sudionici smatraju da nestandardni oblik koriste manje nego što ga doista koriste, taj oblik ima prikriveni prestiž (Trudgill 2003: 30): sudionicima je važan u komunikaciji, ali oni tu važnost ne izražavaju u upitniku.

8.1.2. Vrste pitanja

Već smo spomenuli dvije osnovne vrste pitanja – zatvorena pitanja, u kojima se nude odgovori, i otvorena, u kojima sudionik može odgovoriti po želji. Zatvorena je pitanja lakše obraditi kvantitativno, ali odgovorima je potrebno predvidjeti sve mogućnosti i, u slučaju kad je dopušten samo jedan odgovor, izbjeći preklapanja. Otvorena pitanja sudionicima nude priliku da napišu i nešto što nismo predvidjeli te tako omogućavaju bolji uvid u proučavanu pojavu. S druge strane, takva pitanja iziskuju kvalitativnu analizu (v. 11.2.), koja je obično zahtjevnija. Uobičajene su kombinacije otvorenih i zatvorenih pitanja ili postavljanje najmanje jednog otvorenog pitanja na kraju upitnika.

Među zatvorenim pitanjima razlikujemo nekoliko čestih tipova (Matthews i Ross 2010: 207–210):

- dihotomni odgovor: da/ne/(ne znam)
- odabir među ponuđenim kategorijama: npr. M/Ž, dobne skupine
- višestruki odabir: odabir jednog ili više odgovora među ponuđenima
- stupanj slaganja s tvrdnjom (Likertova ljestvica): potpuno slaganje, slaganje, neodlučnost/neutralnost, neslaganje, potpuno neslaganje
- druge vrste procjena na ljestvici (ljestvica „Likertovog tipa“): npr. nikad, rijetko, povremeno, često, uvijek
- rangiranje: sudionici moraju poredati odgovore, npr. prema važnosti.

Kad je riječ o ljestvicama, moguće je odabrati paran ili neparan broj odgovora (3, 4, 5 ili više stupnjeva). Obje mogućnosti imaju prednosti i nedostatke (Sun 2016: 270). U slučaju neparnog broja, srednji je stupanj neutralan odgovor. Neki istraživači preferiraju paran broj odgovora kako bi se sudionike „natjeralo“ da se izjasne, no time ih se možda navodi na odabir koji ne odgovara stvarnome stanju.

8.1.3. Etička pitanja u prikupljanju podataka upitnikom

Jedno od najvažnijih etičkih pitanja (v. 17.) kad je riječ o upitnicima tiče se anonimnosti sudionika. U upitnicima se podaci najčešće prikupljaju na anonimnoj bazi, što može značiti ili da sudionik nigdje neće navesti svoje ime, prezime, adresu e-pošte i sl. ili, ako će ti podaci i biti poznati istraživaču, da se oni neće spomenuti u izvještaju o istraživanju i, što je još važnije, da se neće moći dovesti u vezu s pojedinim odgovorima. Anonimnost može biti ugrožena ako istraživač ne vodi dovoljno računa o sigurnosti podataka ili pak ako je populacija toliko malena i specifična da se već prema nekim odgovorima može zaključiti koji je identitet osobe (Saldanha i O'Brien 2013: 161–162). Očuvanje anonimnosti osobito je važno ako se radi o osjetljivim pitanjima, recimo, o iskustvima prevoditelja u ratnoj ili drugoj kriznoj situaciji, ili o povjerljivim podacima, kao što su prihodi. Osjetljiva pitanja moraju se formulirati tako da sudioniku ne izazovu nelagodu (Matthews i Ross 2010: 206), a preporučljivo je i unaprijed upozoriti sudionike da bi upitnik mogao sadržavati takva pitanja (Saldanha i O'Brien 2013: 155).

8.1.4. Savjeti o korištenju upitnika

Prije slanja ciljnoj populaciji, upitnik bi trebalo testirati na odgovarajućem uzorku kako bi se:

- izmjerilo vrijeme potrebno za ispunjavanje
- preformulirala nejasna pitanja i odgovori
- izbjeglo navođenje ispitanika
- ponudili još neki mogući odgovori
- izmijenio redoslijed pitanja
- izmjerila pouzdanost i valjanost upitnika.

Jednom kad je upitnik poslan, nema povratka!

Kako biste se pobrinuli za to da što više sudionika ispuni upitnik:

- nastojte da bude što kraći i što jasniji
- u uvodu i/ili popratnom pismu napišite istinitu informaciju o tome koliko traje ispunjavanje

- motivirajte sudionike da ispune upitnik, npr. tako što ćete im objasniti relevantnost istraživanja
- zajamčite anonimnost
- nakon nekog vremena podsjetite sudionike da ispune upitnik ako još nisu.

8.1.5. Softver za izradu upitnika

Danas se upitnici uglavnom šalju sudionicima putem interneta. Za izradu upitnika koriste se softverska rješenja koja, osim što omogućavaju sastavljanje pitanja, prikupljaju odgovore u bazu podataka, odakle se mogu „izvesti“ u formatu koji podržavaju programi za statističku obradu (v. 10.5.). Među poznatim sustavima za anketna istraživanja možemo izdvojiti LimeSurvey¹⁶, Google Forms i SurveyMonkey, a stalno se razvijaju novi sustavi.

8.2. Značajke intervjua kao načina prikupljanja podataka

Uz upitnike, intervjui su vrlo popularan način prikupljanja podataka, osobito u društvenim znanostima, a sežu još u 19. stoljeće (Matthews i Ross 2010: 219). Kao i upitnicima, intervjui se prvenstveno prikupljaju podaci o mišljenjima, stavovima i iskustvima sudionika, iako se mogu prikupljati i činjenični podaci. Intervjui mogu biti prikladan način prikupljanja podataka i za eksplanatorna istraživanja, u kojima istraživač nastoji bolje shvatiti ili objasniti ponašanje ili stavove sudionika iz njihove vlastite perspektive (Matthews i Ross 2010: 223). U intervjui su, za razliku od upitnika, pitanja obično otvorenog tipa pa se mogu prikupiti sadržajno bogatiji podaci. Još je jedna prednost intervjua što se njima u većoj mjeri nego upitnicima, upravo zbog otvorenosti pitanja, mogu prikupiti i neočekivani podaci, što istraživaču omogućava dobivanje uvida koji bi se možda inače previdjeli. Zahvaljujući dvosmjernoj interakciji sa sugovornikom, istraživač u intervjuu može postavljati i potpitanja, a tijekom

¹⁶ LimeSurvey dostupan je članovima akademske zajednice u Hrvatskoj preko Srca, na ovoj adresi: <https://limesurvey.srce.hr/>.

intervjua prilagoditi odgovorima koje dobiva, čime se povećava mogućnost dubljeg poniranja u temu.

S druge strane, broj sudionika koje je moguće obuhvatiti intervjuom tipično je manji od broja koji je moguće obuhvatiti slanjem upitnika. Samo prikupljanje podataka intervjuima, kao i analiza takve vrste podataka, obično oduzimaju više vremena. Kao i u eksperimentalnim (v. 7.1.) i opservacijskim (v. 7.2.) istraživanjima, u intervjuima prisutnost istraživača može utjecati na sudionikove odgovore. Nadalje, intervjuima je teže, ako ne i nemoguće, sudionike odabrati metodom nasumičnog odabira (v. 7.1.1.) pa se umjesto toga odabire prigodni uzorak (v. 7.1.1.) ili, češće, namjerni uzorak. Potonji termin odnosi se na uzorke sudionika koji su unaprijed definirani prema određenim kriterijima koji se smatraju relevantnima za temu istraživanja. Na primjer, u dijakronijskom istraživanju razvoja prijevodnih normi u Hrvatskoj od 1960-ih do danas Veselica Majhut (2020) provodi intervjuje s relevantnim akterima povezanim s produkcijom prijevoda kriminalističkih romana (koje analizira u drugom dijelu istraživanja) u danom razdoblju, a to su prevoditelji, urednici i izdavači tih romana koji su u trenutku provođenja istraživanja bili živi i dostupni za razgovor.

8.2.1. Vrste intervjua

U poglavlju o upitnicima (v. 8.1.) i o opservaciji (v. 7.2.) spomenut je stupanj strukturiranosti kao jedan od vidova prikupljanja podataka. Pojam strukturiranosti može se u sličnome smislu primijeniti i na prikupljanje podataka intervjuima pa tako razlikujemo strukturirane, polustrukturirane i nestrukturirane intervjuje. U strukturiranim (standardiziranim) intervjuima sva su pitanja unaprijed pripremljena te se ista pitanja istim redoslijedom postavljaju svim sudionicima, katkad i uz ponuđene odgovore između kojih će birati. Takav je intervju poput upitnika koji se provodi usmenim putem. Činjenica da se svim sudionicima postavljaju ista pitanja omogućava usporedivost podataka i olakšava njihovu kvantifikaciju, dok su nedostatak fleksibilnosti, mogućnosti improvizacije i dvosmjerne komunikacije glavne mane te vrste intervjua. Strukturirani intervjui prvenstveno se koriste u različitim vrstama anketnih istraživanja, primjerice u sociologiji, gdje je cilj standardizirati situaciju i smanjiti utjecaj istraživača na intervju.

Nasuprot tomu, nestrukturirani intervju omogućava upravo veći stupanj fleksibilnosti i spontanosti. Za takav intervju istraživač priprema temu, ali ne i konkretna pitanja te sudioniku prepušta inicijativu i pruža mu priliku da o temi govori iz svoje perspektive. Budući da sudionici imaju veliku slobodu u takvome razgovoru, prikupljene podatke teže je analizirati, a osobito ih je teško uspoređivati među sudionicima. Podaci koji se prikupe na taj način znaju biti neočekivani i dati posve nove uvide u temu pa je takva vrsta intervju pogodna za izviđajna istraživanja ili ranu fazu većeg istraživanja.

Polustrukturiranim se intervjuima nastoje iskoristiti prednosti gornjih dviju vrsta intervju te ublažiti njihovi nedostaci. U takvim su intervjuima pitanja unaprijed pripremljena, kao okosnica intervju, ali dopuštene su varijacije u pitanjima i njihovu redoslijedu ovisno o konkretnim okolnostima, sudioniku i tijeku razgovora. Mogu se postavljati potpitanja i usmjeravati tijek intervju, ali se sudionicima daje mogućnost da o temi govore na svoj način i iz svoje perspektive. Zahvaljujući tim obilježjima polustrukturirani su intervjui vrlo popularna vrsta intervju koja se u lingvistici i znanosti o prevođenju koristi kako bi se istražila iskustva, stavovi i ponašanje sudionika pa će se upute za pripremu i provođenje intervju u nastavku odnositi upravo na tu vrstu intervju.

Osim po stupnju strukturiranosti, intervjui se mogu razlikovati i po stupnju uključenosti istraživača, od aktivnije do pasivnije uloge. U strukturiranim su intervjuima istraživači obično aktivniji, a u nestrukturiranim pasivniji, premda su moguće i druge kombinacije, kao što je kolaborativni intervju (Matthews i Ross 2010: 220–221) u kojem istraživač, zajedno sa sudionikom, sudjeluje u kreiranju narativa (v. [okvir E](#)).

8.2.2. Priprema polustrukturiranog intervju

Istraživač se za intervju, osobito polustrukturirani, mora temeljito pripremiti. Predlaže se sastavljanje „vodiča kroz intervju“ (Matthews i Ross 2010: 227–230), to jest, „hodograma“ (Potkonjak 2014: 72) u kojem se navode teme i pitanja, ali i druge korisne točke, na primjer, kako započeti i završiti intervju, kako sudionika potaknuti na to da odgovori iskreno i otvoreno, moguća potpitanja i dr.

Za pitanja koja se postavljaju u intervjuu vrijedi ono što je rečeno za upitnike: pitanja bi trebala biti kratka i jasna, bez dvostrukih negacija, razumljiva sudioniku (prema potrebi definirati ključne pojmove na početku intervju!), nijedno pitanje

ne bi trebalo sadržavati više od jedne teme i ne bi trebalo postavljati pitanja, koliko god zanimljiva, koja izlaze iz opsega istraživanja. Kao što naglašava Potkonjak (2014: 72), „[p]itanja moraju moći usmjeriti intervju na istraživačko pitanje“. Pitanjima ne bi trebalo sudionika navoditi na odgovore, nego mu dati priliku da odgovori na svoj način pa bi ona trebala biti formulirana neutralno. Matthews i Ross (2010: 231) predlažu neke oblike potpitanja koji su neutralni i potiču daljnji razgovor, npr. „Možete li mi reći nešto više o tome?“, „Na koji način je to bilo dobro/loše?“, „Prije ste rekli da... Možemo li porazgovarati još malo o tome?“.

Tijek intervjuja i pitanja trebalo bi prije samoga intervjuja iskušati na nekoj drugoj osobi te uzeti u obzir njenu povratnu informaciju i samo iskustvo intervjuja, kao i duljinu intervjuja. Sudioniku bi unaprijed trebalo reći koliko će približno intervju trajati. Ako se istraživač odluči na snimanje intervjuja umjesto vođenja bilježaka, treba unaprijed isprobati uređaj i provjeriti je li dostupno dovoljno memorije za spremanje snimke, a vodič kroz intervju može sadržavati podsjetnik da se uređaj uključi jer je to lako zaboraviti.

8.2.3. Provedba polustrukturiranog intervjuja

Kao što je već naglašeno, smisao je intervjuja dati priliku sudioniku da izrazi svoje mišljenje, stav ili osjećaje u vezi s temom istraživanja (Matthews i Ross 2010: 231). U tu bi svrhu istraživač trebao stvoriti ugodnu atmosferu u kojoj će sudionik osjećati da ga se sluša i cijeni. U tome smislu mogu vrlo dobro poslužiti savjeti koji se obično daju u vezi s aktivnim slušanjem (v. npr. University of Adelaide 2014).

Uvodni dio intervjuja vrlo je važan jer će dati ton ostatku razgovora. Na početku intervjuja istraživač bi trebao ukratko predstaviti sebe i istraživanje te dobiti pristanak za intervju (ako to nije već prije učinjeno). Ako namjerava snimati intervju, to mora najaviti. U uvodnom dijelu istraživač može naglasiti da nema točnih i netočnih odgovora, nego da ga isključivo zanima mišljenje i iskustvo sudionika. Ako je potrebno, može se pojasniti što se misli kad je riječ o ključnim terminima kako u razgovoru ne bi došlo do nesporazuma. Preporučuje se temu uvesti jednostavnijim, činjeničnim i opisnim pitanjima, prije nego se prijeđe na složenija ili intimnija pitanja (Potkonjak 2014: 73).

Osim što je pomno pripremljen, istraživač bi trebao biti i fleksibilan te se prilagoditi svakom sudioniku i katkad neočekivanom tijeku intervjua. Istodobno, vodič kroz intervju služi nam da ne odlutamo od teme i da ne zaboravimo postaviti nijedno od važnih pitanja koja nas zanimaju. Na samome kraju intervjua sudioniku bismo trebali pružiti mogućnost da nam kaže jesmo li ga propustili upitati nešto što smatra važnim u vezi s temom (Potkonjak 2014: 73) ili da nam postavi pitanje u vezi s istraživanjem. Svakako bi sudioniku trebalo zahvaliti na sudjelovanju i uloženom trudu i vremenu. Može mu se ponuditi prilika da vidi transkript intervjua nakon što isti bude izrađen, a prije analize rezultata.

Osim uživo, intervju se može provesti telefonom ili internetskim videopozivom. Druga su dva načina katkad praktičnija, ali u takvim situacijama uspostavljanje dobrog odnosa sa sudionikom može predstavljati izazov.

Nakon intervjua poželjno je zabilježiti neka opažanja u vezi s intervjuom koje se neće moći iščitati iz zvučnog zapisa, npr. o dojmju koji je sudionik ostavio ili o neverbalnim aspektima komunikacije. Istraživač također može obaviti i refleksiju o vlastitim osjećajima i mislima tijekom intervjua te eventualno unijeti neke izmjene u vodič kroz intervju za buduće razgovore (Matthews i Ross 2010: 232).

OKVIR D. RETROSPEKTIVNI INTERVJU

U širem smislu retrospektivni su svi intervjui u kojima se sa sudionicima razgovara o prošlim iskustvima. U užem smislu u znanosti o prevođenju i lingvistici termin se odnosi na intervjue koji se provode odmah nakon što su sudionici sudjelovali u obavljanju nekog zadatka, obično u sklopu eksperimentalnog istraživanja (v. 7.1.). Budući da verbalizacija tijekom zadatka (razmišljanje naglas; v. okvir C) može utjecati na samo obavljanje zadatka, pa tako i na rezultate pokusa (v. npr. Jakobsen 2003), umjesto te metode katkad se koristi retrospektivni intervju koji ne utječe na sam zadatak. S druge strane, nedostatak je retrospektivnog intervjua u tome što se sudionici možda neće sjetiti svega o čemu su razmišljali tijekom zadatka, a možda i neće znati obrazložiti razloge svojih postupaka (v. Nisbett i Wilson 1977). Kako bi ih se podsjetilo na zadatak, kao „znakovi“ za dosjećanje koriste se video- ili audiosnimke zadatka, snimke zaslona ili zapisi dobiveni bilježenjem aktivnosti tipkovnice tijekom zadatka

i dr. (v. okvir C). Sudionikova se verbalizacija snima (ili katkad sluša iz druge prostorije i bilježi) te zatim kvalitativno analizira.

Sobzirom na uključenost istraživača razlikuju se dvije vrste takve retrospekcije (Hansen 2006). U jednom slučaju sudionik dobiva upute te, uz pomoć znakova za dosjećanje, naglas razmišlja o onome što se događalo tijekom zadatka, bez prisutnosti istraživača. U drugome slučaju riječ je o intervjuu u uobičajenijem obliku, u kojem istraživač sa sudionikom razgovara o zadatku dok se sudionik dosjeća svojih misaonih procesa promatrajući snimku ili zapis zadatka. U prvoj vrsti introspekcije umanjen je utjecaj istraživača (iako taj utjecaj uvijek postoji jer sudionik zna da sudjeluje u istraživanju i da se njegova verbalizacija snima ili sluša), a u drugoj vrsti istraživač ima priliku postavljati potpitanja i od sudionika dobiti informacije o onim aspektima zadatka koji ga najviše zanimaju.

Retrospektivni intervju može se provesti i u kombinaciji s opservacijom (v. npr. Risku 2014).

8.2.4. Etička pitanja u prikupljanju podataka intervjuom

Etička pitanja spomenuta u kontekstu upitnika (v. 8.1.3. i 17.1.) pojavljuju se i u kontekstu intervjuja. To znači da se snimke i transkripti intervjuja moraju čuvati na način kojim će se zaštititi povjerljivost. Objavljeni rezultati ne bi smjeli sadržavati informacije po kojima se može prepoznati identitet intervjuirane osobe, osim u slučajevima kad je sa sudionikom dogovoreno da intervju neće biti anoniman (obično je riječ o intervjuima u kojima se od osoba na određenim položajima prikupljaju činjenice o nekoj pojavi). U slučaju osjetljivih tema istraživač se mora pobrinuti da intervjuom sudioniku ne izaziva dodatan stres. Matthews i Ross (2010: 226) savjetuju istraživačima da sudionika unaprijed upoznaju s temom intervjuja i mogućim pitanjima koja bi se mogla postaviti, da sudioniku dopuste da zaustavi snimanje intervjuja ako za tim osjeti potrebu, da završe intervju u pozitivnom tonu te da sudionika upute na izvore gdje u slučaju potrebe može pronaći podršku nakon intervjuja. Sudionici u svakom slučaju prije intervjuja potpisuju obrazac za informirani pristanak (v. 17.1.1.), u kojem bi trebali biti jasno navedeni mogući rizici. Kao i u drugim vrstama istraživanja, nipošto ne bi trebalo vršiti pritisak na ljude da sudjeluju.

8.3. Značajke fokusne skupine kao načina prikupljanja podataka

Ako se podaci prikupljaju istodobno od više sudionika koji raspravljaju o određenoj temi, govorimo o fokusnoj skupini. Točan broj sudionika nije zadan, ali obično se kreće od pet do 13 osoba (Matthews i Ross 2010: 235). Fokusne se skupine koriste u istraživanjima tržišta od 60-ih godina prošloga stoljeća, a kao metoda prikupljanja podataka u društvenim znanostima postaju popularne 80-ih godina (Matthews i Ross 2010: 235). Do podataka se dolazi raspravom sudionika unutar skupine, pri čemu istraživač igra ulogu moderatora rasprave (a ne ispitivača) i ne bi trebao zauzimati strane u raspravi. Rasprava se vodi oko zadane teme, a obično traje oko jedan do dva sata. Može se odigrati uživo ili u *online* okruženju. Na početku rasprave obično se utvrđuju pravila kojih će se skupina pridržavati (npr. da sudionici ne prekidaju jedni druge, da poštuju tuđe mišljenje i sl.).

Za fokusnu skupinu vrijedi većina onoga što je rečeno za (osobito nestrukturirani) intervju, uz neke dodatne elemente, među kojima je najvažnije pitanje zajedničkog konstruiranja značenja te pitanje dinamike grupe. Zbog tih obilježja fokusna se skupina koristi za prikupljanje podataka, kako o sadržaju rasprave, tako i o načinu na koji se rasprava razvija, to jest, o grupnoj interakciji (Matthews i Ross 2010: 236). Fokusna skupina vrlo je pogodna metoda za izviđajna istraživanja i za formuliranje hipoteza u inicijalnim fazama istraživanja, a katkad se koristi i za uključivanje manje zastupljenih osoba u donošenje odluka, to jest, kao oblik društvenog osnaživanja. Fokusnu skupinu moguće je uključiti i u kasnijim fazama istraživanja, nakon što su dobiveni rezultati, kao pomoć pri njihovoj interpretaciji.

Podaci prikupljeni fokusnim skupinama obrađuju se kvalitativnom analizom (v. 11.2.). Za fokusne skupine vrijede slična etička načela kao za prikupljanje podataka upitnikom i intervjuom (v. 8.1.3. i 8.2.4.), pri čemu bi se i sudionici skupine, a ne samo istraživač, trebali obvezati na čuvanje povjerljivih informacija (v. 17.1.2.) izrečenih u zajedničkoj raspravi.

Dosad je bilo riječi o prikupljanju podataka od sudionika istraživanja, a u idućem ćemo se poglavlju osvrnuti na prikupljanje podataka iz tekstova i korpusa.

OKVIR E. NARATIVI - PODACI NA RAZMEĐI SUDIONIKA I TEKSTOVA

Narativ je način prikupljanja podataka koji je na razmeđi između sudionika (v. 7.1., 7.2. i 8.) i tekstova (v. 9.). Primjerice, u nekim intervjuima sudionik sam ili zajedno s istraživačem pripovijeda o nekom svom iskustvu, na taj način stvarajući narativ. Narative, osim u usmenom kontaktu s jednim ili više sudionika (npr. fokusnom skupinom; v. 8.3.), možemo skupljati i u pisanom obliku. Na primjer, sudionicima se može zadati da vode dnevnik svojih svakodnevnih iskustava. Također, narative možemo skupljati i opservacijskim istraživanjima (v. 7.2.), npr. iz blogova ili foruma. Premda prikupljamo „tekst“, ono što nas zanima u analizi jest kako sudionici doživljavaju iskustva, kako ih strukturiraju u cjelovitu priču, koje riječi koriste, koje stavove izražavaju i slično. Narativi se obično analiziraju kvalitativno (v. 11.2.).

ZADACI:

1. Na koji biste način u svom istraživanju mogli upotrijebiti upitnik, intervju ili fokusnu skupinu za prikupljanje podataka? Koji bi od tih načina bio najprikladniji za vaše istraživačko pitanje? Koje bi bile prednosti, a koji nedostaci svake od tih metoda u odnosu na vaše istraživačko pitanje?
2. Ako u istraživanju namjeravate koristiti jedan od načina prikupljanja podataka obrađenih u ovom poglavlju, pokušajte ga provesti s nekoliko probnih sudionika. Provjerite jesu li im sva pitanja razumljiva. Što ste naučili iz probnog ispitivanja?
3. Bi li u vašem istraživanju bilo moguće/korisno kombinirati dva od tih načina i što bi se time dobilo? Bi li u vašem istraživanju bilo moguće/korisno kombinirati upitnik, intervju ili fokusnu skupinu s nekim drugim načinom prikupljanja podataka (eksperiment, opservacija, korpusi...) i što bi se time dobilo?

PROČITAJTE VIŠE:

Savjete o sastavljanju upitnika nude Saldanha i O'Brien (2013: 151–166) te Matthews i Ross (2010: 200–218). Obje knjige također sadrže vrijedne upute o prikupljanju podataka pomoću intervjua, uključujući i temu fokusnih skupina te etičkih pitanja u provođenju intervjua (Saldanha i O'Brien 2013: 168–204; Matthews i Ross 2010: 218–254). U vezi s retrospektivnim intervjui v. Hansen (2006). Pojedivosti o narativima v. u Barkhuizen (2015) i u Matthews i Ross (2010: 264–276).

9. Prikupljanje podataka iz tekstova i korpusa

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

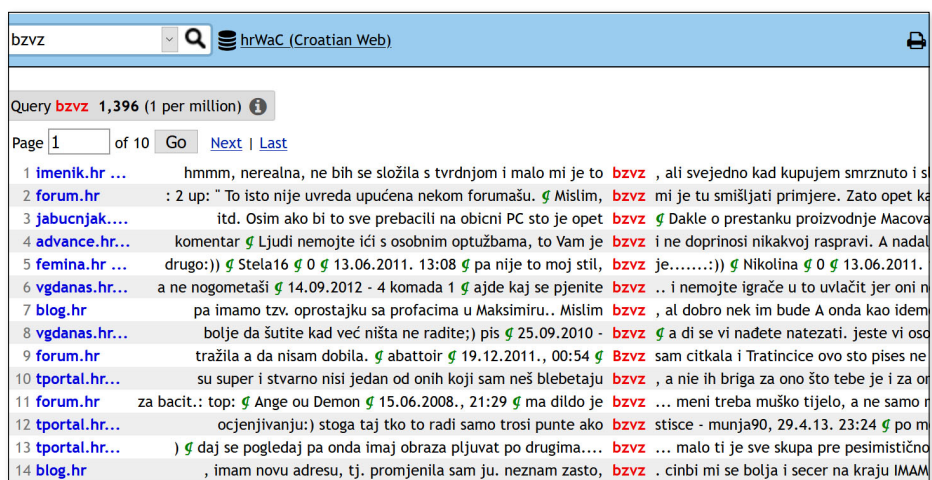
- razlikovati gotove elektroničke korpusne od zbirke tekstova
- razlikovati vrste korpusa
- procijeniti koja vrsta korpusa ili zbirka tekstova odgovara nekom istraživanju
- prilagoditi operacionalizaciju podacima dostupnim u korpusu
- procijeniti postoji li potreba triangulacije pri prikupljanju podataka.

9.1. Računalni korpusi i zbirke tekstova

Kad su nam za istraživanje potrebni jezični podaci (npr. način na koji netko piše/govori ili prevodi), kao izvor podataka možemo koristiti već postojeće računalne korpusne ili jezične podatke koje smo sami prikupili. Pri tome je najvažnije da podaci odgovaraju uzorku (v. 10.1.) koji nam je potreban kako bismo odgovorili na istraživačka pitanja. Na primjer, ako želimo istražiti razvoj prijevodnih normi po razdobljima u pojedinom žanru, potreban nam je uzorak izvornika i prijevoda u okvirima odgovarajućeg žanra i to tako da obuhvaća sva razdoblja koja nas zanimaju. Budući da nijedan postojeći korpus ne zadovoljava te zahtjeve, jasno je da ćemo morati sami prikupiti tekstove za istraživanje. To ujedno znači da će ta zbirka tekstova biti prikladna za donošenje zaključaka u okviru našeg istraživanja. Ipak, na temelju takvog uzorka možemo donositi zaključke samo za navedenu populaciju (v. 10.1.), ali ne i za druge populacije. Ako, s druge strane, želimo istražiti na koji se način u suvremenom pisanom jeziku koristi riječ *бзрвз*, u tom nam je slučaju dostupan računalni korpus hrvatskoga hrWaC (Ljubešić i Klubička 2014), koji će nam za navedeno pitanje

dati odgovarajuće podatke jer je prikupljen tako da sadrži suvremeni jezik dostupan na internetskoj domeni *.hr*.

Između vlastite zbirke tekstova (to jest, okazionalnog korpusa) i postojećeg računalnog korpusa postoje razlike u pretraživanju i obradi teksta. Računalne korpusne možemo preuzeti i na vlastito računalo, ali nam ih je vjerojatno lakše pretraživati pomoću specijaliziranih tražilica, obično dostupnih na internetu. Javno dostupan korpus hrWaC (<http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>) moguće je pretraživati pomoću otvorene tražilice NoSketch Engine (https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=) i komercijalne tražilice Sketch Engine (<https://www.sketchengine.eu/>). Dostupne tražilice omogućuju različite načine pretrage. Na primjer, želimo li pretraživati riječ *bzvz*, u tražilicu korpusa na odgovarajuće mjesto dovoljno je upisati tu riječ kako bismo dobili sve rečenice u kojima se koristila u tekstovima dostupnim u korpusu. Rezultati se obično prikazuju u obliku KWIC (engl. *key word in context*), tako da je ključna riječ koju smo tražili u sredini (v. [sliku 2](#)). Dakle, prednost je računalnih korpusa što imamo pristup velikom broju tekstova bez mnogo pripreme, ali su nam pretrage ujedno ograničene mogućnostima tražilica.

Slika 2. Rezultati pretrage riječi *bzvz* u korpusu hrWaC pomoću tražilice NoSketch Engine

Za razliku od toga, iz zbirke tekstova koju smo sami izradili podatke možemo prikupljati na koji god način želimo – ručno, pomoću računala ili pomoću korpusnih tražilica. Primjerice, jedno istraživanje u okviru diplomskog rada (Fogec 2014) bavilo se grafičkom i diskursnom analizom najistaknutijih vijesti na naslovnica tiskanih novina *24sata*, za što je trebalo prvo prikupiti naslovnice novina, a zatim iz njih ekstrahirati najistaknutije vijesti. Prikupljanje ciljanih podataka iz naslovnica može ići ručno, bilježenjem odgovarajućih naslova. Ipak, u današnje je vrijeme materijal lako pretvoriti u digitalni format, bilo onaj koji se ne može uređivati (npr. *.jpeg*) ili, još bolje, u format koji je čitljiv i može ga se uređivati (npr. *.docx*). U oba slučaja, prikupljanje ciljanih podataka dolazi tek nakon digitalizacije, bilo „pješke“ (pregledavanjem svih naslovnica i označavanjem odgovarajućih naslova u programu za uređivanje teksta i slike ili specijaliziranom programu za analizu), bilo pomoću specijalizirane korpusne tražilice. Pri unošenju u specijalizirane tražilice može biti potrebna i dodatna obrada, o čemu će više riječi biti kasnije.

Kad se u današnje vrijeme govori o korpusima, obično se misli na velike računalne korpuse ili na tekstove koje smo sami prikupili te smo ih zatim obradili na takav način da se mogu pretraživati poput računalnih korpusa. Štoviše, korpusna lingvistika, kao i korpusna znanost o prevođenju, obično se povezuju s nekim prevladavajućim (i razmjerno specijaliziranim) načinima obrade podataka koji proizlaze iz frekvencija riječi ili konstrukcija te različitih mjera supojavlivanja izvedenih iz frekvencija (npr. mjere logDice)¹⁷. Prednost je velikih računalnih korpusa u tome da podatak koji nam je zanimljiv (npr. riječ *бэвэ* ili istaknuti naslov na naslovnici) možemo usporediti i s drugim podacima koji se nalaze u korpusu te na taj način doći do novih spoznaja. U takvim se studijama obično koristi mnogo podataka. Premda korpusnu lingvistiku i korpusnu znanost o prevođenju ne možemo nazvati ni teorijom niti metodom, obje se povezuju s nekim istraživačkim tradicijama i konvencijama (v. [Pročitajte više](#)).

¹⁷ LogDice (Rychlý 2008) je jedna od mjera kojima se izražava karakterističnost kolokacija. Druge slične mjere su T-score i MI-score.

9.2. Značajke korpusa

U nastavku ćemo se pozabaviti dimenzijama prema kojima se razlikuju računalni korpusi i računalno pretražive zbirke tekstova koje smo sami prikupili, a to su: modalitet podataka (npr. tekstualni ili audiovizualni podaci), postojanje anotacije i broj jezika (jednojezični, višejezični).

U istraživanjima jezika i prijevoda tradicionalno se koriste tekstualni podaci. Na primjer, za sintaktička istraživanja zanimat će nas rečenice, a najpristupačniji (i najmanje problematičan) izvor rečenica jest neki pisani tekst. Slično tome, istražujemo li pismene prijevode, jasno je da ćemo koristiti pisane tekstove. Međutim, u nekim slučajevima željet ćemo možda istraživati govorni jezik ili usmene prijevode, što znači da ćemo morati imati snimke govora. Snimke treba transkribirati jer je to način bilježenja govora u pismu, a omogućuje nam i pretraživanje snimljenog korpusa. Neki korpusi – poput Britanskog nacionalnog korpusa engleskog jezika – sadrže i pisanu i govornu komponentu.¹⁸ Osim govora, lingvisti se u posljednje vrijeme bave i istraživanjem gesta pa je u tom slučaju riječ o multimodalnom korpusu koji sadrži audiovizualnu komponentu: transkribiranu videosnimku osobe koja nešto govori (npr. dostupnu preko mreže Red Hen Lab). Za istraživanje prevođenja pomoću podslovljavanja potreban nam je audiovizualni korpus koji sadrži tekst (podslove) i izvornik (snimku s govorenim ili pisanim tekstom). Primjeri takvih korpusa su Pavia Corpus of Film Dialogue i Forli Corpus of Screen Translation (Valentini i Linardi 2009). Primjer korpusa usmenih prijevoda je EPIC (European Parliament Interpretation Corpus), koji, nažalost, ne sadrži hrvatski jezik.

U velikim računalnim korpusima (poput hrWaC-a i Britanskog nacionalnog korpusa) podaci su obično anotirani. *Anotacija* je dodavanje (obično lingvističkih) informacija o nekim jedinicama u korpusu. Pogledajmo dvije rečenice:

- (1) Jabuke su bogate pektinom.
- (2) Priča o jabukama.

U primjeru (1) koristi se oblik *jabuke*, a u (2) *jabukama*. Oba prepoznajemo kao različite gramatičke oblike iste riječi koja u nominativu jednine glasi *jabuka*. Ako želimo analizirati sve gramatičke oblike riječi *jabuka*, bilo bi dobro kad bismo jednom pretragom mogli dobiti pristup svim oblicima, a ne da za

¹⁸ Za poveznice na korpose spomenute u poglavlju v. [Dodatni izvori](#).

različite oblike moramo upisivati pojedinačne pretrage (npr. sve padežne oblike riječi *jabuka*). Upravo je to jedan element anotacije: moguće je anotirati sve gramatičke oblike jedne riječi i pridružiti ih jednom citatnom obliku (lemi), tako da pretraživanjem citatnog oblika možemo dobiti sve anotirane oblike koji su mu pridruženi, što se zove lematizacija. Na taj se način mogu anotirati različiti elementi: vrste riječi, padeži, glagolska vremena, rečenične funkcije, ali i, primjerice, metafore i pragmatičke funkcije. U korpusima koji se koriste pri prevođenju, npr. višejezičnim paralelnim (usporednim) korpusima uz gramatičke elemente obično se navodi oznaka jezika i područje te je li riječ o izvornom ili ciljnom tekstu. U nekim specijaliziranim prijevodnim korpusima anotiran je i prijevodni postupak (npr. Zhai, Max i Vilnat 2018), pogreške u strojnom prijevodu i/ili njihovi ispravci (npr. Costa i sur. 2016). Anotacija korpuse čini vrlo zanimljivima za znanstveni rad, budući da omogućuje pristup različitim vrstama podataka. Čak je i u slučaju tekstova koje smo sami skupili osnovnu anotaciju po vrstama riječi, oblicima i lemmama moguće napraviti automatski, za što postoje alati za različite jezike (v. 9.3.).

Anotacija je zapravo vrsta analize i u korpus unosi interpretaciju. Ako anotaciju nismo napravili sami (npr. u postojećim računalnim korpusima), onda moramo biti sigurni da se s njom u potpunosti slažemo. To nije velik problem kod najčešćih oblika vrsta riječi jer je razina slaganja među stručnjacima za njih razmjerno visoka. Međutim, budući da se anotacija vrsta riječi obično odvija automatski, moramo imati na umu da može doći do grešaka koje mogu utjecati na rezultate (to je obično slučaj kod rijetkih oblika, primjerice aorista u hrvatskom). Najzad, u slučaju anotacije elemenata poput pragmatičkih funkcija, metafora ili prijevodnih postupaka moramo biti sigurni da smo suglasni s definicijama anotiranih elemenata.

U zbirkama tekstova koje prikupljamo sami, elementi koje analiziramo u osnovi su ujedno i anotacija. Primjerice, ako smo sami skupili paralelni prijevodni korpus i u njemu istražujemo prijevodne postupke, označavanje tih postupaka zapravo je anotacija, ali i temelj daljnje analize.

Prema broju jezika razlikujemo jednojezične i paralelne korpuse ili zbirke tekstova. Jednojezični računalni korpusi počeli su kao, iz današnje perspektive, razmjerno mali korpusi od milijun riječi (npr. poznati korpus Brown iz 1960-ih), dok danas postoje razmjerno veliki korpusi, kao što su korpusi iz obitelji TenTen, koji imaju više od deset milijardi riječi (<https://www>

sketchengine.eu/documentation/tenten-corpora/). Glavnina multimodalnih korpusa – koji sadrže i govorni ili videozapis – jest jednojezična. Većina velikih računalnih korpusa anotirana je i dostupna za pretraživanje pomoću već spomenutih specijaliziranih tražilica. Rezultati iz različitih jednojezičnih korpusa usporedivi su samo ako su korpusi sastavljeni na usporediv način, što valja imati na umu pri istraživanju. Paralelni korpusi zapravo su dva ili više jednojezičnih korpusa od kojih je jedan izvornik, a drugi su njegovi prijevodi. Kako bi se ti korpusi mogli dobro koristiti, nužno ih je sravniti (engl. *align*) tako da se dijelovi izvornog teksta upare s odgovarajućim dijelovima ciljnog teksta, što se obično radi na razini rečenice. Na taj način pretraživanjem izvornog teksta možemo dobiti i ciljni tekst i obrnuto. Velik broj dvo- i višejezičnih paralelnih korpusa pismenih prijevoda dostupan je preko repozitorija Europske koordinacije za jezične resurse, ELRC (https://elrc-share.eu/repository/search/?q=&selected_facets=resourceTypeFilter_exact%3Acorpus#). Primjer paralelnog korpusa s podslovima jest OPUS (<http://opus.nlpl.eu/>). U današnje se vrijeme za izradu paralelnih korpusa obično koriste prijevodne memorije, kao što su memorije Glavne uprave za pismeno prevođenje Europske komisije, koje se mogu besplatno preuzeti s interneta (<https://ec.europa.eu/jrc/en/language-technologies/dgt-translation-memory>). Svaka se prijevodna memorija spremljena u formatu *.tmx* može prenijeti na Sketch Engine i tako pretvoriti u korpus koji se može pretraživati na način koji taj alat omogućava.

9.3. Stvaranje vlastitih korpusa ili zbirke tekstova

Stvaranje vlastitog korpusa danas je mnogo lakše nego ranije, pogotovo za jezike za koje su razvijeni različiti korpusni alati (među koje se ubraja i hrvatski). Vlastiti jednojezični korpus možemo dobiti i jednostavnim prikupljanjem elektronički dostupnih tekstova s neke internetske domene. Primjerice, ako nas zanimaju sve kolumne nekog autora na portalu index.hr, dovoljno je da njegove tekstove kopiramo u jedan ili više dokumenata, pregledamo tekst i uredimo ga (npr. izbacimo nepotrebne razmake ili dijelove koji nisu osnovni tekst) i unesemo u program za izradu korpusa kao što je Sketch Engine, AntConc

ili TextSTAT. Pritom valja provjeriti smijemo li koristiti navedene tekstove (zbog autorskih prava) i postoje li pritom neka etička pitanja (v. 17.). Tako dobivamo neanotirani korpus tekstova koji možemo pretraživati po riječima. Alati poput Sketch Enginea omogućuju i automatsko prikupljanje svih tekstova iz neke internetske domene pa čak i automatsko prikupljanje tekstova koji sadrže neke ključne riječi. Kako bismo stvorili paralelni korpus, tekstove koji nas zanimaju možemo prikupiti iz već postojeće prijevodne memorije ili sami napraviti prijevodnu memoriju od izvornika i prijevoda. To se radi pomoću samostalnih alata za sravnjivanje (npr. besplatni LF Aligner) ili alata u sklopu sustava prijevodnih memorija. Za neke jezike postoje alati koji nam omogućuju automatsku anotaciju vrsta riječi u korpusu. Naravno, to neće biti sasvim točno, ali se za neke jezike dobivaju rezultati koji su zadovoljavajući i koji olakšavaju daljnji rad. Ako je istraživač stvorio vlastiti korpus ili bilo koji drugi skup podataka, on može poslužiti i drugim istraživačima, što je u skladu s načelima otvorene znanosti, pa ga se može objaviti u specijaliziranim repozitorijima podataka ili uz sam rad (v. 14. i 16.).

Kad je riječ o stvaranju korpusa ili zbirke tekstova koja sadrži snimljeni govorni audio- ili videozapis, potrebno ga je transkribirati. Transkribiranje je razmjerno dugotrajan proces, a kako ćemo točno transkribirati tekst ovisi o potrebama istraživanja. Razvijeni su različiti sustavi transkripcije govora koji uključuju sasvim različite elemente: od onih najosnovnijih (izrečene riječi, govornike, pauze, nejasne riječi) do onih koji daju detaljan fonetski opis (naglašenost, duljinu itd.). Ako se transkribirani tekst koristi kao korpus, bilo bi dobro da snimka bude povezana s transkribiranim tekstom tako da je uz neku jedinicu transkribiranog teksta (npr. rečenicu) dostupan i audio- ili videozapis tog teksta.

9.4. Operacionalizacija i korištenje korpusa ili zbirke tekstova

Kao i pri korištenju svakog izvora podataka, operacionalizacija (v. 5.2.) rada sa zbirkama tekstova i korpusima ima svoje posebnosti. Ako radimo sa zbirkom tekstova koju nismo pretvorili u korpus, onda nam je kao potencijalni podatak

dostupno grafičko uređenje samog teksta, njegov smještaj na stranici, način na koji se tekst nastavlja na prethodni tekst i slično. Osim toga, dakako, dostupan nam je i sam tekst. To znači da bilo koju od navedenih kategorija pri operacionalizaciji možemo koristiti kao varijablu (v. 6.).

U slučaju tekstova koji su uređeni kao korpus, dostupni su nam, uz različite tekstualne podatke, i svi podaci koji su eventualno anotirani. Ako nas zanima neka kategorija koja nije anotirana (npr. koliko je neki tekst čitak ili je li neki prijevod ideološki obojen), moramo je operacionalizirati pomoću kategorija koje su nam dostupne u samom korpusu. Primjerice, težinu teksta možemo operacionalizirati kao broj slova u riječima ili broj riječi u rečenicama (više slova ili više riječi – kompliciraniji tekst),¹⁹ a ideološku obojenost prijevoda pojavom nekih riječi ili konstrukcija koje smo definirali kao ideološki obojene. Sve to znači da formalne ili anotirane tekstualne kategorije prilikom korištenja korpusa moramo koristiti kao način operacionalizacije (a kasnije i interpretacija) onoga što nas zanima.

Najzad, pri interpretaciji podataka iz zbirke tekstova ili korpusa moramo imati na umu da je neke podatke teško ili nemoguće interpretirati na odgovarajući način bez standarda koji bi ih situirao. Podatak da neki tekst prosječno ima 23.7 riječi po rečenici nije nam informativan ako nemamo standard s kojim bismo ga usporedili ili neki drugi podatak za drugu vrstu teksta. Isto vrijedi i za, primjerice, frekvenciju riječi ili konstrukcija u korpusu. Standard možemo dobiti korištenjem drugog dijela istog korpusa (primjerice, usporedbom frekvencije neke riječi u novinskim tekstovima i internetskim forumima u korpusu hrWaC koji nam dopušta da ga podijelimo na takav način) ili korištenjem drugog korpusa. Pritom valja imati na umu da korpus koji koristimo mora biti po nekom kriteriju usporediv s onim koji istražujemo.

¹⁹ Postoje različiti testovi kojima se može odrediti težina (čitkost) teksta. V. npr. <https://datayze.com/readability-analyzer>. Pritom valja imati na umu da se jezici razlikuju u pogledu takvih testova. U vezi s temom čitkosti na hrvatskom jeziku v. Brangan 2014.

9.5. Triangulacija

Ponekad je u istraživanju potrebno koristiti nekoliko načina prikupljanja podataka. Primjerice, ako se bavimo utjecajem korištenja različitih prijevodnih strategija na recepciju prijevoda, prvo moramo prikupiti primjere prijevodnih strategija, a tek nakon toga istraživati njihovu recepciju. Dakle, sam nacrt istraživanja zahtijeva inicijalno prikupljanje podataka pomoću tekstova, a zatim njihovu procjenu od strane sudionika.

Prikupljanje podataka iz više izvora ili različitim metodama može proizlaziti i iz istraživačeve želje za što potpunijim uvidom u istraživanu pojavu, što se naziva *triangulacija* (Denzin 1978). Na primjer, konceptualnu je metaforu uobičajeno istraživati tekstualno, tako da se promatra koji su njezini jezični oblici, koja joj je učestalost u tekstu i slično. Međutim, postoje i tvrdnje da konceptualna metafora utječe na to kako ljudi shvaćaju svijet, što također možemo ispitivati. Istraživanja metafora koja u nacrtu kombiniraju tekstove i sudionike takvom će triangulacijom pokušati utvrditi hoće li različiti izvori podataka i različite metode donijeti konzistentne rezultate, što je i opći cilj triangulacije.

ZADACI:

1. Pronađite sažetke sljedećih radova i pročitajte ih:

Gumul, Ewa. 2011. „Translational Shifts of Syntactic and Lexical Markers of Ideology: Reporting the Iraqi Conflict in Polish Reprint Press.“ *Meta: Journal Des Traducteurs* 56 (4): 758–74. doi:10.7202/1011251ar.

Vanderbauwhede, Gudrun, Piet Desmet i Peter Lauwers. 2011. „The Shifting of the Demonstrative Determiner in French and Dutch in Parallel Corpora: From Translation Mechanisms to Structural Differences.“ *Meta: Journal Des Traducteurs* 56 (2): 443–64. doi:10.7202/1006186ar.

Merakchi, Khadidja i Margaret Rogers. 2013. „The Translation of Culturally Bound Metaphors in the Genre of Popular Science Articles: A Corpus-Based Case Study from Scientific American Translated into Arabic.“ *Intercultural Pragmatics* 10 (2): 341–72. doi:10.1515/ip-2013-0015.

Na temelju sažetaka odgovorite na sljedeća pitanja:

- Koja se vrsta korpusa koristi u radu (npr. paralelni, postojeći računalni, okazionalni...)?
- Koji će se podaci koristiti iz korpusa (npr. frekvencije, što još)?
- Koje moguće probleme vidite kod operacionalizacije (odredite što specifičnije)?
- Zašto navedeni korpus odgovara (ili ne odgovara) opisanom tipu istraživanja i zadanim ciljevima (v. 2.)?

2. Razmislite o temi vlastitog istraživanja i procijenite biste li mogli prikupiti podatke iz tekstova ili korpusa. Zašto biste ili zašto ne biste mogli s obzirom na posebnosti podataka koje možete prikupiti iz tekstova/korpusa? Postoji li potreba za triangulacijom?

3. Ako su u vašem istraživanju primarni izvor sudionici, koje biste (dodatne) podatke mogli dobiti iz tekstova/korpusa?

4. Ako su vam primarni izvor korpusi/tekstovi, planirate li koristiti tekstove koje ste sami skupili ili postojeće računalne korpuse? Zašto? Biste li mogli koristiti onu drugu vrstu korpusa?

5. Ako su vam primarni izvor korpusi/tekstovi, kako ćete operacionalizirati hipoteze? Je li vam za operacionalizaciju potrebna anotacija?

PROČITAJTE VIŠE:

McEnery i Hardie (2011: 1–21) daju opći uvod u lingvističke korpusne pristupe. Korpusima i zbirkama tekstova u istraživanjima prevođenja bave se Saldanha i O'Brien (2013: 57–108), dok se različiti primjeri korpusnih istraživanja u prevođenju mogu naći u Kruger, Wallmach i Munday (2011).

DODATNI IZVORI: ∞

Uz spomenute primjere korpusa, stranica europske infrastrukture CLARIN (Common Language Resources and Technology Infrastructure) sadrži kratke opise i poveznice na različite vrste korpusa: <https://www.clarin.eu/resource-families>.

Jednojezični tekstualni korpusi:

- Hrvatski nacionalni korpus, HNK (http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form)
- Hrvatski web korpus, hrWaC (<http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>)
- Corpus of Contemporary American English, COCA (<https://www.english-corpora.org/coca/>)
- British National Corpus, BNC (<https://www.english-corpora.org/bnc/>, <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>)

Paralelni tekstualni/govorni korpusi i korpusi podslova:

- Parallel Corpus of Slavic and other languages, Parasol (<http://parasolcorpus.org/>)
- Hrvatsko-engleski paralelni korpus, hrenWaC (<http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrenwac/>)
- Open Parallel Corpus, OPUS (<http://opus.nlpl.eu/>) EPIC (European Parliament Interpretation Corpus) (<http://linghub.org/metashare/e33884de7611e2b1e400259011f6ea48ac8ce0b41f48e6be224bbee9d59cb9>)

Audiovizualni korpusi:

Red Hen Lab (<http://www.redhenlab.org/>)

Pavia Corpus of Film Dialogue (<https://studiumanistici.unipv.it/?pagina=p&titolo=pcfd>)

Primjeri računalnih korpusa i poveznice osvježeni su u lipnju 2020.

III. ANALIZA PODATAKA

U OVOM ČETE DIJELU KNJIGE NAUČITI:

- objasniti što je kvantitativna analiza te definirati ključne pojmove povezane s tom vrstom analize
- razlikovati populaciju i uzorak
- razlikovati vrste mjernih ljestvica i njihova svojstva
- odabrati mjeru centralne tendencije primjerenu podacima
- odrediti raspršenost podataka
- odabrati odgovarajuću vrstu statističkog postupka primjerenu podacima i istraživačkom pitanju
- razlikovati kvalitativne pristupe i kvalitativnu analizu podataka
- procijeniti koji su podaci pogodni za kvalitativnu analizu
- kritički procijeniti kvalitativnu analizu
- razlikovati opisne i *in vivo* kodove
- provesti preliminarnu analizu podataka pomoću kodova
- procijeniti koji su podaci pogodni za mješovitu analizu.

10. Kvantitativna analiza

U OVOM ĆETE POGAVLJU NAUĀITI:

- objasniti što je kvantitativna analiza te definirati ključne pojmove povezane s tom vrstom analize
- razlikovati populaciju i uzorak
- razlikovati vrste mjernih ljestvica i njihova svojstva
- odabrati mjeru centralne tendencije primjerenu podacima
- odrediti raspršenost podataka
- odabrati odgovarajuću vrstu statističkog postupka primjerenu podacima i istraživačkom pitanju.

Kad smo prikupili podatke, trebamo ih analizirati. U analizi podatke sagledavamo pojedinačno i u njihovoj cjelovitosti kako bismo odgovorili na istraživačko pitanje. Analiza koju nam je možda najlakše zamisliti jest kvantitativna: možemo provjeriti ima li u podacima nečega više ili manje i na temelju toga donijeti zaključke. Kvantitativna analiza podataka potpada pod domenu statistike, „grane primijenjene matematike koja se bavi prikupljanjem, uređivanjem, analizom i tumačenjem podataka i donošenjem zaključaka o pojavama i procesima koje ti podatci predoĉuju“ (Hrvatska enciklopedija 2020). Kvantitativna analiza podrazumijeva postupke kojima se podaci obrađuju numerički, to jest u obliku brojki pomoću kojih možemo opisati, objasniti ili predvidjeti neku pojavu (Antonius 2003: 1–2). Recimo, ako istražujemo postupke za prevođenje kulturnospecifiĉnih elemenata, možemo prebrojati koliko je u nekom prijevodu bilo pojedinih vrsta postupaka, izračunati udio svake vrste postupka u njihovom

ukupnom broju te usporediti tako dobivene postotke između dvaju ili više prijevoda. Ako istražujemo profesionalne prevoditelje na hrvatskom tržištu, možemo izračunati njihovu prosječnu dob i primanja ili usporediti koliko sati na dan u prosjeku rade honorarci u odnosu na prevoditelje zaposlene u agencijama ili pak usporediti njihovu razinu zadovoljstva na radnome mjestu (v. npr. Tuđa 2018). U nekom drugom istraživanju možda će nas zanimati postoji li veza između broja pogrešaka koju redaktor uoči u strojnom prijevodu i godina iskustva redaktora ili pak veza između upotrebe nekog jezičnog oblika i regije u kojoj sudionik živi ili iz koje potječe. Može nas zanimati postoji li razlika u uspjehu (kvantitativno izraženom, npr. u obliku ocjene ili broja bodova ostvarenih na završnom testu) na kraju kolegija između grupe studenata koja je učila pomoću jedne nastavne metode u odnosu na grupu koja je učila pomoću neke druge metode. Podaci iz navedenih primjera prikupljeni tekstualnom analizom, upitnicima ili eksperimentima mogu se kvantitativno obraditi jednostavnim postupcima koji su čitatelju možda već poznati. No, osim takvih jednostavnih postupaka koji pripadaju deskriptivnoj statistici, postoje i složenije vrste statističkih postupaka koji se ubrajaju u domenu inferencijalne statistike, a koji bi mogli poslužiti istraživaču jezika ili prevođenja. Svrha je ovoga poglavlja omogućiti čitatelju temeljnu orijentaciju, uz napomenu da pri provođenju statističke analize treba uzeti u obzir mnoga pitanja u koja, zbog ograničenoga prostora, ovdje ne možemo ulaziti. Na kraju poglavlja navodimo dodatne izvore u kojima zainteresirani čitatelj može potražiti više pojedinosti.

10.1. Populacija i uzorak

Populacija je cijela skupina o kojoj istraživanjem želimo prikupiti podatke (Stockemer 2019: 57). Na primjer, to mogu biti svi govornici hrvatskog jezika, svi profesionalni prevoditelji u Europi, svi učenici 1. razreda srednje škole u Hrvatskoj koji uče francuski kao L2, svi studenti prevoditeljskih studija u zemljama Europske unije itd. U istraživanjima jezika i prevođenja populacija mogu biti i tekstovi, npr. svi prijevodi zakonodavnih tekstova institucija EU-a na hrvatski jezik, sve tragedije elizabetanskog razdoblja, svi romani koji pripadaju

žanru *fantasy* napisani u 21. st., svi politički govori održani u predizbornim kampanjama itd. Populaciju je poželjno definirati prostorno i vremenski.

Istraživanjem je obično nemoguće obuhvatiti cijelu populaciju²⁰ pa se umjesto toga odabire jedan njezin dio na kojem će se provesti istraživanje: *uzorak*. Uzorak je dakle uvijek podskup populacije (Heumann, Schomaker i Shalabh 2016: 4). Kako bi se na temelju uzorka moglo nešto doznati o populaciji, on bi trebao na relevantan način predstavljati populaciju koja se istražuje. *Uzorkovanje* je način odabira uzorka, a u ovoj smo knjizi već spominjali neke načine uzorkovanja (v. 7.1.1. i 8.2.). Kako bismo istražili populacije navedene kao primjer u prethodnom odlomku, trebali bismo odabrati uzorak koji će dobro predstavljati cijelu populaciju, npr. 5 % nasumično odabranih hrvatskih prijevoda zakonodavstva EU-a ili namjerni uzorak koji će se sastojati od npr. po deset prijevoda svake od glavnih vrsta zakonodavnih instrumenata; učenike iz po jednog 1. razreda srednje škole koji uče francuski iz pet gradova u Hrvatskoj i sl.

Već smo spomenuli u ovoj knjizi da su varijable (v. 6.) neka svojstva pripadnika populacije po kojima se oni mogu razlikovati ili biti slični. Kako bismo mogli provesti kvantitativnu analizu uzorka, moramo odrediti koje nas varijable zanimaju, operacionalizirati (v. 5.2.) način na koji ćemo ih ispitati te prikupiti podatke (v. II.) koji se mogu kvantificirati, to jest, izbrojati ili izmjeriti. U nastavku ćemo reći nešto o mjerenju.

²⁰ Osim u slučaju kad je istraživačko pitanje tako usko definirano da obuhvaća vrlo malenu populaciju, ali i u tom bi slučaju rezultati trebali biti relevantni za slične šire populacije. Na primjer, Pavlović i Antunović (2019) istražuju stavove dviju populacija o kvalifikacijama i kompetencijama nastavnika prevođenja: samih nastavnika prevođenja na hrvatskim sveučilištima i profesionalnih prevoditelja aktivnih na hrvatskom tržištu. Prva je populacija toliko malena da je istraživanjem obuhvaćena gotovo cijela (slanjem upitnika svim kolegicama i kolegama za koje su autorice znale da rade na prevoditeljskim kolegijima), dok je druga predstavljena prigodnim uzorkom (slanjem upitnika preko mail lista i društvenih mreža). Ono što je važno uočiti jest da istraživanje počiva na pretpostavci da će rezultati dobiveni u hrvatskom kontekstu biti relevantni za druge zemlje koje s Hrvatskom dijele neka slična obilježja, konkretno, malo tržište, relativno nedavno uvođenje programa za obrazovanje prevoditelja i izostanak formalne edukacije za nastavnike prevođenja (2019: 2). Na taj način je hrvatska populacija nastavnika prevođenja zapravo uzorak populacije nastavnika prevođenja u sličnim zemljama.

Ako je istraživanjem obuhvaćena cijela populacija, govorimo o cenzusu. Primjer cenzusa je popis stanovništva neke zemlje.

10.2. Mjerenje

Do podataka dolazimo mjerenjem, ali neodgovarajuća mjerenja neće dati upotrebljive podatke. Zbog toga je u svakom istraživanju važno od samoga početka razmišljati o tome što se mjerenjem želi postići i kakvu vrstu podataka namjeravamo prikupiti s obzirom na istraživačko pitanje i hipoteze. Mjerenje je potrebno pažljivo provesti, odgovarajućim mjernim instrumentom. Kao što zorno navode Mellinger i Hanson (2017: 22), protok vremena ne može se mjeriti krojačkim metrom! Mjerni bi instrument trebao biti pouzdan i valjan. *Pouzdan* instrument daje dosljedne rezultate od mjerenja do mjerenja, a *valjan* točno odražava konstrukt koji mjerimo (Mellinger i Hanson 2017: 28–29). Jedan od aspekata valjanosti je i ekološka valjanost (v. 7.1.1.), o kojoj je već bilo riječi u ovoj knjizi.

U literaturi o kvantitativnim metodama uobičajeno je razlikovati četiri razine mjerenja koje se, kao što ćemo vidjeti, dovode u vezu s odabirom odgovarajuće vrste statističkih postupaka (Mellinger i Hanson 2017: 22–28). Varijable se dakle mogu mjeriti pomoću četiriju vrsta ljestvica (skala), pri čemu prva vrsta u brojačanoj vrijednosti sadrži najmanju količinu informacija, a četvrta vrsta najveću.

10.2.1. Nominalna ljestvica

Pomoću nominalne ljestvice, koja se još naziva i kategoričkom, opisnom ili atributivnom, svojstva varijable mogu se samo kategorizirati, ali ne i poredati. Drugim riječima, podaci na ovoj skali mogu se izbrojati, ali ne i kvantificirati u pravome smislu riječi. Primjer koji se obično navodi jest spol sudionika ili neki drugi demografski podatak, kojemu se može pripisati neka brojka u svrhu analize, ali ta je brojka posve proizvoljna (npr. 1 = M, 2 = Ž, 3 = ne želi se izjasniti). Takvim se brojkama mogu označiti sudionici u istraživanju ili pripadnost sudionika jednoj od skupina koje su predmet istraživanja. Kad bi nas zanimalo koji se sve jezici uče u srednjim školama u Hrvatskoj, podacima o jezicima mogli bi biti pridruženi proizvoljni brojevi, ali se nad tim brojevima ne bi mogle provoditi aritmetičke operacije (Mellinger i Hanson 2017: 24). Ako se vratimo primjeru s početka ovog poglavlja, vrste prijevodnih postupaka

opaženih usporedbom izvornika i prijevoda ubrajaju se među nominalne podatke. Možemo im izbrojati apsolutnu i relativnu frekvenciju (v. 10.3.1.) ili izračunati dominantnu vrijednost (v. 10.3.2.1.), ali ne možemo ih zbrajati, oduzimati, množiti ni dijeliti (ako je npr. preuzimanje = 1, doslovan prijevod = 2, a zamjena kulturnim ekvivalentom = 3, ne znači da je preuzimanje + doslovan prijevod = zamjena kulturnim ekvivalentom).

10.2.2. Ordinalna ljestvica

Na ovoj se ljestvici kategorije mogu poredati, ali se udaljenost među njima ne može brojčano izraziti. Podatak o poretku trkača koji su stigli na cilj ne govori nam sam po sebi ništa o tome koliko je sekundi drugi trkač stigao na cilj nakon prvog ni koliko je vremena proteklo između drugog i trećeg trkača. Slično tomu, ako među demografskim podacima imamo informaciju o završenom stupnju obrazovanja, te podatke možemo rangirati (npr. 1 = završena osnovna škola, 2 = srednja škola, 3 = preddiplomski studij, 4 = diplomski studij, 5 = poslijediplomski studij), ali ih ne možemo brojčano usporediti (recimo, ne možemo odrediti je li razlika između prvih dviju kategorija veća, manja ili jednaka u odnosu na razliku između drugih dviju). Brojčane vrijednosti ordinalnih podataka sadrže više informacija nego što je slučaj kod nominalnih podataka: npr. možemo znati da 4 označava viši stupanj obrazovanja nego 2, dok su kod nominalne ljestvice brojčane oznake proizvoljne i kategorija označena brojkom 4 nije „veća“ od kategorije označene brojkom 2. Međutim, spomenuli smo da u slučaju ordinalne ljestvice ne možemo smatrati da je razlika među kategorijama jednaka. Ako bismo, na primjer, od sudionika zatražili da poredaju niz prijevoda po kvaliteti od najboljeg do najgoreg, isključivo na temelju tih podataka ne bismo mogli znati koliko je prvorangirani prijevod bolji od drugorangiranog, niti koliko je taj bolji od idućeg na ljestvici. Jednako tako, ako bismo od sudionika tražili da svaki prijevod ocijeni pomoću ljestvice „prihvatljiv“, „upotrebljiv uz redakturu“ i „neupotrebljiv“ zapravo bismo dobili ordinalne podatke jer je teško sa sigurnošću tvrditi da je „udaljenost“ između kategorija jednaka. Na ovim vrstama podataka mogu se provoditi samo neke od deskriptivnih statističkih operacija (centralna vrijednost, v. 10.3.2.1.), raspon, v. 10.3.2.2.) te neparametrijski statistički postupci (v. 10.4.).

10.2.3. Intervalna ljestvica

U ovu se vrstu ubrajaju ljestvice na kojima je razmak između vrijednosti jednak, kao što je slučaj s mjerenjem temperature zraka. Razlike se mogu uspoređivati, npr. razlika između 2 i 3 °C je jednaka razlici između 3 i 4 °C. Iako oko toga postoje razilaženja u mišljenjima, Likertova se ljestvica (v. 8.1.2.) može uvrstiti u intervalne ljestvice jer se može smatrati da su točke na takvoj ljestvici međusobno jednako udaljene. Za razliku od toga, ljestvice Likertovog tipa (v. 8.1.2.) obično se smatraju ordinalnim ljestvicama.

Intervalne ljestvice nemaju apsolutnu, nego samo relativnu (proizvoljno određenu) ničticu.²¹ Operacije množenja nemaju smisla (20 °C nije „dvostruko toplije“ nego 10 °C), ali se mogu izračunavati prosječne vrijednosti (v. 10.3.2.1.) i standardna devijacija (v. 10.3.2.2.) te primjenjivati parametrijski statistički postupci (v. 10.4.).

10.2.4. Omjerna ljestvica

Ova ljestvica ima sva svojstva prethodnih razina mjerenja: njome se određuju kategorije i poredak među vrijednostima, a vrijednosti su jednako udaljene. Osim toga, na ovoj razini postoji apsolutna (jedinствено definirana) ničtica. Na primjer, ako je jednom sudioniku trebalo 5 minuta da obavi zadatak, a drugome 10, možemo reći da je drugome za obavljanje zadatka trebalo dvostruko više vremena. Nad ovom vrstom podataka mogu se obavljati sve vrste matematičkih operacija, izračunavati prosječne vrijednosti i standardna devijacija te primjenjivati parametrijski statistički postupci (v. 10.4.).

Valja naglasiti da se podaci mogu *transformirati* s viših razina mjerenja na niže, ali ne i obratno. Tako se recimo podaci o radnom iskustvu sudionika dobiveni omjernom ljestvicom (gdje su sudionici mogli upisati broj godina iskustva) mogu pretvoriti u ordinalne (npr. 1 = bez iskustva, 2 = početnik 3 = iskusen). Podaci iz omjernih ili intervalnih ljestvica katkad se pretvaraju u ordinalne podatke u svrhu neutraliziranja utjecaja ekstremnih vrijednosti (engl. *outliers*) (v. 10.3.2.1.).

²¹ Zbog toga su Celzijeva i Fahrenheitova temperaturna ljestvica intervalne, a Kelvinova, koja ima apsolutnu nulu, omjerna.

10.3. Deskriptivna statistika

Deskriptivna statistika prvi je korak kvantitativne analize podataka, a njome se sažimaju osnovne značajke podataka prikupljenih na odabranom uzorku (Mellinger i Hanson 2017: 39). U nastavku ćemo reći nešto više o tim značajkama.

10.3.1. Frekvencija

Frekvencija se odnosi na učestalost pojavljivanja neke vrijednosti u uzorku, a razlikujemo *apsolutnu* i *relativnu* frekvenciju. Recimo da se uzorak sastoji od 200 sudionika ($N = 200$), od kojih je 170 izvornih govornika hrvatskog, 20 izvornih govornika slovenskog jezika i 10 izvornih govornika mađarskog. Navedene apsolutne vrijednosti mogu se iskazati i u obliku relativne frekvencije kao 85 %, 10 % i 5 %. Zbroj apsolutnih vrijednosti jednak je veličini uzorka, a zbroj relativnih vrijednosti u pravilu iznosi 100.²² Važno je naglasiti da se u slučaju vrlo malih apsolutnih vrijednosti ne preporučuje izražavanje relativnih frekvencija, nego samo apsolutnih (Mellinger i Hanson 2017: 41).

Relativne frekvencije omogućavaju usporedbu između skupina različitih veličina. Npr. ako je u jednoj skupini bilo 32 sudionika, a u drugoj 40, apsolutne vrijednosti ne možemo izravno uspoređivati, ali relativne možemo. Jednako tako ne bismo mogli izravno usporediti broj pogrešaka u prijevodima tekstova koji nisu jednake duljine, ali bismo mogli usporediti npr. broj pogrešaka na sto riječi. Slično vrijedi i za usporedbu frekvencija pojave riječi ili konstrukcija u korpusima koji su različite veličine. Kako bi se osigurala njihova usporedivost, frekvencija se obično svodi na mjeru broja riječi (ili konstrukcija) na milijun riječi.

Tablice s frekvencijama trebale bi biti među prvim rezultatima koji se navode u izvještaju o istraživanju (v. 14.1.11.).

10.3.2. Distribucija

Distribucija (raspodjela) podataka može se opisati na tri načina, a to su: mjere centralne tendencije, mjere raspršenosti i oblik.

²² Osim ako se kategorije preklapaju (npr. u slučaju pitanja u kojima je moguće izabrati više od jednog odgovora).

10.3.2.1. Mjere centralne tendencije

Ovaj se pojam odnosi na vrijednost koja najbolje predstavlja uzorak, to jest, njegovu tipičnu vrijednost (Mellinger i Hanson 2017: 41). Među mjerama centralne tendencije razlikujemo prosječnu vrijednost (aritmetičku sredinu), centralnu vrijednost (medijan) i dominantnu vrijednost (mod).

Prosječna vrijednost izračunava se tako da se sve vrijednosti (s intervalne ili omjerne ljestvice!) zbroje i taj se zbroj podijeli s ukupnim brojem opservacija. Recimo da nas zanima prosječni mjesečni dohodak prevoditelja s engleskog na hrvatski jezik. Trebali bismo od reprezentativnog uzorka (npr. $N = 350$) prevoditelja s tom jezičnom kombinacijom prikupiti podatke o iznosu dohotka, sve iznose zbrojiti te podijeliti s 350. Tako dobivena vrijednost jednom jedinom brojkom zorno predstavlja uzorak.

Prosječna vrijednost je prikladan i uobičajen način sažetog prikazivanja podataka u deskriptivnoj statistici. Međutim, postoje slučajevi u kojima ona nije najprimjerenija mjera centralne tendencije, a to su uzorci u kojima se pojavljuju *ekstremne vrijednosti* – opservacije koje se u velikoj mjeri udaljene od prosječne vrijednosti ili od većine podataka iz uzorka (Mellinger i Hanson 2017: 66). Za prosječnu se vrijednost kaže da je vrlo „osjetljiva“ na ekstremne vrijednosti, koje mogu iskriviti sliku uzorka. Što to točno znači? Ako uzmemo primjer iz prethodnog odlomka, zamislimo da se među 350 prevoditelja iz uzorka nađe njih nekoliko koji s kombinacijom engleski–hrvatski rade u institucijama Europske unije. Zbog razlika između zemalja kad je riječ o prosječnim plaćama, prevoditelji koji rade u hrvatskim prevoditeljskim odjelima u Bruxellesu, Luxembourg ili Frankfurtu imaju puno veća prosječna primanja od prevoditelja koji rade u Hrvatskoj. Njihovi bi iznosi dohodaka „popravili prosjek“ i ostalima pa prosječna vrijednost zapravo ne bi davala točnu sliku o primanjima „tipičnog“ prevoditelja s engleskog na hrvatski jezik. U tom bi slučaju prikladnija mjera centralne tendencije bila centralna vrijednost.

Centralna vrijednost (medijan) dobiva se tako da se vrijednosti svih opservacija poredaju po veličini te se odabere središnja točka²³. Na primjer, u nizu zamišljenih vrijednosti koji bi glasio 2, 3, 3, 4, 5, 7, 11 centralna vrijednost je 4 jer se ta vrijednost nalazi na središnjem mjestu u nizu (za usporedbu, prosječna bi vrijednost bila 5). Za razliku od prosječne vrijednosti, medijan je „otporan“

²³ U slučaju parnog broja opservacija, uzima se prosječna vrijednost dviju središnjih točaka.

na postojanje ekstremnih vrijednosti pa bolje predstavlja uzorke koji sadrže takve vrijednosti (Mellinger i Hanson 2017: 43). Recimo, kad bi gornji niz glasio 2, 3, 3, 4, 5, 7, 25, zbog utjecaja ekstremne vrijednosti 25, prosječna bi vrijednost iznosila 7, dok bi medijan i dalje bio 4. U eksperimentalnim istraživanjima jezika i prevođenja ekstremne vrijednosti nisu rijetkost. Recimo, sudioniku koji ima loš dan možda će za obavljanje zadatka trebati dvostruko više vremena nego ostalim članovima grupe. Nezainteresirani sudionik možda će ostvariti puno lošiji uspjeh u zadatku nego ostali. U situacijama kad se uspoređuju dvije grupe sudionika, a osobito ako uzorci nisu pretjerano veliki, jedan sudionik može iskriviti rezultate i otežati usporedbu. U takvim se slučajevima umjesto prosječne vrijednosti može prikazati medijan ili, još bolje, obje vrijednosti uz objašnjenje²⁴.

Treća mjera centralne tendencije naziva se *dominantna vrijednost* ili *mod*, a riječ je o opservaciji koja se pojavljuje najčešće. U primjerima iz prethodnog odlomka, dominantna vrijednost bila bi 3 jer se pojavljuje više puta od ostalih. Ta se mjera obično koristi za prikazivanje podataka iz nominalnih ljestvica, za koje se ne može izračunati prosječna ni centralna vrijednost, pri čemu nas zanima najčešći odabir (ili prva tri najčešća odabira). Katkad je prikladna i za podatke za koje se može izračunati prosječna ili centralna vrijednost, osobito ako uzorak ne pokazuje normalnu distribuciju (v. 10.3.2.3.).

10.3.2.2. Mjere raspršenosti

Mjerama raspršenosti (disperzije) podataka pokazuje se varijabilnost unutar uzorka. Recimo, dva razreda neke škole mogu imati istu prosječnu ocjenu (prosječna vrijednost) iz njemačkog jezika, npr. 3,8, ali u jednom se razredu ocjene kreću od 3 do 5, a u drugom od 1 do 5. Najjednostavnija mjera raspršenosti je *raspon*, koji se izračunava kao razlika između najviše i najniže vrijednosti (u prethodnom primjeru 2, odnosno 4). Rasponi se često prikazuju i navođenjem najviše i najniže vrijednosti (Mellinger i Hanson 2017: 47), zajedno s prosječnom ili centralnom vrijednošću.

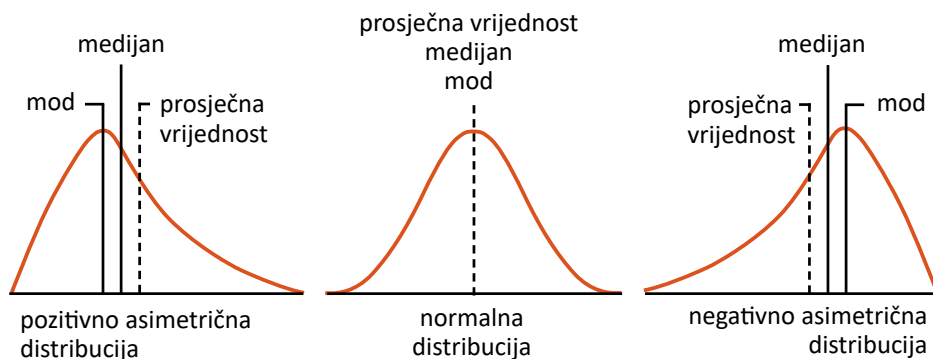
²⁴ Kad su u pitanju ekstremne vrijednosti, postoje još neke mogućnosti, a to je njihovo izostavljanje iz izračuna (osobito primjereno kad je podatak posljedica pogreške) ili pak pretvaranje intervalnih ili omjernih podataka u ordinalne (pri čemu se uspoređuje redoslijed). Pojednosti o načinima postupanja s ekstremnim vrijednostima v. u Mellinger i Hanson 2017: 66–69).

Interkvartilni raspon (engl. IQR) izračunava se tako da se vrijednosti poredaju po veličini te podijele na četiri jednaka dijela. Kvartili (Q1, Q2 i Q3) su vrijednosti koje dijele podatke u četiri dijela (na 25, 50 i 75 %). Interkvartilni raspon su srednja dva dijela dobivena na taj način, a vrijednost IQR dobiva se oduzimanjem Q1 od Q3. Ova je mjera raspršenosti zanimljiva jer predstavlja jedan od načina određivanja koji se podaci mogu smatrati ekstremnim vrijednostima (v. 10.3.2.1.).

Vrlo važna mjera raspršenosti podataka jest *standardna devijacija* (SD). Devijacija je udaljenost svake pojedine vrijednosti od prosječne vrijednosti, a može biti pozitivna (ako je vrijednost viša od prosječne vrijednosti) ili negativna (ako je niža). Zbroj devijacija je po definiciji nula, a prosječna vrijednost kvadriranih devijacija naziva se *varijanca* (Stockemer 2019: 91–92). Vađenjem drugog korijena varijance dobivamo standardnu devijaciju, koja je uvijek pozitivan broj. Ta nam mjera pokazuje koliko su podaci gusto grupirani oko središnje vrijednosti. Manja standardna devijacija znači da su podaci manje udaljeni od središnje vrijednosti pa je manja i mogućnost pogreške (Stockemer 2019: 92), dok veći SD ukazuje na veću varijabilnost podataka. SD nam može pokazati i koliko je neka pojedina vrijednost udaljena od središnje vrijednosti, a može se lako interpretirati jer se izražava u istim mjernim jedinicama kao i sami podaci. Na primjer, ako je prosječna vrijednost rezultata na testu 30 bodova, a SD = 10, rezultat od 20 bodova nalazi se unutar jedne standardne devijacije.

10.3.2.3. Oblik distribucije

Oblik distribucije najbolje se vidi u grafičkom prikazu. Srednja krivulja na slici 3 prikazuje *normalnu distribuciju*, koju odlikuje simetričan, zvonolik oblik. Normalna distribucija znači da se prosječna vrijednost nalazi točno u sredini krivulje, a lijeva i desna strana su jednake (Antonius 2003: 66). Recimo da krivulja predstavlja ocjene u nekom razredu, normalna distribucija značila bi da je najviše učenika dobilo ocjenu dobar, nešto manje učenika ocjenu vrlo dobar ili dovoljan, a najmanje učenika dobilo je odličan ili nedovoljan. Pri normalnoj distribuciji, 68 % podataka nalazi se unutar jedne standardne devijacije, 95 % podataka unutar dviju standardnih devijacija, a 99,7 % unutar triju (tzv. „pravilo 68-95-99,7“).

Slika 3. Vrste distribucije

Ako je krivulja „nagnuta“ ili razvučena na lijevu ili desnu stranu, kaže se da je distribucija pozitivno ili negativno *asimetrična*²⁵. Na primjer, krivulja kojom bi se prikazala dob sudionika u anketnom istraživanju prevoditelja provedenom na hrvatskom tržištu u lipnju 2019., u kojemu je većina sudionika pripadala skupini od 21 do 30 godina, nešto manji broj sudionika imao je 36–45 godina, još manji 46–55, a najmanji 56–65 ili više (Pavlović 2019), izgledala bi kao lijeva krivulja na slici 3. Kad bi uzorak bio reprezentativan, to bi značilo da su prevoditelji na hrvatskom tržištu mahom vrlo mlada populacija, a prevoditelji stariji od 56 godina izuzetno rijetki. No, ako se uzme u obzir da je anketa provedena preko društvenih mreža, vjerojatnije je da uzorak nije reprezentativan, to jest da dobro ne predstavlja cijelu populaciju. Grafički prikaz distribucije stoga istraživaču može dati brzi uvid u sastav prikupljenih podataka i usmjeriti ga pri odabiru odgovarajućeg statističkog postupka. Parametrijski postupci (v. 10.4.) trebali bi se provoditi na uzorcima s normalnom distribucijom.

Podaci koji se distribuiraju asimetrično bolje se opisuju medijanom ili modom nego prosječnom vrijednošću. U normalnoj distribuciji te su tri mjere jednake.

Osim simetričnosti, oblik distribucije može se opisati i u smislu *kurtičnosti*²⁶. Pri normalnoj distribuciji kurtičnost iznosi 0. Pozitivna vrijednost znači da su podaci gusto grupirani oko središnje vrijednosti (krivulja je „strma“, to jest, uska i visoka), a negativna da su raštrkani (krivulja je „spljoštena“, to jest, niska i široka) (Antonius 2003: 67).

²⁵ Ili ukošena, engl. *skewed*.

²⁶ Engl. *kurtosis*.

10.4. Inferencijalna statistika

Inferencijalna statistika omogućava donošenje zaključaka o populaciji na temelju uzorka (Antonius 2003: 161). Razlikujemo dvije vrste statističkih postupaka – parametrijske i neparametrijske. Parametrijski postupci podrazumijevaju podatke na intervalnoj ljestvici (v. 10.2.3.), normalnu distribuciju (v. 10.3.2.3.) i dovoljno velik uzorak. U ostalim slučajevima koriste se odgovarajući neparametrijski postupci. Statistički su testovi korisni jer nam mogu ukazati na to je li obrazac koji smo uočili u podacima posljedica slučaja ili stvarne razlike među skupinama (npr. zbog utjecaja intervencije, to jest, nezavisne varijable; v. 6.1.).

Testovima možemo provjeriti i postojanje *korelacije* (v. 6.2.) između dviju varijabli. Parametrijski test za provjeru korelacije naziva se *Pearsonov koeficijent korelacije*, a podrazumijeva intervalne podatke i normalnu distribuciju. Vrijednost mu se kreće od +1 (potpuna pozitivna korelacija) do -1 (potpuna negativna korelacija), pri čemu 0 označava izostanak linearne korelacije. U slučaju ordinalnih podataka koristi se neparametrijski *Spearmanov koeficijent korelacije*, dok se *hi-kvadrat* (χ^2) koristi za provjeru razlike između frekvencija, na temelju čega se može izračunati korelacija između dviju kategoričkih varijabli.

Nadalje, testovima se može provjeriti postoji li između skupina podataka *statistički značajna razlika*. Ako postoji, vjerojatnost da se opažena razlika može pripisati isključivo slučaju veoma je mala, to jest, na djelu je vjerojatno utjecaj neke varijable. Pokazatelj statističke razlike izražen je kao vrijednost p koja bi, ako postoji statistički značajna razlika, trebala biti manja od 0,05²⁷. Ako je $p < 0,05$, to znači da je vjerojatnost da opazimo takvu razliku između skupina – pod pretpostavkom da stvarne razlike nema, odnosno da je nulta hipoteza točna²⁸ – manja od 5 %. Iz toga pak zaključujemo da se vjerojatno ne radi o slučajnom variranju unutar iste populacije, nego o uzorcima koji se po nečemu razlikuju.

U parametrijske testove kojima se provjerava postoji li statistički značajna razlika između skupina podataka ubraja se t-test i analiza varijance (ANOVA). No, prije nego što kažemo nešto više o tim postupcima, važno je naglasiti da je

²⁷ Valja spomenuti da se, osim već spomenute vrijednosti $p < 0,05$, u nekim istraživanjima koristi i $p < 0,01$. Obje su vrijednosti dogovorne.

²⁸ O testiranju nulte hipoteze vidi detaljnije u Kolesarić i Tomašić Humer (2016: 2–5).

„prag“ vjerojatnosti dogovorna vrijednost, pri čemu se različite vrijednosti p -a ne mogu međusobno uspoređivati. Recimo, $p = 0,06$ nije „statistički značajnija“ razlika od $p = 0,07$ (ni u jednom se slučaju ne radi o statistički značajnoj razlici). Vrijednost p dakle daje binarni rezultat – učinak varijable postoji ili ne postoji – ali ne govori ništa o tome *koliki* je taj učinak (Kolesarić i Tomašić Humer 2016: 5–6). Drugim riječima, „značajnost“ ne govori ništa o „važnosti“ ili veličini učinka (Field 2016: 371).

Zbog toga se često, uz vrijednost p , izračunava i *veličina učinka*²⁹ kao standardizirana mjera procjene djelovanja neke varijable. Za usporedbu vrijednosti rezultata obično se koristi indeks zvan *Cobenov d*, koji se izračunava tako da se od prosječne vrijednosti rezultata eksperimentalne skupine oduzme prosječna vrijednost rezultata kontrolne skupine te se taj iznos podijeli sa standardnom devijacijom. Tako dobiveni iznosi indeksa mogu se interpretirati na sljedeći način: $d = 0,2$ – mala veličina učinka; $d = 0,5$ – srednja veličina učinka; $d = 0,8$ – velika veličina učinka, pri čemu je važno uzeti u obzir kontekst istraživanja i praktične implikacije (Mellinger i Hanson 2017: 97).

Osim te vrste veličine učinka, postoji i mjera koja se označava slovom r , a odnosi se na korelaciju između dviju varijabli (v. **Pearsonov koeficijent korelacije**).

10.4.1. T-test

Parametrijskim postupkom koji se naziva *t-test* provjerava se postoji li statistički značajna razlika između *dviju* skupina podataka. Ti podaci mogu biti međusobno nezavisni ili zavisni³⁰. Primjer nezavisnih (neuparenih) podataka su podaci prikupljeni eksperimentom u kojem su sudjelovale dvije skupine sudionika, od kojih je jedna bila izložena intervenciji (v. 7.1.1.), a druga nije. Test koji se koristi za takve podatke naziva se *t-test za nezavisne uzorke*. Zavisni (upareni) podaci su oni koji su prikupljeni na istoj skupini sudionika, npr. ako bi ista skupina sudjelovala u eksperimentalnom zadatku prije i nakon intervencije. Provjeravaju se testom koji se zove *t-test za zavisne uzorke*³¹.

²⁹ Ili veličina efekta, engl. *effect size*.

³⁰ Uočite da se ovdje ne radi o zavisnoj i nezavisnoj varijabli.

³¹ Ili t-test ponovljenih mjerenja (engl. *repeated measures t-test*) ili upareni t-test (engl. *paired t-test*).

U slučaju manjih uzoraka i/ili asimetrične distribucije podataka preporučuje se upotreba odgovarajućih neparametrijskih testova, kao što su Wilcoxonov t-test i Mann-Whitneyjev U-test (više pojedinosti u Mellinger i Hanson 2017: 91–108).

10.4.2. ANOVA

Ako želimo usporediti tri ili više skupina podataka, poslužiti ćemo se testom koji se naziva *analiza varijance* (ANOVA). Kao i t-test, analiza varijance može se provesti na nezavisnim i zavisnim podacima. U prvom slučaju govorimo o *jednosmjernoj analizi varijance za nezavisne uzorke*, a u drugoj o *analizi varijance za zavisne uzorke (ponovljenih mjerenja)*. Neparametrijski pandan jednosmjernoj ANOVA-i za nezavisne uzorke je Kruskal-Wallisov test, a ANOVA-i za zavisne uzorke Friedmanov test. Složenom ili višesmjernom analizom varijance ispituje se utjecaj dviju ili više nezavisnih varijabli.

10.5. Softver za statističku analizu

Podaci se za statističku analizu mogu pripremiti u programu kao što je Excel, koji ujedno nudi i mnoge mogućnosti za samu analizu. Među specijaliziranim komercijalnim programima vrlo se često koriste SPSS (<https://www.ibm.com/analytics/spss-statistics-software>) i SAS (https://www.sas.com/en_us/software/stat.html). Program R (<https://www.r-project.org/>) odlikuje se velikim mogućnostima, ali može biti zahtjevan početnicima te iziskuje i određenu razinu znanja programiranja. Među besplatnim programima izdvajamo JASP (<https://jasp-stats.org/>) zbog relativne jednostavnosti korištenja.

Softverska rješenja uvelike olakšavaju kvantitativnu analizu, ali istraživač uvijek mora znati što točno želi postići kojom vrstom izračuna te odabrati odgovarajuću mjeru ili test. Zbog opsega knjige u ovom smo poglavlju mogli navesti samo osnovne smjernice pa se početnicima preporučuje da o temi kvantitativne analize prouče dodatne izvore te da se, ako u svoje istraživanje žele uključiti kvantitativnu analizu, oko konkretnih odluka posavjetuju s iskusnijim istraživačima ili stručnjacima za statistiku.

ZADACI:

1. U jednom od programa za statističku analizu izračunajte mjere centralne tendencije za svoje podatke. Koja mjera najbolje odgovara vašim podacima? Zašto?
2. Izračunajte standardnu devijaciju za svoje podatke.
3. Grafički prikažite distribuciju svojih podataka. O kakvoj je distribuciji riječ? Što to znači?
4. Isprobajte t-test i/ili ANOVA-u u jednom od programa za statističku analizu te interpretirajte dobivene rezultate.

PROČITAJTE VIŠE:

Početicima posebno preporučujemo internetsku stranicu Andyja Fielda posvećenu statistici (<https://www.discoveringstatistics.com/>), kao i pristupačnu knjigu istog autora (Field 2016). Na hrvatskom jeziku klasično je djelo *Petzova statistika* (Petz, Kolesarić i Ivanec 2012). U području istraživanja prevođenja nezaobilazna je knjiga Mellinger i Hanson (2017), u kojoj čitatelji mogu pronaći više pojedinosti o svim temama iz ovoga poglavlja.

11. Kvalitativni pristupi i kvalitativna analiza podataka

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- razlikovati kvalitativne pristupe i kvalitativnu analizu podataka
- procijeniti koji su podaci pogodni za kvalitativnu analizu
- kritički procijeniti kvalitativnu analizu
- razlikovati opisne i *in vivo* kodove
- provesti preliminarnu analizu podataka pomoću kodova
- procijeniti koji su podaci pogodni za mješovitu analizu.

U istraživanjima jezika i prevođenja često promatramo podatke za čiju je analizu potrebno uključiti naše vlastito iskustvo kao istraživača. Primjerice, istraživači mogu analizirati značenje riječi ili konstrukcija, prijevodne strategije ili stavove sudionika. To mogu činiti na temelju podataka kao što su narativi sudionika (v. okvir E), otvoreni odgovori u upitnicima (v. 8.1.) i intervjuima (v. 8.2.), tijek događaja u nekom tekstualnom opisu, boje i veličina fonta u tiskanim materijalima, slike, videozapisi, istraživačeve vlastite opservacije (v. 7.2.) neke situacije (npr. u razredu) i sl. U svim tim slučajevima potrebna je kvalitativna analiza: istraživačeva interpretacija podataka na temelju njegova iskustva. Primjerice, u ranije spomenutom diplomskom radu koji se bavi naslovnicama u tabloidima (Fogec 2014), autor ih na temelju kvalitativne analize dijeli u dvije skupine: one koji se bave šokantnim pričama o običnim ljudima i one koji se bave svakodnevnim životima poznatih.

11.1. Kvalitativni pristupi

Kvalitativna analiza može biti dio cjelovitog kvalitativnog pristupa koji obuhvaća sve dijelove istraživačkog procesa, od nacrtu istraživanja, preko izvora podataka i načina njihova prikupljanja, do njihove analize. Kvalitativni pristupi u obzir uzimaju iskustva i subjektivitet istraživača i sudionika istraživanja te donose duboke uvide u istraživanu pojavu.

Nacrti istraživanja u kvalitativnim pristupima fleksibilni su pa se istraživačka pitanja mogu dopunjavati i mijenjati tijekom samog istraživanja, a rezultati se ne ograničavaju na one koji su povezani s početnim hipotezama. Primjerice, u nestrukturiranom intervjuu sudionik istraživanja može spomenuti nešto o čemu do tada nismo razmišljali, ali što smatramo važnim za istraživanu pojavu pa se u našim daljnjim potpitanjima možemo pozabaviti tom pojavom, uključiti je u istraživanje i eventualno proširiti ili promijeniti istraživačko pitanje.

Koriste se izvori podataka koji omogućavaju izravan kontakt istraživača sa sudionicima, odnosno situacijom. S kvalitativnim se pristupima stoga „prirodno“ povezuju metode poput promatranja i sudioničkog promatranja (v. 7.2.), (nestrukturiranih i polustrukturiranih) intervjuja (v. 8.2.), upitnika s otvorenim pitanjima (v. 8.1.), fokusne skupine (v. 8.3.), razmišljanja naglas (v. okvir C), pisanja narativa (v. okvir E), studije slučaja (v. 7.2.2.). Cilj je dobiti podacima bogat opis pojava, tj. „gusti opis“ (Geertz 1973). Kako bi to bilo moguće, istraživač mora biti svjestan svih aspekata situacije i samoga sebe u njoj, što znači da je empatičan i otvoren prema onome što istražuje. Istraživač mora razumjeti da je situacija koju istražuje dinamična i da se stavovi i uloge sudionika mogu mijenjati.

Uz kvalitativne se pristupe vežu i istraživački pristupi koji, uz istraživanje, uključuju angažman istraživača kako bi se potaknule društvene promjene, što je slučaj u kritičkoj analizi diskursa i akcijskim istraživanjima. U kritičkoj analizi diskursa istraživač ukazuje na nejednakosti i odnose moći u diskursu i društvu, kritizira ih iz određene perspektive, na taj se način zauzimajući i za društvene promjene. Posebnost je akcijskih istraživanja u tome što ih provode istraživači koji su ujedno sudionici situacije koju istražuju, a kojima je cilj putem istraživanja i refleksije unaprijediti svoju vlastitu praksu u toj situaciji (Burns 2015: 187–188). Tipični primjeri akcijskih istraživanja povezani su s nastavom: nastavnici kvalitativnim metodama istražuju problem koji su zamijetili u razredu u kojem poučavaju (npr. neodgovarajući zadaci u udžbeniku) i na temelju rezultata i

vlastite refleksije mijenjaju svoju praksu (npr. koriste nastavni materijal koji su sami razvili na temelju akcijskog istraživanja umjesto neodgovarajućih zadataka iz udžbenika). Akcijska su istraživanja stoga obično manjeg opsega i ciklična su.

OKVIR F. PRIMJER GUSTOG OPISA

U dva istraživanja o stavovima prema izgovoru engleskoga kao *lingua franca* u Hrvatskoj (Stanojević, Kabalin Borenić i Josipović Smojver 2012; Josipović Smojver i sur. 2015), autori su na temelju kvalitativne analize fokusnih skupina postulirali razliku između sudionika istraživanja koji su se smatrali korisnicima engleskog i onima koji su se smatrali učenicima engleskog. U nastavku ćemo na temelju njihovih rezultata dati primjer gustog opisa jedne skupine.

Oni koji su se smatrali učenicima engleskoga u svojim su odgovorima isticali izvornog govornika kao najbolji model izgovora kojem valja stremiti, koji jedini izgovara engleski kako treba, kojeg je lakše razumjeti, čiji je izgovor ideal koji pred učenika predstavlja izazov. Također učenici su smatrali da loš izgovor engleskoga može izazvati osjećaj srama pred drugima, da može biti razlog ruganju drugih i lošijem statusu. Primjerice, jedan sudionik ističe: „Više ću naučiti od izvornog govornika, a greške neizvornog govornika bi mogle prijeći na mene“ dok drugi smatra: „Ljudi tvoj jezik doživljavaju lošijim ako imaš strani naglasak, bez obzira koliko točno ili tečno govoriš“. Istodobno, sudionici su svjesni da je njihovo stremljenje prema idealu izvornog govornika težak zadatak, koji je čak i najboljim učenicima teško postići. Kao što kaže jedan od ispitanika: „Dok sam u SAD-u, ljudi obično prepoznaju da nisam izvorni govornik u najboljem slučaju nakon nekoliko rečenica...“.

Ovo je kratak primjer gustog opisa, jer daje bogat i detaljan opis zamijećene pojave, opimjerujući zaključke riječima samih sudionika. Opis nije jednodimenzionalan, nego naglašava kompleksnost navedene pojave: različite razloge za shvaćanje izvornog modela kao idealnog kao i prepoznavanje da je taj ideal teško ili nemoguće postići.

11.2. Kvalitativna analiza: traženje uzoraka u podacima

Temeljni je korak pri analizi kvalitativnih podataka traženje uzoraka koji sažimaju ključne aspekte podataka. Pogledajmo primjer iz upitnika provedenog

s nastavnicima inih jezika (Germain-Rutherford i Ernest 2015). U jednom od pitanja nastavnici su trebali prokomentirati izjavu „Vjerujem da ću pri korištenju informacijsko-komunikacijske tehnologije u nastavi morati promijeniti svoj osobni stil poučavanja“. Tri odgovora navedena u radu (Germain-Rutherford i Ernest 2015: 21) u prijevodu na hrvatski glase:

- (1) Nikad neću mijenjati svoj osobni stil poučavanja. Riječ je više o uključivanju informacijsko-komunikacijske tehnologije u ono što već ionako koristim i što volim.
- (2) Vjerujem da će informacijsko-komunikacijska tehnologija obogatiti moj osobni stil poučavanja i u konačnici postati njegovim dijelom.
- (3) Korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije samo će moj stil poučavanja učiniti bogatijim i raznolikijim.

U sva je tri odgovora vidljivo da sudionici ne prihvaćaju tvrdnju da će morati promijeniti svoj stil poučavanja. Sudionici svoj osobni stil poučavanja shvaćaju kao odraz svog identiteta kao nastavnika. Stoga informacijsko-komunikacijska tehnologija može biti samo dodatno oruđe (primjer (1)) koja će taj stil dopuniti i obogatiti (primjeri (2) i (3)).

U prethodnom smo kratkom opisu dali tumačenje i analizu triju tvrdnji, sažimajući ih i svodeći na neke zajedničke dijelove. Ipak, to smo napravili na razmjerno neformalan način, koji bi nam bilo teško provesti ako bismo morali tako sažeti odgovore na tri otvorena pitanja svih 292 sudionika koliko je bilo u navedenom istraživanju. U takvim se slučajevima podaci obično kodiraju.

11.2.1. Kodiranje

Pri kodiranju, dijelu podataka koji analiziramo dodjeljujemo kôd – jednu ili više riječi – koji sažima ključni aspekt tih podataka u našem istraživanju. Na primjer, u jednom neobjavljenom istraživanju komentara koji se na internetu javljaju ispod novinskih članaka o izbjeglicama tijekom tzv. „izbjegličke krize“ 2015. godine (Čičin-Šain i Stanojević 2018), jedan od komentatora je rekao:

- (4) ...nisu hrvati i srbi žrtve svog zemljopisnog položaja, nego vlastite gluposti, šovinizma i balkanske mržnje. to je spriječilo bilo kakav razumni

dogovor i evo kaosa. *kad je poplava susjed susjedu pomaže bez obzira na sve, jer zna da time i sebi pomaže.*³²

Kôd koji su istraživači zabilježili kako bi saželi istaknuti dio komentara (4) bio je „susjedska pomoć“. Riječ je o kodu koji opisuje aspekt podatka koji su istraživači pri kodiranju smatrali važnim. Takva se vrsta koda naziva opisnim kodom.

Istraživači su isti aspekt podataka mogli kodirati i *in vivo* kodom, pri čemu se citira izraz koji se pojavio u podacima. U istom istraživanju, u jednom od komentara čitamo:

(5) Vučić da je dobar susjed mogao je sa Hrvatskom da podijeli iskustvo i da Hrvatska dosta toga prepiše od Srbije...

Istraživači su navedenom ulomku dodijelili kôd „dobar susjed“, što je *in vivo* kôd jer izravno citira izraz koji je prisutan u podacima.

Primijetiti ćete da se kroz primjere (4) i (5) provlači ista tema dobrosusjedskih odnosa. To znači da se primjere (4) i (5) zapravo može sažeti istim kôdom, pa bismo se stoga trebali odlučiti za jedan njegov naziv i svaki sljedeći opis kodirati na isti način. Ako smo se odlučili za *in vivo* kôd „dobar susjed“, onda bismo se trebali vratiti na primjer (4) i nanovo ga kodirati, a svaki sljedeći primjer koji možemo sažeti na sličan način kodirati tim istim kôdom. Ovo je samo jedan od aspekata cikličnosti kodiranja, a o drugima ćemo govoriti kasnije.

Kôdovi su istraživačev pogled na podatke, koji ovisi o tome tko je istraživač i što istražuje, pa istraživači isti podatak mogu kodirati na više načina. Mogli bismo cjeloviti primjer (4) promatrati kroz prizmu funkcija pojedinih dijelova komentara, pa bismo ga mogli kodirati i procesno, tako da nam prva rečenica izražava problem, druga posljedica, a treća rješenje, kao što je navedeno u (6).

(6) nisu hrvati i srbi žrtve svog zemljopisnog položaja, nego vlastite gluposti, šovinizma i balkanske mržnje.¹ to je spriječilo bilo kakav razumni dogovor i evo kaosa.² kad je poplava susjed susjedu pomaže bez obzira na sve, jer zna da time i sebi pomaže.³

¹ PROBLEM
² POSLJEDICA
PROBLEMA
³ RJEŠENJE

³² Komentar je prenesen bez promjena, uz naše isticanje.

11.2.2. Pristupi kodiranju

Pristupi kodiranju podataka vrlo su različiti i brojni, pri čemu se neki od njih obično povezuju s određenim metodološkim ili teorijskim postavkama (za pregled v. Saldaña 2013). Neki su pristupi deduktivni te počinju od gotove kodne sheme (skupa kôdova) dobivene na temelju postojeće teorijske literature, drugih istraživanja i/ili vlastitih podataka. Na primjer, u istraživanjima postupaka za prevođenje kulturnospecifičnih elemenata, prijeводе koje istražujemo možemo kodirati pomoću neke postojeće klasifikacije poput onih koje nude Franco Aixelá (1996) ili Veselica Majhut (2012). Slično tome, u lingvističkim istraživanjima modalnosti možemo koristiti postojeće kategorije modalnosti kako bismo rečenice razvrstali u kategorije (npr. podjelu na internu, eksternu, deontičku i epistemičku modalnost).

U induktivnim pristupima istraživač kreće od samih podataka, razvijajući kodove na temelju vlastitog rada s podacima. Među induktivnim pristupima ističe se pristup utemeljene teorije (Strauss i Corbin 1998), u sklopu kojega se iz podataka generira teorija koja se oslanja na podatke i izranja iz njih, a u idealnom slučaju vrijedi za više područja (za pregled v. Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 36–63). Utemeljena teorija u svom cjelovitom obliku koristi se u sociologiji i etnografiji, a u radovima iz lingvistike i znanosti o prevođenju nije nepoznata, ali se ne koristi često, pogotovo ne u svojem cjelovitom obliku. Ipak, njezini metodološki elementi povezani s kodiranjem koriste se u različitim pristupima u lingvistici i znanosti o prevođenju.

Mješoviti pristupi kombiniraju deduktivne i induktivne elemente: počinju s kodovima koje istraživači mogu pretpostaviti na temelju literature i ranijih istraživanja, uz njihovu nadopunu i eventualnu promjenu tijekom kodiranja na temelju vlastitih podataka. Takvi su pristupi ujedno i najčešći u lingvistici i znanosti o prevođenju. Na primjer, prilikom istraživanja prijevodnih postupaka, u mješovitom bismo pristupu postojeću klasifikaciju prijevodnih postupaka nadopunili kategorijama na temelju vlastitih podataka.

11.2.3. Koraci pri kodiranju

U nekim kvalitativnim pristupima (npr. utemeljena teorija, tematska analiza, kritička analiza diskursa) koraci u analizi i njihov poredak mogu biti razmjerno

točno zadani. Međutim, većina analiza – bez obzira na to kako se u tim pristupima nazivale – nužno se oslanja na neke aspekte kodiranja, ako kodiranje shvatimo široko, kao način sažimanja i „hvatanja“ bitnih aspekata podataka. Stoga nije naodmet držati se nekoliko koraka pri kodiranju, koje sažeto opisuje Gibbs (2011).

Kodiranje može započeti već i pri samom skupljanju podataka i njihovoj obradi: ako, na primjer, sami transkribiramo intervju koji smo proveli, pri samoj transkripciji možemo zamijetiti neke teme koje se ponavljaju. Već ih je u tom slučaju vrijedno zabilježiti.

Nakon toga, u kodiranju postoje četiri glavna koraka:

1. čitanje cjeline, uz kratke bilješke na kraju (određivanje glavnih tema)
2. čitanje i kodiranje – stvaranje sheme
3. sustavno kodiranje
4. organizacija kodova.

Nakon prikupljanja i pripreme svih podataka, prvi „formalni“ korak u kodiranju jest pažljivo čitanje, odnosno pregledavanje svih podataka kako bismo ih dobro upoznali i sagledali kao cjelinu. U tom je koraku cilj pronaći elemente koji će biti temelj kasnijeg kodiranja, nešto što vidimo kao važno, što nas iznenađuje, što se ponavlja i sl.

U sljedećem nam je koraku cilj stvoriti kodnu shemu. Ako krećemo od induktivnog pristupa, u ovoj ćemo fazi doći do prvog popisa kodova koje ćemo koristiti. Gore navedeni opis kodiranja primjera (4) i (5) ilustracija je takvog procesa. Ako se koristimo mješovitim pristupom, u ovom ćemo koraku provjeriti ima li podataka koji izlaze izvan kodova koje smo predvidjeli ili pročitali u literaturi. Primjerice, ako kodiramo prijevodne postupke, možda ćemo čitajući prijevod naići na primjer postupka koji ne odgovara ni jednoj kategoriji. Pritom je, osim pridruživanja kodova podacima, važno i zapisati značenje pojedinog kôda, najbolje uz primjer podataka koji navedeni kôd opisuje.

U sljedećem koraku ponovno čitamo, odnosno pregledavamo podatke i pojedinim dijelovima podataka sustavno pridružujemo kodove.

U drugom ciklusu kodiranja istraživač se vraća na dodijeljene kodove, ponovno ih razmatra te ih na različite načine grupira u neke veće skupine kodova, odnosno tematske skupine. Cilj je drugog ciklusa sagledati postojeće kodove i povezati ih u veće cjeline kojima se interpretira značenje samih podataka.

U ovom se koraku neki postojeći kodovi mogu pokazati manje važnima pa će ih biti potrebno izbaciti, druge će možda trebati rekodirati, a treće grupirati u neku veću tematsku skupinu. Kodovi, a posebno skupine kodova, trebaju biti analitički, a ne samo opisni, što znači da trebaju dati uvid u značaj pojedine teme. Drugim riječima, skupine kodova, odnosno teme, moraju dovesti do višedimenzionalnog gustog opisa (v. okvir F).

Ako se u istraživanju služimo kvalitativnom analizom, način na koji ćemo ih predstaviti pri pisanju rada ima posebnu važnost. Rad je zapravo završni korak kvalitativne analize jer se kvalitativna analiza uvelike sastoji od isticanja najvažnijih dijelova materijala i njihovih analitičkih poveznica. Pritom je važno zadržati odgovarajuću ravnotežu između gustog opisa materijala i uopćavanja. Ponekad se u opisu rezultata kvalitativne analize zna biti teško osloboditi detalja samog procesa kodiranja i uhvatiti se u koštac s ključnim temama. Stoga opisi pojedinih kategorija znaju biti predetaljni, bez jasnog izricanja poveznica među njima, a upravo su poveznice ključan element gustog opisa. S druge strane, analize ne smiju biti toliko općenite da izgube vezu sa samim podacima i istraživanjem. Pri pisanju rezultata kvalitativne analize dobro se stalno podsjećati na ključne veze koje želimo istaknuti tako da, s jedne strane, ne izgubimo iz vida svoje podatke, a s druge način na koji se oni uklapaju u neku cjelovitu (ili fragmentiranu) sliku. Primjer gustog opisa (v. okvir F) uzima u obzir više elemenata, a njegovu je kvalitetu moguće prosuditi tek u okviru cjelovitog rada. Dakle, u žaru analize ne smije se zaboraviti sinteza.

OKVIR G. PRIMJER KODIRANJA

Kao što smo vidjeli u ovom poglavlju, kodiranje se može definirati kao niz „operacija kojima se podaci rastavljaju na sastavne dijelove, konceptualiziraju i ponovno sastavljaju na nov način“ (Strauss i Corbin 1990: 57). To se događa u interakciji između istraživača i podataka, pri čemu podatke ne bi trebalo forsirati, nego im treba „dopustiti da progovore“ (Strauss i Corbin 1998: 67).

Kao primjer kodiranja navela bih kodiranje kvalitativnih podataka iz dijela istraživanja koje sam provela za doktorski rad (Pavlović 2007). Podaci su prikupljeni snimanjem grupne interakcije u sklopu eksperimenata u kojima su četiri skupine od po troje sudionika prevele svaka po dva usporediva teksta

(jedan s engleskog na hrvatski i jedan s hrvatskog na engleski). Cilj je istraživanja bio usporediti prijevodne procese u dva pravca (na L1 i na L2) prema nekoliko parametara – problemi na koje prevoditelji nailaze, načini njihova rješavanja (donošenja odluka) i kvaliteta konačnog prijevoda. Pri usporedbi procesa zanimalo me što sudionici rade („radnje“) i što govore („verbalizacije“).

Prvi dio posla sastojao se od transkribiranja oko 15 sati videozapisa, nakon čega je dobivene „protokole“ trebalo kodirati. Radila sam bez pomoći specijaliziranog softvera za kvalitativnu analizu, pišući potencijalne kodove u komentarima u programu MS Word. Transkripte sam pročitala više puta, nastojeći sate grupne komunikacije svesti na ograničen broj kategorija u koje će se moći svrstati sve što su sudionici radili i govorili. Nakon prvih nekoliko čitanja, kategorija je bilo previše, a granice među njima nisu mi bile posve jasne. U idućim koracima pokušala sam ih grupirati tako da dobijem kategorije kojima će se biti moguće služiti, to jest, pomoću kojih će se moći obuhvatiti sve relevantne radnje i verbalizacije, a da se kategorije pritom međusobno ne preklapaju.

Za radnje sam na kraju osmislila sljedeće kodove: čitanje (dijelova) izvornika, čitanje (dijelova) prijevoda, konzultiranje izvora, predlaganje rješenja, traženje ili davanje mišljenja ili informacija, odgađanje odluke o konačnom rješenju, tipkanje prijevoda te šaljenje. Odgađanje odluke o konačnom rješenju pokazalo se zanimljivim pa sam ga dalje podijelila na sljedeći način: *slash*, označavanje dijela teksta (npr. zvjezdicom, žutom bojom ili sl.), ostavljanje izvornih riječi u prijevodu i ostavljanje praznine. *Slash* je zanimljiv primjer jer je riječ o *in vivo* kodu, to jest, kodu koji je dobio naziv na temelju riječi koju su koristili sami sudionici. U situaciji kad se nisu mogli odlučiti za jedno od više ponuđenih rješenja, zapisivali su sva rješenja odijeljena kosom crtom (*slash*) i to su komentirali. Budući da se radilo o grupnom zadatku, važnu ulogu igrala je i razmjena mišljenja te informacija, kao i šaljenje, koje sam posebno analizirala u smislu grupne interakcije.

Posebna podvrsta radnji bile su verbalizacije, koje sam (također nakon opetovanog iščitavanja transkripta) kodirala, s obzirom na ono na što su se odnosile, kao verbalizacije o: izvorniku, prijevodnim problemima, ponuđenim rješenjima, izvorima, radnjama, sebi, drugom članu grupe, samome zadatku te verbalizacije koje nisu bile povezane sa zadatkom. Od svih verbalizacija najbrojnije su bile one koje su se ticale ponuđenih rješenja jer su bile usko povezane s donošenjem odluka, a to je svakako najzanimljiviji aspekt svakog

prijevodnog procesa. Zato sam u toj vrsti verbalizacija kodirala devet različitih podvrsta argumenata kojima su se sudionici služili pri procjeni ponuđenog rješenja. Mnogi od tih kodova bili su *in vivo* kodovi (označeni kurzivom): *zvuči bolje*, *zvuči kao da, kaže se, što je pisac htio reći*, pozivanje na pravilo, pozivanje na ciljnog čitatelja, tekstualno-pragmatički razlozi, osobna preferencija i slobodna asocijacija. U slučaju *in vivo* kodova važno je uočiti da oni, kao i drugi kodovi, služe kao oznaka kategorije, što znači da se ne odnose samo na doslovno te riječi. Recimo, kodom *zvuči bolje* označene su sve verbalizacije u kojima se sudionici pozivaju na vlastite osjećaje i intuiciju koje ne znaju točno objasniti. Primjeri konkretnih verbalizacija iz te grupe bili su: *zvuči neobično*, *nespretno je*, *užasno zvuči*, *(ne) sviđa mi se*, *(ne) uklapa se*, *neće funkcionirati*, *super je*, *ne valja* itd. Kodom *kaže se* označene su verbalizacije koje se tiču jezične upotrebe, uključujući npr. *nisam nikad čula (ili čula sam)*, *(ne) postoji*, *(ni)je u duhu jezika*, *(ne) koristi se i sl.*

Valja naglasiti da se svaki predmet istraživanja može označiti i kategorizirati na bezbroj načina. Kao što kaže Strauss (1969: 20, u Strauss i Corbin 1998: 104), „narav ili bît predmeta ne prebiva misteriozno unutar samoga predmeta, nego ovisi o načinu na koji je on definiran“.

11.3. Valjanost i dosljednost kvalitativne analize

U kvalitativnoj analizi istraživači ne bi trebali bježati od samih sebe, nego bi se trebali pozicionirati kao subjekti vlastitog istraživanja i prihvatiti subjektivnost, dinamične i različite pristupe stvarnosti, odnose moći među ljudima kao i odnose moći u samom istraživanju. To se posebno odnosi na neke kombinacije metoda, analiza i pristupa, primjerice kod sudioničkog promatranja, kritičke analize diskursa i sl. U tim slučajevima, istraživač može analizirati i iz politički angažirane perspektive, zauzimajući se za određeno viđenje svijeta.

U nekim je slučajevima pri kodiranju poželjno težiti postizanju što veće dosljednosti, tako da isti istraživač u istoj situaciji nekom podatku uvijek pripiše isti kôd, kao i da više istraživača istom podatku pripiše isti kôd. Dosljednost pripisivanja kodova može se mjeriti različitim statističkim mjerama pouzdanosti među ispitivačima i unutar svakoga od njih. To je posebno važno kada više

istraživača radi na većem skupu podataka. Primjer takvog pristupa u lingvistici je identifikacija metafora pomoću pristupa MIPVU (Steen i sur. 2010), u sklopu kojeg više istraživača kodira više različitih tekstova kako bi na pouzdan način odredilo potencijalno metaforičke izraze (a navedeni se kodovi mogu koristiti kao anotacija (v. 9.2.) za stvaranje korpusa metafora).

11.4. Ručno kodiranje i kodiranje pomoću specijaliziranih softvera

Kvalitativnu analizu moguće je provesti ručno na papiru, pomoću nespécializiranih softvera (softvera za uređivanje teksta ili izradu tablica) i specijaliziranih softvera. Tradicionalno se kvalitativna analiza obavlja na papiru, tako da se dio podataka označi (npr. flomasterom u boji), a kôd zapiše na margini ili na ljepljivom papiriću pokraj podatka. Pritom podatke treba urediti tako da je na papiru dovoljno mjesta za upisivanje kôda. Primjerice, ako je riječ o čitavim naslovnim stranicama novina, može ih se smanjiti i kopirati na veći list papira (npr. A3). Važno je, kao što je već rečeno, imati na umu da je kodiranje ciklički proces, tako da će se kôdovi mijenjati, što znači da treba ostaviti dovoljno mjesta i za promjene.

Softveri za uređivanje teksta i tablični kalkulator također su pogodni za kodiranje, pogotovo ako je riječ o kodiranju teksta. Primjerice, transkribirane intervjuje moguće je u programu za uređivanje teksta kodirati pomoću opcije upisivanja komentara (v. okvir G). U nekim se slučajevima podaci mogu kopirati u tablični kalkulator pa zatim kodirati po različitim kategorijama. Primjerice, ako smo u upitniku koristili otvorena pitanja i dobili dulje odgovore (poput onih u primjerima (1) – (3)), moguće ih je izvesti u tablični kalkulator i ondje kodirati. Kodiranje pomoću tabličnog kalkulatora koristi se i u lingvističkim istraživanjima kada se obrađuju podaci iz korpusa (v. 9.2.), pri čemu se svaka rečenica može posebno kodirati u istom redu po više kategorija. U primjeru na slici 4 rečenice iz korpusa kopirane su u retke E, F i G, a zatim kodirane u recima od H – V po više kategorija (primjer preuzet iz istraživanja modalnosti Divjak i sur. 2015).

	E	F	G	H	I	J	K	U	V
1	left_context kućama , a da nije uspio ući ni u dvorište konzulata . (J . Pavković , " Večernji list ")	kwic mora	right_context reagirati na crnogorske " dječje igre " s Prevlakom ! Iz Crne Gore pokrenuta je , najblaže rečeno	lemma morati	modal_type deontic	modal_type2 deontic	Rater_Agreement agree	influence_source external	polarity positive
2	Hrvatska . ranjenicima . Među nama nije bilo nikoga tko bi omalovažavao zločine nad civilima . Cijela zajednica	mora	osuditi zločin i jednoga civila , što onda treba reći o tisućama ubijenih i ranjenih civila u Domovinskome	morati	deontic	deontic	agree	external	positive
3	kuća . " I da ne duljimo , Paspalj je završio svoj povijesni govor porukom - " jer ovaj narod	mora	jednom da bude načisto da li smo mi za srpsko jedinstvo ili smo mi za bratstvo i jedinstvo " . I krenulo	morati	deontic	internal	disagree	internal	positive
4	ne će boriti za vlast najavio je potpredsjednik DS-a Boris Tadić , rekavši da bi Koštunica	morao	podastrijeti na kakve je sve ustupke SPS-u pristao . Vojislav Koštunica , Vuk Drašković , Velimir	morati	deontic	deontic	agree	external	positive
5	javnosti								

Slika 4. Primjer kodiranja korpusnih podataka u tabličnom kalkulatoru iz Divjak i sur. (2015)

Usporedimo li uređivač teksta i tablični kalkulator za kvalitativnu analizu, uređivač teksta omogućuje lakše kodiranje duljeg neprekinutog teksta koji tvori cjelinu (cjeloviti intervjui, novinski tekst i slično), ali je njime teže sagledati sve kodove na jednom mjestu, grupirati ih i eventualno ih kasnije zbrajati. Tablični kalkulator nije pogodan za kodiranje podataka koji su povezani u neprekinuti tekst, nego ga je najbolje koristiti u slučajevima kad svaki podatak stoji zasebno, kao što su rečenice iz korpusa ili kraći odgovori sudionika. U tabličnom je kalkulatoru teže pratiti neprekinuti tekst, ali je prednost u tome da je kodove moguće filtrirati i njima manipulirati. To je posebno pogodno u mješovitim pristupima (v. 11.5.).

Postoje i specijalizirani programi koji omogućuju kvalitativnu analizu različitih vrsta podataka: od isključivo tekstualnih, preko slika pa do transkribiranih ili netranskribiranih audio- i videosnimki (v. **Dodatni izvori**). Važno je razumjeti da su ti specijalizirani programi – baš kao i nespecijalizirani programi – tek pomoć pri kodiranju podataka i da oni ne omogućuju automatsko kodiranje podataka. Podatke i dalje mora kodirati istraživač. Prednost tih softvera je što

olakšavaju daljnji rad jer omogućuju praćenje svih kodova i njihovo grupiranje u veće skupine, izbacivanje i rekodiranje u drugom ciklusu. Druga prednost im je ta što se u nekima mogu koristiti različite vrste podataka (slikovni, audio- i videozapisi). Premda ti softveri olakšavaju analizu, valja imati na umu da ih istraživač mora naučiti koristiti. Stoga je pitanje ima li smisla ulagati u to učenje ako nam je program potreban za manji projekt kojem se ne namjeravamo vraćati. Međutim, ako planiramo veći projekt (npr. doktorsku disertaciju) ili je kvalitativna analiza glavna vrsta analize koju koristimo, isplati se uložiti vrijeme u učenje.

11.5. Mješoviti pristupi

Kad se u nacrtu istraživanja kombiniraju kvalitativne i kvantitativne metode ili pristupi, to se naziva mješovitim pristupom (Bryman 2012: 628). Na primjer, u jednom istraživanju stavova o engleskom kao *lingua franca* u Hrvatskoj istraživači su kombinirali upitnik (sastavljen od zatvorenih pitanja i analiziran kvantitativno) s kvalitativno analiziranim polustrukturiranim intervjuima, fokusnom skupinom i dnevnikom (Stanojević, Kabalin Borenić i Josipović Smojver 2012). Mješoviti pristupi vode triangulaciji (v. 9.5.), što je i razlog zbog kojeg se koriste. Ipak, valja imati na umu da mješoviti pristupi obično zahtijevaju dodatni trud pri osmišljavanju istraživanja, obradi i analizi podataka. Osim toga, baš kao i drugdje, istraživač treba planirati koje će prednosti donijeti korištenje više metoda (ili pristupa), kao i u kojoj mjeri te prednosti odgovaraju ciljevima istraživanja.

ZADACI:

1. Hoćete li u svojem istraživanju koristiti kvalitativnu analizu? Zašto da/ne?
2. Ako u svojem istraživanju nećete koristiti kvalitativnu analizu, što biste morali promijeniti u nacrtu istraživanja kako biste je mogli koristiti? Biste li mogli promijeniti nacrt istraživanja tako da koristite mješoviti pristup? Bi li vaša očekivanja u vezi s rezultatima bila različita?

3. U nastavku navodimo dva odlomka iz razgovora s prevoditeljem Mišom Grundlerom u kojima opisuje anegdote iz svojeg prevoditeljskog iskustva. Cijeli razgovor dostupan je na stranici <https://mvinfo.hr/clanak/prevoditelj-predstavlja-miso-grundler> (pristup 4. srpnja 2020.). Pokušajte kodirati navedene ulomke, vodeći se koracima pri kodiranju spomenutim u tekstu:
 1. čitanje cjeline, uz kratke bilješke na kraju (određivanje glavnih tema)
 2. čitanje i kodiranje – stvaranje sheme
 3. sustavno kodiranje
 4. organizacija kodova.

- a) Pripreme za predstavu bile su već u tijeku kad je norveški redatelj shvatio da se u Hrvatskoj „Peer Gynt“ izvodi u proznom obliku. Njemu i njegovu timu to je bilo neprihvatljivo jer Ibsen je napisao lirsku dramu u rimovanim stihovima, a poseban naglasak stavio je na melodioznost i ritam norveškog jezika. (Norvežani se, naime, izuzetno ponose „Peerom Gyntom“ i ta drama u svijesti nacije značajna je kao Englezima „Hamlet“ ili Nijemcima „Faust“.) Rok početka proba približavao se, a adekvatan tekst nije postojao pa su me iz HNK pitali bih li mogao prevesti „Peera“ u stihovima. Na pamet mi je prvo palo da je veliki Tomislav Ladan ocijenio to djelo *de facto* neprevedivim u izvornom, lirskom obliku, a da bi glumci dobili tekst na vrijeme i stigli ga uvježbati, sve je trebalo dovršiti u roku od tri mjeseca. Sve u svemu, zvučalo je kao nemoguća misija [ali] naravno da nisam mogao odbiti. Slijedila su tri mjeseca vrlo intenzivnog rada, više-manje od jutra do mraka, uzbudljive suradnje s glumcima i redateljem (prvi put sam prevodio za kazalište pa mi je to bilo novo iskustvo) i neprekidnog razmišljanja o metrici pa sam primijetio da brojim slogove čak i kad čitam novine ili slušam nekoga dok govori (da, svjestan sam da takvo što rade samo čudaci). Naposljetku, došao je i dan premijere, a nikad u životu nisam imao veću tremu, iako su svi glumci rekli da im tekst odlično leži i da nema razloga za brigu. Reakcije su na kraju bile pozitivne, a najviše mi znači to što su Norvežani u publici, koji su došli čuti kako njihov dragi „Peer“ zvuči na hrvatskom, bili ganuti do suza jer su čuli dobro poznat ritam i melodiju na tuđem, nepoznatom jeziku.

b) Jedna (ne)zgodna koju pamtim dogodila se kad sam se tek počeo ozbiljnije baviti prevođenjem. Dobio sam mail od jedne gospođe koja je željela na svoju ruku, valjda u samizdatu, objaviti knjigu jedne danske autorice. Autorica je njezina prijateljica i bilo joj je jako stalo da je se prevede na hrvatski. Pristao sam se sastati s njom da vidim o čemu se točno radi i ostao, blago rečeno, zatečen. Naime, nakon što mi je opisala o čemu je u knjizi riječ i zašto joj je važno da bude prevedena, došao je red na formalni dio dogovora – autorska prava, rok, cijena itd. Kad sam pitao za cijenu, nemalo se iznenadila i na kraju rekla da bi eventualno mogla platiti neki simboličan iznos. Dakako, kao olakotne okolnosti navela je da knjiga nije previše opsežna, a rok bi bio fleksibilan. Šokirala se naprosto kad je čula da prevoditelji od prijevoda žive i ne mogu baš utrošiti mjesece rada za simboličan iznos, ma koliko netko želio prijevod svoje omiljene knjige. Morao sam se, jasno, zahvaliti na ponudi, a čini mi se da joj ni na kraju balade nije bilo jasno u čemu je problem. Znam da mnogi mladi prevoditelji na početku karijere pristaju na niže cijene da bi se nekako probili i da se za njih pročuje, no nitko ipak ne bi trebao prihvatiti rad za kikiriki. Kikiriki je za slonove, ne treba nitko praviti slona od nas.

4. Ako u svojem istraživanju planirate koristiti kvalitativnu analizu, počnite kodirati svoje podatke (pogledajte i korake pri kodiranju spomenute u tekstu i prethodnom zadatku).

PROČITAJTE VIŠE:

Patton (2015) se bavi kvalitativnim pristupima istraživanju u njihovoj ukupnosti, dok se Saldaña (2013) u svojem priručniku bavi kodiranjem u kvalitativnom pristupu. Obje su knjige na engleskom. Na hrvatskom pregled dvaju načina kodiranja u utemeljenoj teoriji daju Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić (2016: 49–56), dok o obilježjima i definicijama mješovitog pristupa raspravljaju Sekol i Maurović (2017: 10–14).

DODATNI IZVORI: ∞

Softveri za kvalitativnu analizu:

NAZIV	VRSTA	VRSTE PODATAKA ZA KOJE JE POGODAN	POVEZNICA
AQUAD	besplatni, otvoreni, potrebna instalacija	tekst, slike, audio, video	http://www.aquad.de/en/
QDA Miner Lite	besplatni freeware, potrebna instalacija	tekst i slike	http://provalisresearch.com/products/qualitative-data-analysis-software/freeware/
CAT	besplatni, otvoreni, potrebna instalacija	samo tekst	https://cat.texifter.com/
CATMA	besplatni, dostupan preko internetskog preglednika s prijavom	samo tekst	https://catma.de/
ELAN	besplatni, otvoreni, potrebna instalacija	audio, video (sa ili bez transkripcije)	https://archive.mpi.nl/tla/elan
NVivo	komercijalni softver, potrebna instalacija, dostupna probna verzija	tekst, slike, audio, video	https://www.qsrinternational.com/nvivo-qualitative-data-analysis-software/home
Atlas.ti	komercijalni softver, potrebna instalacija, dostupna probna verzija	tekst, slike, audio, video	https://atlasti.com/
MAXQDA	komercijalni softver, potrebna instalacija, dostupna probna verzija	tekst, slike, audio, video	https://www.maxqda.com/

IV. DISEMINACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

U OVOM ĆETE DIJELU KNJIGE NAUČITI:

- razlikovati sažetke prema namjeni (sažetak pisanog rada, projektnog prijedloga, konferencijskog izlaganja ili postera)
- kritički procijeniti sažetke u području odabrane teme istraživanja, uključujući i vlastite sažetke
- napisati sažetak vlastitog istraživanja
- pronaći poziv za sudjelovanje na konferenciji
- procijeniti vlastito zanimanje za konferenciju na temelju poziva
- razlikovati postere i usmena izlaganja
- primijeniti dobre prakse u sudjelovanju na konferenciji
- primijeniti dobre prakse u izradi postera i usmenih izlaganja
- kritički procijeniti korist konferencije za vlastito istraživanje
- primijeniti odgovarajuću strukturu i stil u pisanju znanstvenog rada
- razlikovati poglavlja znanstvenog rada s obzirom na njihovu funkciju i formu
- izdvojiti ključne riječi
- odabrati odgovarajući način prikaza rezultata
- anonimizirati rad za slanje u časopis ili prijavu na konferenciju
- navesti korake u recenzentskom postupku
- navesti dijelove recenzije.

12. Pisanje sažetaka

U OVOM ĆETE POGLAVLJU NAUČITI:

- razlikovati sažetke prema namjeni (sažetak pisanog rada, projektnog prijedloga, konferencijskog izlaganja ili postera)
- kritički procijeniti sažetke u području odabrane teme istraživanja, uključujući i vlastite sažetke
- napisati sažetak vlastitog istraživanja.

Sažetak je koncizni prikaz glavnih točaka već provedenog ili budućeg istraživanja, a piše se prilikom prijave za konferenciju (v. 13.2.) ili za tematski broj časopisa, prilikom prijave prijedloga istraživačkog projekta ili kao dio već napisanog rada (npr. članka, diplomskog rada, disertacije, poglavlja u knjizi). Sažetak treba sadržavati potpune informacije o nekom radu tako da može stajati samostalno, bez potrebe da se konzultiraju drugi izvori ili cjeloviti rad.³³

Ovisno o prilici za koju se piše, sažetak je namijenjen različitoj ciljnoj publici i ima različite svrhe. Pri prijavi konferencije, programski odbor konferencije na temelju sažetka odlučuje odgovara li predloženi rad temi i opsegu konferencije, kao i o tome tko će ga recenzirati (v. 15.). Na temelju sažetka zatim o kvaliteti istraživanja prosuđuju recenzenti, što je odlučujući korak u prihvaćanju ili odbijanju rada za konferenciju. Ako rad bude prihvaćen, sažetak (isti ili doraden na temelju recenzentskih uputa) služi drugim sudionicima konferencije kako bi

³³ U nekim se slučajevima javljaju i opisni sažeci. Njima nije cilj da stoje samostalno, kao zamjena za cjeloviti rad, nego se u njima daje opis tema koje se nalaze u radu. Oni su obično i kraćeg opsega od „običnog“ sažetka. Njima se nećemo posebno baviti u ovom poglavlju.

odlučili zanima li ih istraživanje dovoljno da dođu poslušati izlaganje ili vidjeti poster (v. 13.5.). Sažetak se piše i kao dio projektnog prijedloga koji zapravo sadrži plan istraživanja (v. Dodatak 1). U tom je slučaju sažetak prvenstveno namijenjen povjerenstvu ili recenzentima koji će odlučivati o tome hoće li dodijeliti sredstva za projekt, dati stipendiju, odobriti pisanje doktorata i slično. Kad je riječ o napisanim radovima, čitatelji na temelju sažetka odlučuju hoće li pročitati cjeloviti rad, o čemu je bilo govora u poglavlju o kritičkom čitanju (v. 3.). U citatnim bazama sažetak je jedini dostupan dio rada (v. npr. Hrvatsku znanstvenu bibliografiju, <https://bib.irb.hr/>, koja uključuje i neke cjelovite radove). Baze podataka i pretraživači često se koriste pojmovima iz sažetka pisanog rada kako bi indeksirali radove što određuje hoće li se neki rad pojaviti kao rezultat pretrage.

12.1. Elementi sažetka

Bez obzira na to u koju se svrhu pišu, sažeci obično sadrže sljedeće elemente:³⁴

- Polazišta: o čemu je riječ, zašto je to važno?

Tu se opisuje teorijsko i/ili praktično polazište kojim se istraživanje bavi i njegovu relevantnost.

- Istraživački problem

U tom dijelu sažetka opisuje se istraživački problem (v. 2.) koji se pokušava riješiti u istraživanju. Opis istraživačkog problema obično daje do znanja i koliko je on općenit odnosno specifičan. Tu se navode i ciljevi i hipoteze.

- Pristupi i metode: pristup rješavanju istraživačkog problema

U tom se dijelu daje opis korištenih ili planiranih postupaka, izvora i metoda. Iz ovog dijela mora biti jasno da korištena ili planirana metodologija odgovara istraživačkom problemu i hipotezama.

³⁴ Popis sastavljen prema Koopman (1997) i „Abstracts“ (bez dat.).

- Rezultati

Ako je istraživanje dovršeno (u slučaju već napisanog rada, a katkad i pri prijavi za konferenciju), u tom se dijelu opisuju rezultati istraživanja. Ako imamo preliminarne rezultate ili je riječ o tek planiranom istraživanju (prijava za konferenciju, projektni prijedlog), opisujuemo očekivane rezultate.

- Zaključak: implikacije istraživanja

U zaključku se govori o relevantnosti rezultata i implikacijama koje oni imaju ili bi mogli imati za područje istraživanja. Tu se valja osvrnuti i na to do koje su mjere rezultati specifični, odnosno općeniti.

U propozicijama se obično propisuje duljina sažetka koja se izražava maksimalnim brojem riječi. Zadani maksimalan broj riječi može se uvelike razlikovati. U slučaju sažetaka za konferencije ograničenje se obično kreće između 150 i 500 riječi, ovisno o konferenciji. Za pisane radove sažeci su obično nešto kraći pa se ograničenja kreću između 150 i 200 riječi. U slučaju prijedloga istraživačkih projekata, obično se traže dulji sažeci (koji se nazivaju i proširenim sažecima), čija se duljina kreće od približno 400 do 1000 riječi ili više. Prošireni se sažetak javlja i kad je riječ o doktorskim radovima i monografijama, a tada se obično piše na jeziku na kojem nije napisan glavni tekst.

U nekim slučajevima propozicijama se propisuju i dijelovi koje sažetak mora imati. Ako su ti dijelovi i označeni podnaslovima (npr. uvod, metodologija, rezultati, rasprava), onda je riječ o strukturiranom sažetku, koji se obično piše u biomedicinskim znanostima.

Ako dijelovi sažetka nisu posebno propisani, duljinu i detaljnost pojedinih elemenata sažetaka treba prilagoditi svrsi sažetka i ciljnoj publici. Primjerice, u sažecima pisanih radova naglasak treba staviti na rezultate i implikacije. Isto vrijedi i u slučaju prijave radova za kompetitivne konferencije. Ako je riječ o sažetku planiranog istraživanja, bitno je barem zacrtati koji su očekivani rezultati, a naglasak valja staviti na planirane metode i potencijalne implikacije očekivanih rezultata.

OKVIR H. ANALIZA SAŽETKA

U nastavku donosimo analizu sažetka rada (Vujsić i Liker 2013) predstavljenog na fonetskom skupu *Istraživanja govora*. Uz pojedine elemente sažetka komentiramo njegove sastavne dijelove (polazišta, istraživački problem, pristupe i metode, rezultate, zaključak) služeći se sljedećim pitanjima:

1. Je li navedeno područje kojim se istraživanje bavi i njegova relevantnost?
2. Je li naveden istraživački problem, ciljevi i hipoteze?
3. Jesu li navedeni postupci, izvori i metode? Odgovaraju li postupci ciljevima i hipotezama?
4. Jesu li navedeni rezultati ili očekivani rezultati?
5. Jesu li navedene implikacije istraživanja i koliko su specifične, odnosno općenite?

Na kraju komentiramo cijeli sažetak prema savjetima za pisanje sažetka: navođenje literature u sažetku, ciljna publika, pridržavanje propozicija, revidiranje, davanje primjera podataka ili problema u lingvistici.

Statistička kvantifikacija spektra šuma hrvatskih lingvalnih frikativa

Opisni naslov (o vrstama naslova v. 14) koji navodi ključne elemente: metode i podatke koji će se analizirati. Budući da je riječ o specijaliziranoj fonetskoj konferenciji, naslov je primjeren publici.

Cilj je ovog istraživanja kvantificirati spektar šuma lingvalnih frikativa /s/ /ʃ/, /z/ i /ʒ/ u tipičnih (zdravih) hrvatskih govornika. Dosadašnji akustički opisi hrvatskih lingvalnih frikativa bili su temeljeni na vizualnoj inspekciji spektrografskih prikaza. Takvi opisi obično su vrlo detaljni, ali glavna im je mana nemogućnost precizne kvantifikacije svih aspekata spektra šuma. Upravo zbog toga danas ne postoje kvantificirani rasponi akustičkih vrijednosti spektra šuma frikativa kod tipičnih hrvatskih govornika.

U ovom se dijelu definira područje istraživanja, tj. spektar šuma lingvalnih frikativa. Daju se karakteristike prethodnih istraživanja i uvodi se istraživački problem (ne postoje kvantificirani rasponi akustičkih vrijednosti spektra šuma frikativa), čime se pokazuje relevantnost istraživanja.

Ovo istraživanje usmjereno je upravo na taj normativni nedostatak. Spektar frikativa je šuman i stoga ga je moguće vrlo učinkovito analizirati statističkim metodama. Jedna su od čestih statističkih metoda kvantifikacije oblika šumnoga spektra spektralni momenti. Spektralni su momenti razrađeni statistički momenti kojima se obično opisuje oblik histograma, pri čemu se oblik spektra promatra kao distribucija vjerojatnosti. Četiri spektralna momenta dovoljna su za preciznu kvantifikaciju oblika šumnoga spektra: težište, raspršenje, nagib i istaknutost.

Riječ je o izvidajnom istraživanju pa se u sažetku ne navode hipoteze (v. 5). Stoga se u ovom dijelu daje detaljniji opis postupaka potrebnih za definiciju istraživačkog problema (korištenje spektralnih momenata kao metodološkog postupka). Iz opisa se može pretpostaviti da je riječ o subspecijalističkom području koje je potrebno dodatno objasniti na konferenciji koja se bavi različitim aspektima fonetike.

Za potrebe analize spektra šuma frikativa u ovom je radu snimljeno 36 izvornih govornika hrvatskoga jezika, bez povijesti govornih i slušnih poteškoća. Izgovor svih ispitanika procijenjen je od strane troje neovisnih stručnih slušača, koji su izgovor petero ispitanika procijenili neprihvatljivim. Stoga je akustički analiziran 31 izvorni tipični hrvatski govornik prosječne starosti 23 godine. Ispitanici su izgovarali listu od 12 dvosložnih hrvatskih riječi u kojima su se lingvalni frikativi /s/ /ʃ/, /z/ i /ʒ/ nalazili u drugom slogu te u simetričnoj vokalskoj okolini triju vokala /i/, /a/ i /u/. Svaki je ispitanik listu od 12 riječi izgovorio pet puta. Ukupno snimljeno 1860 riječi. Govorni materijal snimljen je u fonetskom studiju opremljenom za akustička snimanja. Četiri spektralna momenta šuma frikativa analizirana su programom Praat, a statistička obrada i vizualizacija rezultata napravljena je programom MS Excel. Za testiranje razine značajnosti razlika rezultata upotrijebljena je dvosmjerna analiza varijance s replikacijom.

U ovom se dijelu detaljno navode metodološki postupci: sudionici, korišteni materijali, postupak, oprema i softver korišten pri snimanju i analizi.

Rezultati su pokazali da se hrvatski lingvalni frikativi najbolje razlikuju prema težištu i raspršenju spektra šuma, a zatim po nagibu spektra, dok je istaknutost najjače amplitude relativno slab akustički korelat za međusobno razlikovanje.

U ovom se dijelu daje opis rezultata koji se referira na prethodno definirane postupke (spektralne momente) na taj način dajući koheziju tekstu.

U radu se donose prosječne vrijednosti, ali i rasponi svih mjerenih varijabli, na temelju kojih se vrlo precizno mogu odvojiti tipične od atipičnih produkcija ovih frikativa. Rezultati istraživanja raspravljaju se u svjetlu dosadašnjih spoznaja o hrvatskim frikativima, sličnih rezultata za druge jezike te se predlaže klinička primjena ovih rezultata.

Ovaj dio započinje rečenicom koji se nastavlja na rezultate istraživanja, nakon čega se u istoj rečenici navode specifične implikacije (precizno odvajanje tipičnih od atipičnih produkcija). Nakon toga se spominju generalne implikacije, koje se u sažetku ne razrađuju.

Komentar prema savjetima za pisanje sažetka

Navođenje literature u sažetku

U analiziranom se sažetku ne navodi literatura. Pregled svih sažetaka s konferencije na kojoj je održano izlaganje (https://ig.ffzg.unizg.hr/ig2013/IG_2013_sazeci.pdf) pokazuje da se literatura u navedenoj knjižici sažetaka navodila rijetko, a nijedan sažetak na kraju nema naveden popis literature. To upućuje na to da je riječ o prešutnoj normi prilikom prijave na navedenu konferenciju. Za razliku od toga, na konferenciji Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku održanoj 2019. godine, u pozivu je navedeno da je moguće navesti do četiri referencije (<http://www.hdpl.hr/upload/1d3f80f831db68c8d8c81f04abadc24cff3d014d.pdf>), što su autori uglavnom i koristili u svojim sažecima (knjiga sažetaka dostupna na: <http://www.hdpl.hr/upload/8d27d5146ace6c5b04de2f018250c80b0ff87d53.pdf>).

Ciljna publika

Ciljna publika na samoj konferenciji razmjerno je specijalizirana pa se očekuje da bez većih problema razumiju što su, na primjer, lingvalni frikativi. Za razliku od toga, od publike se ne očekuje poznavanje nekih metodoloških postupaka koji su dodatno objašnjeni u radu.

Pridržavanje propozicija

Važan aspekt pridržavanja propozicija vidljiv iz sažetka jest da ima 368 riječi, što je između 300 i 400 riječi kako je propisano pozivom za skup (<https://ig.ffzg.unizg.hr/ig2013/abs.html>).

Revidiranje i navođenje primjera

Revidiranje je kategorija povezana s procesom pisanja sažetka i nije nam dostupna za analizu na temelju gotovog sažetka. U ovom se sažetku ne navode primjeri.

Kako bismo oprimjerali elemente revidiranja i navođenja primjera, pogledajmo nerevidirani i revidirani ulomak jednog drugog sažetka (Korajac i Stanojević 2018).

Nerevidirani ulomak:

Kognitivnolingvistička istraživanja inoga jezika pokazuju da je dubinsko procesiranje, dakle promišljanje o motiviranosti značenja, važno za razumijevanje i retenciju leksičkih jedinica (Littlemore 2009: 148). Primjerice, kada glagolu „nadati se“ učenik pripisuje značenje „vidjeti svjetlo“, to znači da dubinski procesira. Dubinsko je procesiranje razvidnije za leksičke izraze nego za gramatičke, a u ovome će se istraživanju na temelju frazeoloških izraza istražiti oboje.

Revidirani ulomak:

Kognitivnolingvistička istraživanja inoga jezika pokazuju da je dubinsko procesiranje, dakle promišljanje o motiviranosti značenja, važno za razumijevanje i retenciju leksičkih jedinica (Littlemore 2009: 148). Primjerice, kada glagolu „nadati se“ učenik pripisuje značenje „vidjeti svjetlo“, to znači da dubinski procesira. Dubinsko je procesiranje razvidnije za leksičke izraze nego za gramatičke, ali je Geld (2009: 236, 237) dokazala da se kod topoloških gramatičkih elemenata u engleskome (čestica poput in ‘u’, out ‘van’) dubinsko procesiranje jasno vidi te da ima značajan doprinos strateškom konstruiranju fraznih glagola.

U revidiranom je ulomku dodana specifikacija odnosa gramatičkih elemenata i dubinskog procesiranja koja je temelj analize u radu. Također, u objema inačicama sažetka navode se primjeri dubinskog procesiranja.

12.2. Savjeti za pisanje sažetaka

Za pisanje sažetka teško je dati gotov „recept“ koji bi trebalo uvijek slijediti. Međutim, možemo navesti neke elemente na koje valja obratiti pažnju.

12.2.1. Navođenje literature u sažetku

Kad je riječ o radovima u časopisima ili monografijama, opće je pravilo da sažetak mora moći stajati samostalno, što znači da obično ne uključuje literaturu. Ipak, situacija se razlikuje od izdavača do izdavača, pa čak i od časopisa do časopisa, stoga uvijek valja proučiti upute za autore. Pri prijavi rada za konferenciju, sažetak može sadržavati literaturu, popraćenu popisom na kraju. Ako se u sažetku navodi literatura, treba navesti samo ono što je apsolutno neophodno, npr. jednu do dvije bibliografske jedinice.

12.2.2. Ciljna publika

Pri pisanju sažetka, baš kao i pri pisanju rada, važno je stalno imati na umu koja je ciljna publika – je li riječ o specijalistima ili ne. Sažeci za konferencije s usko zadanim temama ili časopise koji objavljuju radove iz supspecijalističkog područja mogu koristiti specijalističke pojmove, ponekad čak i bez definicija (ako se koriste uvriježene definicije). Za razliku od toga, sažetke za opće konferencije ili za časopise koji pokrivaju šire teme treba pisati tako da budu dostupni širem krugu znanstvenika. Kad je riječ o projektnim prijedlozima (pa tako i njihovim sažecima), ponekad se traži da oni budu napisani tako da ih mogu razumjeti i znanstvenici koji se bave drugim poljima znanosti.

12.2.3. Pridržavanje propozicija

Premda su neki elementi sažetaka uobičajeni, pojedini časopisi, konferencije ili financijeri istraživanja mogu postaviti posebne zahtjeve. Tih se naputaka pri pisanju sažetaka treba držati jer o tome ovisi prihvaćanje rada u časopis ili na konferenciju ili dobivanje sredstava. Propozicije najčešće uključuju duljinu sažetka, tj. maksimalan broj riječi. Osim toga, propozicije mogu uključivati i upute povezane sa stilom pisanja, strukturom sažetka, navođenjem literature itd.

12.2.4. Revidiranje

Sažetkom što ekonomičnije treba priopćiti osnovne informacije, tako da u njemu ne smije biti nepotrebnih ponavljanja, sadržaj treba biti informativan te treba postići ravnotežu između općeg i specifičnog. Stoga je sažetak nemoguće

napisati „otprve“ nego ga je potrebno višekratno revidirati. Tijekom pisanja treba neprestano balansirati između informativnosti i duljine, koju treba često provjeravati pomoću opcije brojanja riječi u uređivaču teksta.

12.2.5. Davanje primjera podataka ili problema u lingvistici

U sažecima istraživanja koja se bave lingvističkim temama i temelje se na jezičnim podacima u sažetak je dobro uključiti primjer podataka koji će se analizirati, odnosno koji ilustriraju istraživački problem. To je obično primjer neke jezične pojavnosti, npr. rečenice, riječi, glasa, konstrukcije i slično. U istraživanjima prevođenja navođenje primjera u sažetku nije uobičajeno.

ZADACI:

1. Pronađite knjižicu sažetaka s neke nedavno održane konferencije, odaberite sažetak iz svog područja istraživanja i kritički ga pročitajte (v. 3.) sažetak služeći se sljedećim pitanjima:
 1. Je li navedeno područje kojim se istraživanje bavi i njegova relevantnost?
 2. Jesu li navedeni istraživački problem, ciljevi i hipoteze?
 3. Jesu li navedeni postupci, izvori i metode? Odgovaraju li postupci ciljevima i hipotezama?
 4. Jesu li navedeni rezultati ili očekivani rezultati?
 5. Jesu li navedene implikacije istraživanja i koliko su specifične, odnosno općenite?
2. Pronađite i pročitajte neki cjeloviti rad iz svog područja istraživanja. Kritički pročitajte cjeloviti rad (v. 3.), a zatim kritički pročitajte sažetak rada na temelju točaka u 1. zadatku. Usporedite sažetak s cjelovitim radom i procijenite sadrži li sažetak sve neophodne informacije.
3. Pokušajte sami napisati sažetak nekog znanstvenog rada koji ste pročitali, bez konzultiranja sažetka koji je napisao autor rada. Usporedite svoju verziju sažetka s autorovom verzijom prema točkama navedenima u zadatku 1.
4. Napišite sažetak svojeg istraživanja kao element prijave za konferenciju (v. 13.2.).

PROČITAJTE VIŠE:

Na internetu postoji više različitih stranica sa savjetima o pisanju sažetaka, opisom njihovih elemenata, vrstama i slično. Ovdje izdvajamo dva: Koopman (1997) (<http://users.ece.cmu.edu/~koopman/essays/abstract.html>) i „Abstracts“ (bez dat.) (<https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/abstracts/>).

13. Izlaganje na znanstvenim konferencijama

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- pronaći poziv za sudjelovanje na konferenciji
- procijeniti vlastito zanimanje za konferenciju na temelju poziva
- razlikovati postere i usmena izlaganja
- primijeniti dobre prakse u sudjelovanju na konferenciji
- primijeniti dobre prakse u izradi postera i usmenih izlaganja
- kritički procijeniti korist konferencije za vlastito istraživanje.

Izlaganje na znanstvenim konferencijama³⁵ važan je dio istraživačkog procesa jer je to prilika da čujemo mišljenja kolega o svojem istraživanju, kritički procijenimo svoje istraživanje i istraživanja drugih te dođemo do novih ideja. Važno je i upoznati kolege te s njima razmijeniti iskustva. Do toga ne dolazi samo u službenom dijelu konferencije, nego i u stankama za kavu, na izletima, konferencijskim večerama i različitim neslužbenim i opuštenijim druženjima. Pri svemu ne treba zanemariti ni to da odlazak na konferenciju može biti ugodno i opuštajuće iskustvo koje će nas motivirati za daljnji rad.

13.1. Poziv za sudjelovanje

Konferencije se oglašavaju putem poziva za sudjelovanje. Najlakše ćemo ih naći na internetskim stranicama organizatora znanstvenih konferencija, a

³⁵ Osim znanstvenih konferencija, postoje i stručne konferencije na kojima stručnjaci iz nekog područja razmjenjuju svoja iskustva o praksi. I za njih mogu vrijediti neke od ovdje opisanih značajki.

to su znanstvene udruge ili savezi udruga, sveučilišta i/ili instituti koji znaju imati i specijalizirane stranice za konferencije. Vjerojatno najpotpuniji popis za lingvistiku dostupan je na adresi <https://linguistlist.org/callconf/index.cfm> u okviru portala LINGUIST List specijaliziranog za informacije o lingvistici. Veća udruženja ili savezi udruženja također obično daju popise konferencija na svojim internetskim stranicama, npr. Association Internationale de Linguistique Appliquée, AILA (<https://aila.info/events/>) ili European Society for Translation Studies, EST (<https://est-translationstudies.org/resources/list-of-conferences/>). Udruženja specijalizirana za istraživanje pojedinih tema ili manja nacionalna udruženja obično oglašavaju samo vlastite konferencije i seminare (npr. <http://hdpl.hdpl.hr/home>). O konferencijama iz pojedinog područja moguće je saznati i preko profila organizacija na društvenim mrežama, npr. Twitteru (European Society for Translation Studies: @estrans, International Association for Translation and Intercultural Studies: @IATISorg) i Facebooku (<https://www.facebook.com/European-Society-for-Translation-Studies-153592488009058/>, <https://www.facebook.com/iatisorg/>).

Poziv za sudjelovanje sadrži sve važne informacije o konferenciji i iz njega možemo procijeniti je li nam konferencija relevantna i kako prijaviti sudjelovanje. Poziv sadrži informacije o temi i vrsti konferencije, plenarnim predavačima (v. *niže*), vrsti sudjelovanja, rokovima za predaju sažetaka i prijavu, vremenu i mjestu održavanja, kotizaciji (v. 13.3.), planiranim društvenim događanjima za vrijeme konferencije, mogućnostima putovanja i smještaja u mjestu konferencije te programskom i organizacijskom odboru. Tu ćemo saznati je li riječ o znanstvenoj konferenciji specijaliziranoj za pojedino područje ili konferenciji sa širom temom. Može biti riječ i o konferenciji namijenjenoj isključivo studentima i/ili doktorskim studentima. Neke „obične“ konferencije mogu imati sesije rezervirane za studente, doktorande ili poslijedoktorande. Organizatori konferencije obično objave nekoliko poziva na konferenciju (npr. prvi, drugi, posljednji poziv) koji uglavnom sadrže iste informacije, ali valja paziti o kojem je pozivu riječ jer se posljednji poziv obično oglašava blizu roka za predaju sažetaka. Rok za predaju sažetaka može varirati: od mjesec dana od objavljivanja poziva za manje konferencije do godine dana ili dulje za veće.

Tematsko ograničenje konferencije može biti više ili manje razrađeno ovisno o konferenciji i organizatoru. To je jedan od elemenata poziva iz kojeg možemo procijeniti je li konferencija relevantna za nas. Neke konferencije

imaju razmjerno specijalizirane teme (npr. konferencija o metafori i diskursu, konferencija o izgovoru engleskog kao *lingua franca*, konferencija o istraživanju prijevodnog procesa) ili preferiraju određene teorijske okvire (npr. konferencija međunarodne kognitivnolingvističke organizacije prihvaća radove koji se jezikom bave iz kognitivne, funkcionalističke, tipološke i diskurzivne perspektive). Šire konferencije prihvaćaju sve radove iz nekog znanstvenog polja (npr. lingvistike, što je slučaj s konferencijama društva Societas Linguistica Europaea (<https://societaslinguistica.eu/>); svjetski kongres koji svake tri godine organizira EST prihvaća radove kojima se istražuje usmeno ili pismeno prevođenje iz bilo kojeg teorijskog i metodološkog pristupa). Konferencije znaju imati određen naslov i razradu teme, primjerice, 33. konferencija Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku (<http://hdpl.hdpl.hr/home>) održana 2019. godine imala je naslov „Značenje u jeziku – od individualnoga do kolektivnoga“.

Poziv za sudjelovanje često sadrži i imena i afilijacije plenarnih predavača. Plenarni su predavači redovito eminentni stručnjaci u svojem području koji izlažu dulje od ostalih izlagača (obično do sat vremena) i daju pregled najnovijih istraživanja povezanih s temom ili područjem konferencije. Organizatori pozivaju predavače koji će privući što više sudionika, a izbor plenarnih predavača istraživaču može pomoći pri odluci hoće li se prijaviti za sudjelovanje na konferenciji. Broj plenarnih predavača ovisi o konferenciji, ali uglavnom ih je nekoliko (od troje do osmero), a njihova su predavanja raspoređena tako da je svaki dan konferencije barem po jedno plenarno predavanje i tako da nijedno drugo događanje nije u koliziji s tim predavanjem (plenarno predavanje odvija se u plenumu, odnosno tako da su prisutni svi sudionici konferencije), za razliku od ostalih izlaganja koja su obično raspoređena u paralelne sesije (v. 13.4.).

13.2. Prijava sudjelovanja

Ako smatramo da nam konferencija odgovara temom, plenarnim predavačima, vremenom i mjestom održavanja i ako si možemo priuštiti odlazak i sudjelovanje (o financiranju konferencija v. 13.3.), možemo se prijaviti za sudjelovanje prema uputama organizatora. Obično je za sudjelovanje na konferenciji potrebno

napisati sažetak (v. 12.) koji prolazi proces recenzije (v. 15.) nakon čega dobivamo obavijest o tome da nam je rad prema sažetku prihvaćen ili odbijen.

Na kompetitivnijim konferencijama, gdje je proces recenzije strog, za konferenciju se obično prijavljuju istraživanja koja su u završnoj fazi i u kojima su već dostupni svi rezultati ili njihov velik dio. Neke konferencije prihvaćaju radove gdje izlagači izlažu teorijsku ideju ilustriranu podacima ili planirani nacrt istraživanja. Izlaganje nacrta istraživanja obično je prihvatljivo na studentskim i doktorskim konferencijama.

Na znanstvenim konferencijama može se sudjelovati na različite načine, među kojima je ponekad potrebno izabrati pri prijavi sažetka. Najčešće vrste sudjelovanja su usmena izlaganja i poster (v. 13.5.). Usmeno je izlaganje obično popraćeno prezentacijom i vremenski ograničeno (obično na 15, 20 ili 25 minuta), nakon čega slijedi kratka rasprava (5 ili 10 minuta).³⁶ Sudjelovanje u obliku postera znači da informacije o istraživanju trebamo pripremiti u skraćenom, pisanom obliku. Poster se tiska u boji u velikom formatu (obično A1 ili A0). Svi poster najčešće su izloženi u isto vrijeme (koje je dulje ili kraće ovisno o broju postera), a format je obično neformalan – sudionici konferencije prilaze posterima, čitaju ih i raspravljaju o rezultatima s autorima istraživanja. Poster će najvjerojatnije vidjeti više ljudi nego usmeno izlaganje i vjerojatno će biti više vremena za raspravu. Neke konferencije kvalitativno razlikuju usmene prezentacije i postere, tako da lošije ocijenjene sažetke usmjeravaju u sesiju s posterima, ali to nije pravilo.

13.3. Financijska pitanja

Kako bi se sudjelovalo na konferenciji, treba platiti kotizaciju, čiji iznos može biti viši ili niži ovisno o tome do kad se uplaćuje, kao i ovisno o kategoriji sudionika (npr. studenti često plaćaju nižu kotizaciju). Kotizacija obično uključuje konferencijske materijale, sudjelovanje u plenarnim i paralelnim

³⁶ Neke konferencije sudionicima omogućuju da organiziraju i prijave sudjelovanje u obliku tematske sesije. Tematska sesija sastoji se od nekoliko usmenih izlaganja povezanih istom temom koju su zamislili organizatori tematske sesije. Način njihova prijavljivanja razlikuje se od konferencije do konferencije.

sesijama i osvježenja u stankama za kavu. U većini slučajeva ručkove, društveni program, izlete i konferencijsku večeru treba zasebno platiti. U kotizaciju je rjeđe uključena hrana, a još je manje konferencija koje uključuju i smještaj. Na gotovo svim konferencijama izlagači sami plaćaju put. Plenarnim izlagačima sve troškove obično plaćaju organizatori konferencije.

Jasno je da je za odlazak na konferenciju potrebno imati dosta novca. Ako su izlagači istraživači na znanstvenoistraživačkim projektima, dio ili sve troškove sudjelovanja moguće je platiti iz tih projekata. Istraživači zaposleni na znanstvenoistraživačkim institucijama ponekad mogu dobiti sredstva za sudjelovanje od institucije. Fakulteti i sveučilišta za svoje studente raspisuju natječaje za financiranje sudjelovanja na konferencijama, a slične natječaje raspisuju i neke studentske organizacije, kao i različite fondacije. U nekim slučajevima organizator konferencije raspisuje natječaj za pokrivanje dijelova troškova konferencije za studente ili sudionike iz siromašnijih zemalja.

Neke su konferencije otvorene i za slušaće, tj. sudionike koji plaćaju (obično nižu) kotizaciju, ali ne izlažu svoj rad. Premda i to iskustvo može biti dragocjeno, bolje je pokušati prijaviti rad za konferenciju, jer se zapravo sudjelovanje s izlaganjem „broji“ u znanstveni životopis, a slušanje može biti rezervna opcija (npr. ako rad nije primljen).

13.4. Boravak na konferenciji

Svi prihvaćeni radovi za konferenciju – za sve vrste sudjelovanja i plenarne predavače – obično se objavljuju u knjizi sažetaka, koja je ponekad tiskana, a svakako dostupna na internetskoj stranici konferencije. Osim knjige sažetaka, na stranici konferencije naći ćemo i program konferencije s rasporedom izlaganja.

Izlaganja su organizirana u plenarne sesije i paralelne sesije. U plenarnim sesijama sudjeluju svi sudionici. Na manjim konferencijama sve sesije mogu biti plenarne, tako da svi sudionici stalno sudjeluju u radu. U tom je slučaju razlika između plenarnih i „običnih“ izlagača samo u duljini predavanja. Sesije s posterima su obično također plenarne, tj. tijekom poster sesija nema paralelnih drugih događanja.

Usmena izlaganja sudionika obično su organizirana u paralelnim sesijama prema zadanom rasporedu. Raspored je osmišljen tako da sudionici, nakon što jedan govornik završi a prije nego što drugi počne, mogu prijeći iz jedne paralelne sesije u drugu. Organizatori konferencije prihvaćene radove obično organiziraju tematski, tako da radovi sličnih tema budu u istoj sesiji.

Konferencija je vrijeme intenzivnog učenja o tome što i kako drugi istražuju, o novim metodama, literaturi, teorijskim okvirima. Za vrijeme trajanja konferencije korisno je voditi bilješke koje će nam poslužiti u fazi refleksije nakon konferencije. Neformalna druženja valja iskoristiti za razmjenu iskustava s kolegama i stvaranje novih poznanstava.

13.5. Poster i usmena izlaganja: dobre prakse

Pri izradi postera treba obratiti pažnju na upute o formatu (obično je to A1 ili A0) i orijentaciji (okomitoj ili vodoravnoj). Ako format i orijentacija nisu zadani, najsigurnije je obratiti se organizatorima. Valja paziti da na posteru ne bude previše teksta i da je tekst dovoljno velik kako bi se mogao lako čitati i s udaljenosti od otprilike 1 m. Poster treba organizirati tako da su pojedini dijelovi rada (uvod, cilj, metode...) jasno grafički odvojeni jedni od drugih. Rezultatima treba posvetiti najveći dio postera, a ako je moguće, treba ih prikazati pomoću slika, tablica ili grafova. Ipak, valja paziti da na posteru ne bude previše informacija i da informacije ne budu grafički previše različite. Također, valja paziti na upotrebu boja, tako da se postigne što veći kontrast s pozadinom. Uz poster se može pripremiti i kratki uručak – to je obično cjeloviti poster otisnut na formatu A4. Poster je najlakše pripremiti u programu kao što je Microsoft PowerPoint (u kojem samo treba odabrati odgovarajući format stranice), a mogu se koristiti i specijalizirani programi za pripremu za tisak, kao što je Adobe InDesign ili Affinity Publisher. Za tiskanje postera treba se obratiti specijaliziranim tvrtkama za digitalni tisak. Poster će na konferenciji trebati pričvrstiti na pano, pri čemu od pomoći mogu biti aluminijske letvice koje se nude s posterima. Poster se na konferenciju može ponijeti u tubi za plakate (za još neke savjete pri izradi postera v. Ivaska i Torres-Simón 2020: 147–153).

Prilikom usmenog izlaganja na konferenciji uobičajeno je imati vizualna pomagala, obično prezentaciju koja se može napraviti u programu kao što je Microsoft PowerPoint, LibreOffice Impress, Prezi ili Google Slides. Neki izlagači uz prezentaciju donose i uručak, što slušateljima može omogućiti da se prisjete rada i nakon konferencije. U oba slučaja, vizualna pomagala ne smiju sadržavati previše informacija. Pri izlaganju treba se strogo držati zadanog vremenskog ograničenja. Najbolje je govoriti – a ne čitati s papira ili slajdova – biti okrenut prema slušateljima i koristiti vizualna pomagala kao pomoć i za ilustraciju, a ne ih pretrpati tekstom ili slikama. Veličina slova trebala bi biti minimalno 24, a po mogućnosti i veća. Grafove treba objasniti u izlaganju.

Temelj je usmenog izlaganja održati pažnju publike i usmjeravati je na ono što se želi istaknuti. Što se tiče organizacije sadržaja, treba iznijeti najvažnije informacije o istraživanju, tj. istraživačko pitanje i ciljeve, metode, rezultate i zaključke. Informacije koje slušatelji sami mogu pronaći u općoj literaturi ili koje su poznate (npr. glavne postavke teorijskog okvira, definicije pojmova) treba svesti na minimum neophodan za razumijevanje izlaganja, vodeći računa o tome koliko je specijalizirana konferencija. Primjerice, na konferenciji specijaliziranoj za konceptualnu metaforu nije potrebno davati njezinu definiciju (osim ako se naša definicija razlikuje od uvriježene), dok na konferenciji sa široko zacrtanom temom to može biti potrebno. Naglasak treba staviti na vlastite rezultate i njihove posljedice.

Na početku je dobro zainteresirati publiku za istraživački problem (v. 2.) i (potencijalne) posljedice rezultata istraživanja. Pri opisu teorije i metodoloških postupaka, valja se usredotočiti na korištene definicije i metode, a ne na postupak koji je do njih doveo.³⁷ Rezultate bi trebalo grupirati u logične skupine, a pri izlaganju ih treba i interpretirati (reći što znače). U raspravi, baš kao i u raspravi pisanog rada (v. 14.1.12.), valja iznijeti šire interpretacije i posljedice koje rezultati imaju i usporediti ih s drugim istraživanjima. Tu se također mogu iznijeti preporuke za daljnja istraživanja i ograničenja. U zaključku treba ponovno istaknuti osnovne informacije o istraživanju. U izlaganju je uobičajeno citirati literaturu, a na kraju prezentacije se može navesti popis. U izlaganju nije uobičajeno korištenje duljih citata.

³⁷ Npr. bolje je reći „Ovo sam definirao ovako zbog ...“ nego „Ovaj autor kaže ovo, drugi autor kaže ovo, pa sam ja iz toga izvukao sljedeći definiciju...“. Slično vrijedi i za metode. Bolje je reći „Ovo sam učinio ovako zbog...“ nego „Prvo sam napravio ovo, onda sam napravio ovo...“.

Kako bismo bili sigurni da ćemo se na konferenciji držati uputa i vremenskih ograničenja, izlaganje treba uvježbati. Nakon samostalne vježbe, prezentaciju možemo za vježbu održati kolegi, pridržavajući se vremenskih ograničenja. Ako tijekom vježbanja govorimo dulje od zadanog ograničenja (pa makar i minutu), to je jasan znak da izlaganje moramo skratiti, što treba učiniti prije dolaska na konferenciju. Također je dobro imati plan što učiniti ako nam ponestane vremena: koje ključne poruke moramo reći. Zato te poruke valja iznijeti ubrzo nakon početka predavanja. Kako postajemo iskusniji izlagači, lakše je procijeniti kako organizirati izlaganje, koliko je slajdova potrebno ovisno o vremenskom ograničenju, ali potreba za vježbanjem – pogotovo izlaganja povezanih s novim materijalom – uvijek do neke mjere postoji. Poželjno je staviti se u položaj slušatelja koji o istraživanju (za razliku od nas!) ne zna ništa, a koji će taj dan odslušati još desetak različitih izlaganja.

Osim izlaganja, mladim istraživačima velik stres izazivaju pitanja nakon izlaganja. To je vrijeme kada ćemo dobiti izravnu kritiku našeg rada. Ipak, biti izložen kritici drugih sastavni je dio znanstvenog rada. Stoga pitanja valja shvatiti kao priliku da dobijemo ideje o tome kako poboljšati istraživanje. Sudionici u raspravi obično žele podijeliti vlastita iskustva i saznanja ili uputiti istraživača na moguća različita tumačenja pojave, a ponekad i pitati o posljedicama istraživanja ili veze s drugim poljima koja ih zanimaju. Ako sudionici rasprave zatraže pojašnjenja povezana s radom, treba imati na umu da to može ukazivati na to da nismo dobro uspjeli objasniti svoje istraživanje (što bi trebalo zapamtiti za fazu pisanja rada i za buduća izlaganja) ili da rad zaista ima neke slabosti koje je netko sa strane bolje uočio od nas samih. Ovisno o konferenciji, temi i moderatoru sesije, pitanja će biti različita – na nekim konferencijama će se s izlagačima više polemizirati, a na nekima manje.

13.6. Nakon konferencije

Po povratku s konferencije valja se posvetiti refleksiji o vlastitom istraživanju koje smo na konferenciji izložili kako bismo napravili plan daljnjeg djelovanja, npr. nadopunu istraživanja novim podacima, nadopunu literature ili pripremu rada za objavu. Treba pregledati bilješke s konferencije i zapitati se: Jesmo li

tijekom konferencije dobili neke nove ideje ili čuli za neke nove metode koje bismo mogli iskoristiti u svom istraživanju? Jesmo li saznali za literaturu koja bi nam mogla biti od koristi? Jesmo li upoznali nekoga tko bi nam u istraživanju mogao pomoći? Jesmo li u raspravi nakon izlaganja dobili sugestiju koja bi mogla usmjeriti daljnji tijek istraživanja? Ako jesmo, najbolje je odmah krenuti u akciju: proširiti istraživanje, pronaći i pročitati literaturu, kontaktirati kolegu.

Ako smatramo da je istraživanje vrijedno objave, trebamo početi pisati rad (v. 14.). U nekim slučajevima organizatori ili sudionici konferencije planiraju izdati zbornik radova, tematski broj časopisa ili uredničku monografiju. Objavljivanje u takvim publikacijama dobro je ne samo zato što će biti tematski povezani sa samom konferencijom, nego i zato što nam nameće rokove za pripremanje samog rada. Ipak, pri izboru mjesta objave valja imati na umu da su zbornici radova obično manje vidljivi (osim kod nekih međunarodnih izdavača), ali je proces objavljivanja obično nešto lakši. Za razliku od toga, bolji časopisi i uredničke monografije poznatih međunarodnih nakladnika imaju veliku vidljivost, ali i stroži proces recenzije (v. 15.).

ZADACI:

1. Potražite internetsku stranicu neke nedavno održane konferencije iz područja koje vas zanima. Provjerite je li konferencija imala temu, pregledajte sažetke izlaganja i program konferencije i procijenite bi li vas zanimala. Provjerite je li riječ o konferenciji koja se održava svake godine.
2. Pretražite različite internetske stranice organizacija iz svog područja istraživanja i pronađite nekoliko poziva na znanstvene, studentske ili doktorske konferencije koje će se održati u narednom razdoblju od godine dana. Usporedite ih i procijenite na koju biste se konferenciju mogli prijaviti s obzirom na temu vašeg istraživanja i konferencije. Uzmite u obzir kompetitivnost konferencije, plenarne predavače, preostalo vrijeme za prijavu sažetka i trošak kotizacije, boravka i puta. Imajte na umu u kojem ste stadiju istraživanja.

3. Pronađite postoje li mogućnosti financiranja odlaska na konferenciju preko sveučilišta, drugih organizacija i fondacija i nude li stipendije organizatori konferencije koja vas zanima.
4. Pripremite plan koraka za prijavu konferencije koja vas zanima i prijavite je.

PROČITAJTE VIŠE:

Ivaska i Torres-Simón (2020: 147–153) daju savjete za izradu postera.

14. Pisanje znanstvenih radova

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- primijeniti odgovarajuću strukturu i stil u pisanju znanstvenog rada
- razlikovati poglavlja znanstvenog rada s obzirom na njihovu funkciju i formu
- izdvojiti ključne riječi
- odabrati odgovarajući način prikaza rezultata.

Znanstveni rad je u suštini izvještaj o provedenom istraživanju: o razlozima zbog kojih se neka tema istražila, ciljevima koji su se istraživanjem željeli postići, načinu na koji je istraživanje provedeno te o rezultatima koji su istraživanjem dobiveni. U tom je smislu pisanje rada jednostavno jer bi istraživač trebao „samo“ opisati provedeno istraživanje. Međutim, dok je sam proces istraživanja vjerojatno bio kompleksan, cikličan i „neuredan“, u radu se prikazuje njegova pročišćena, pojednostavljena verzija (Saldanha i O'Brien 2013: 234–235). Tijekom godina su znanstveni izvještaji poprimili uobičajen, konvencionalizirani oblik od kojeg se ne očekuju prevelika odstupanja, iako postoje razlike između pojedinih tradicija (npr. u različitim zemljama), područja (npr. između prirodnih i humanističkih znanosti) i vremenskih razdoblja. Osobito je konvencionalizirana struktura znanstvenih radova te stil kojim se oni pišu, o čemu će u ovome poglavlju biti najviše riječi. Početnicima se savjetuje da se dobro upoznaju s konvencijama pisanja znanstvenih radova u svome području istraživanja jer će o načinu na koji je rad napisan ovisiti njegova prihvaćenost u znanstvenoj zajednici. Čitatelji, bilo da se radi o urednicima, recenzentima, članovima povjerenstava, drugim znanstvenicima ili široj zainteresiranoj javnosti, istraživanje procjenjuju isključivo na temelju rada koji je o tom istraživanju napisan pa je pisanje rada

izuzetno važan korak u svakom istraživanju, kojemu treba posvetiti dovoljno vremena.

Osim već spomenute strukture i stila, u pisanju znanstvenih radova postoje i neke druge norme kojih bi se autori trebali pridržavati. Rogers (2014: 4) navodi sljedeće: cilj bi istraživanja trebao biti jasno definiran, sve bi informacije iznesene u radu trebale biti točne i precizne, tekst bi trebao slijediti logičan tijek misli, novi bi rezultati trebali biti smješteni u kontekst prethodnih istraživanja, podaci bi trebali biti prikazani jasno, prema potrebi uz korištenje tablica ili grafikona, a rad bi trebao biti formatiran u skladu sa zahtjevima časopisa, nakladnika ili institucije. Pri procjeni vlastitog rada u svjetlu tih normi istraživaču mogu poslužiti upute iz potpoglavlja 3.5., a u nastavku ovoga poglavlja detaljnije ćemo se osvrnuti na strukturu i stil znanstvenih radova.

14.1. Struktura rada

Znanstveni radovi u pravilu slijede strukturu poznatu po engleskoj pokradi IMRD³⁸: *introduction, methods, results, discussion* (uvod, metode, rezultati, rasprava). Osim tih poglavlja, znanstveni rad sadrži i naslov, ime i prezime autora, sažetak, ključne riječi i popis literature, a katkad i bilješke te dodatke ili priloge. U humanističkim znanostima, osim uvoda u užem smislu, uvodni dio rada obično sadrži zasebno poglavlje s pregledom literature i/ili teorijskim okvirom i/ili ključnim pojmovima te zasebno poglavlje s ciljevima istraživanja i hipotezama. Svako poglavlje rada ima svoju funkciju i oblik, kao što ćemo objasniti u nastavku.

14.1.1. Naslov

Naslov je važan dio rada jer o njemu može ovisiti hoće li čitatelj pročitati ostatak rada. Ovisno o vrsti rada i publikaciji, autor može birati između stilski neutralnog,

³⁸ Katkad se još naziva i IMRAD ili IMRaD.

informativnog naslova i stilski obojenog naslova u kojemu se moguće poigrati riječima ili naslov na neki drugi način učiniti zanimljivijim,³⁹ što je možda češći slučaj u anglofonim kulturama. Moguće je kombinirati ta dva pristupa pa imati stilski obojen naslov i neutralni, informativniji podnaslov. Ako se rad predstavlja na konferenciji, naslov se može povezati s temom konferencije, npr. na kongresu Europskog društva za znanost o prevođenju (EST) 2019. kojemu je tema bila *Living translation: people, processes, products*, prikazana su, između ostalih, ova dva rada: „Literary translation live! Insights into the factors influencing translatorial decision-making“ (Claudine Borg) i „Living Interpreting: role conflict in medical settings from a sociological perspective“ (Xiaowen Deng).

Autorima se savjetuje da u naslovu izbjegnu nedovoljno poznate kratice i pokrate, kao i formuliranje naslova u obliku pitanja (Matthews i Matthews 2008: 46–47). Znanstveni su članci u pravilu namijenjeni znanstvenoj i stručnoj javnosti pa ni naslovi ne moraju nužno biti razumljivi široj javnosti, ali čitateljstvu kojem su namijenjeni trebali bi biti jasni (Swales i Feak 1994: 205).

14.1.2. Autor

Koliko će informacija o autoru, osim imena i prezimena, biti objavljeno uz rad ovisi o časopisu, nakladniku ili instituciji. Katkad je to samo ustanova u kojoj je autor zaposlen (ili studira, u slučaju ocjenskih radova), a katkad će se objaviti i adresa za kontakt, pa čak i kratak životopis autora. Ako se rad šalje na recenziju (v. 15.), on mora biti anonimiziran (v. 15.1.), što znači da se izostavlja ime i prezime autora, kao i svi drugi podaci po kojima bi se očito moglo prepoznati tko je autor rada.

14.1.3. Sažetak

Sažecima se bavimo u zasebnom poglavlju (v. 12.) pa ovdje neće biti riječi o njima.

³⁹ Ipak, naslov znanstvenog rada nikad ne bi smio prekoračiti granicu senzacionalizma, a preporučljivo je izbjegavati i izluzane fraze (npr. „izgubljeni u prijevodu“).

14.1.4. Ključne riječi

Nakon sažetka slijedi popis ključnih riječi odabranih u svrhu indeksiranja. Ključne riječi treba pomno odabrati tako da dobro predstavljaju sadržaj rada kako bi čitatelji zainteresirani za temu kojom se rad bavi mogli pronaći rad pretraživanjem baza podataka i korištenjem internetskih tražilica. Broj ključnih riječi obično je zadan, a najčešće se kreće od triju do šest riječi. Važno je naglasiti da, iako govorimo o ključnim *riječima*, zapravo se radi o *terminima*, koji mogu biti i višerječne jedinice kao što je „prijevodni proces“ ili „konceptualna metafora“. Na primjer, za rad pod naslovom „Psiholingvističke mjere ispitivanja 3.000 riječi hrvatskoga jezika: konkretnost i predočivost“ (Peti-Stantić i sur. 2018) navedene su sljedeće ključne riječi: psiholingvistička baza, konkretnost riječi, predočivost riječi, vrste riječi, mentalni leksikon i hrvatski jezik.

14.1.5. Uvod

Uvod je prvo „pravo“ poglavlje rada, što znači da se piše kao da se nalazi odmah nakon naslova, bez obzira što je čitatelj možda već pročitao sažetak. Svrha mu je uvesti čitatelja u temu kojom se rad bavi, što podrazumijeva jasno navođenje istraživačkog problema (v. 2.) i nastojanje da se objasni zašto je on relevantan i vrijedan istraživanja. Tema kojom se kao istraživači bavimo nama je svakako zanimljiva i važna pa se u uvodu, osobito ocjenskih radova, može navesti i osobna motivacija za istraživanje upravo te teme. No to nije dovoljno da bismo uvjerali čitatelje da istraživanje ima i širu važnost te da bi trebalo biti zanimljivo i drugima.

Ako je riječ o duljem (npr. ocjenskom) radu, u uvodu se može izložiti struktura rada, dok u slučaju kraćih radova za to obično nema prostora. Uvod će biti dulji ili kraći, ovisno o publikaciji i dopuštenom broju riječi za čitav članak. Osim toga, duljina uvoda ovisit će i o tome koliko drugih uvodnih poglavlja rad ima prije poglavlja u kojem je objašnjena metodologija (ako je takvih poglavlja više, formalni bi uvod trebao biti relativno kratak). U svakom slučaju, uvod ne bi smio biti predugačak u odnosu na ostatak rada.

OKVIR I. DULJINA RADA

Pri pisanju znanstvenih radova treba se pridržavati uputa koje navodi uredništvo, nakladnik ili, u slučaju ocjenskih radova, ustanova.

Evo nekih primjera iz područja lingvistike:

- *Metaphor and the Social World*: ukupna duljina, uključujući sažetak, bilješke i popis literature ne bi smjela prelaziti 7000 riječi.
- *Review of Cognitive Linguistics*: članci, 10000 riječi; prikazi knjiga, 2400 riječi. Dulji radovi mogu se prihvatiti iznimno.
- *Cognitive Linguistics*: znanstveni članci bi u prvoj verziji trebali sadržavati od 8000 do 10000 riječi; autori bi na kraju rukopisa trebali navesti ukupan broj riječi koji uključuje popis literature, tablice, bilješke i priloge, ali isključuje dodatne materijale. Konačna verzija nakon dorade može biti nešto dulja, ali ne dulja od 12000 riječi.
- *Suvremena lingvistika*: duljina radova nije ograničena, no preporučuje se da ne prelazi 24 autorske kartice, odnosno 43000 znakova (uključivo s razmacima i interpunkcijskim znakovima).
- *Jezikoslovlje*: izvorne znanstvene rasprave, između 3000 i 10000 riječi; pregledni članci, između 3000 i 10000 riječi; diskusije (engl. *squibs*), oko 2 000 riječi; prikazi knjiga, najviše oko 2500 riječi; obznane, između 500 i 1000 riječi; izvješća sa skupova, između 500 i 1000 riječi.

Slična pravila nalazimo i u časopisima iz područja znanosti o prevođenju:

- *Target*: članci obično sadrže 7000–9000 riječi, uključujući bilješke, popis literature i priloge.
- *Interpreting*: duljina znanstvenih članaka kreće se od 6000 do 9000 riječi.
- *Translation and Interpreting Studies*: radovi bi trebali sadržavati od 5000 do 6500 riječi bez bibliografije; autori mogu kontaktirati uredništvo u vezi s radovima koji su kraći ili dulji.
- *Translation, Cognition & Behavior*: najmanje 6000 riječi i ne više od oko 8000 riječi; u slučaju tematskih brojeva moguća su odstupanja.
- *The Translator*: između 6000 i 8000 riječi, uključujući tablice, popis literature, potpise ispod slika i bilješke.
- *Translation Studies*: tipičan članak sadrži između 5000 i 8000 riječi, uključujući sažetak, tablice, potpise ispod slika te bilješke.
- *The Interpreter and Translator Trainer*: 6000–8000, uključujući sažetak, tablice, popis literature, potpise ispod slika i bilješke.
- [*sic*] – *časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje*: znanstveni radovi, 5000–7000 riječi uključujući popis literature i bilješke; osvrti i intervjui, do 2000 riječi; prijevodi književnih tekstova, do 9000 riječi.

14.1.6. Pregled literature

U ovome poglavlju, koje katkad može biti naslovljeno „Prethodna istraživanja“ ili „Dosadašnje spoznaje“ (engl. *Background*), iznosi se pregled radova relevantnih za istraživački problem. Pritom je važno uočiti nekoliko stvari. Prvo, smisao poglavlja nije „prepričati“ cijele radove koji su objavljeni na neku temu, nego samo izdvojiti njihove najvažnije aspekte kako bi se dobio pregled trenutnog znanja u odabranom području (engl. *state of the art*), čime se „postavlja scena“ za vlastito istraživanje. Drugo, pregledom literature trebalo bi obuhvatiti sve relevantne radove iz užeg područja, izbjegavajući pritom nabiranje radova isključivo radi popunjavanja prostora, što je česta pogreška početnika. Ako je pregled literature opsežniji, kao što je slučaj u doktorskim radovima, potrebno ga je logički organizirati, npr. od najšire teme prema najužoj ili s obzirom na pojedine podteme, koje se mogu razdvojiti u zasebna potpoglavlja. Na koncu, što je najvažnije, pregled literature trebao bi biti *kritički* prikaz, što znači da ne donosi tek sažetak prethodnih istraživanja nego i autorovu procjenu doprinosa tih istraživanja, kao i njihovu relevantnost za vlastito istraživanje. Kritički prikaz ne znači da radove treba nužno „kritizirati“; izdvajanjem onoga što smatramo vrijednim u nekom radu već donosimo kritički pregled toga rada.

Prije pisanja ovoga poglavlja upućujemo čitatelja na poglavlje Kritičko čitanje literature (v. 3.) u kojem se detaljnije bavimo ovom temom.

14.1.7. Teorijski okvir

Kao što je objašnjeno u poglavlju Teorijski okvir istraživanja (v. 4.), teorijski okvir određuje način na koji promatramo predmet istraživanja. U nekim se radovima (obično doktorskim) teorijski okvir izričito navodi i detaljnije opisuje, dok se u drugima iščitava iz oslanjanja na određene aksiome (v. 4.1.) ili iz načina na koji su definirani ključni pojmovi. Autor bi trebao pokazati da poznaje suvremene teorije ili, u slučaju starijih teorija, suvremene pristupe tim teorijama. Neiskusni bi se autori trebali čuvati odabira teorijskog okvira koji dobro ne odgovara njihovoj temi istraživanja. Na primjer, za istraživanje koje bi se bavilo podslovljavanjem filmova kao teorijski okvir ne bi bila prikladna teorija ekvivalencije. Zbog svog relativno uskog poimanja prijevoda i prevođenja, ta

teorija nije dobro polazište za proučavanje prijevodnih situacija koje izlaze iz tih uskih okvira. Za razliku od toga, funkcionalistički pristup (teorija skoposa) može pružiti dovoljno široko poimanje prevođenja kao „prijevodne akcije“, kojim se pojmom može obuhvatiti i prevođenje multimedijalnih sadržaja.

Kao što je navedeno u 4. poglavlju, teorijski okviri mogu se u sklopu određenog istraživanja i proširiti, a ne samo slijepo preuzeti. Pri takvom proširivanju važno je uvjeriti čitatelja, snagom argumenata utemeljenih na prikupljenim podacima, da ono ima smisla i predstavlja doprinos konceptualizaciji predmeta istraživanja. Početnici najčešće neće sami postavljati nove teorije, ali mogu proširiti ili prilagoditi neki njihov dio (npr. klasifikaciju) potrebama svoga istraživanja na način koji se neće kositi s temeljnim postavkama odabrane teorije (u suprotnom je bolje odabrati neki drugi teorijski okvir koji će biti primjereniji dotičnom istraživanju).

14.1.8. Ključni pojmovi

Dok se „ključne riječi“ samo nabrajaju nakon sažetka i služe olakšavanju pronalazjenja rada te posredno njegovoj većoj vidljivosti, poglavlje s ključnim pojmovima trebalo bi sadržavati definicije svih najvažnijih termina koji se koriste u radu. Iako nije nužno imati zasebno poglavlje s ključnim pojmovima, njihovo definiranje na početku rada (bilo u zasebnom poglavlju bilo u uvodu, poglavlju s teorijskim okvirom ili s prethodnim istraživanjima) jest nužno. Pojmovi se mogu definirati preuzimanjem već postojećih definicija iz prethodno objavljene znanstvene literature (ali ne iz rječnika!), pri čemu je potrebno citirati točan izvor definicije. Možda ćete imati potrebu definiciju pronađenu u literaturi donekle izmijeniti i prilagoditi potrebama svoga istraživanja. U tom se slučaju navodi autor postojeće definicije te se obrazlažu njezine izmjene. Istraživač može predložiti i vlastitu definiciju pojma, u kojem bi slučaju trebao argumentirati zašto je predložena definicija bolja ili prikladnija od postojećih. Ne bi trebalo otkrivati „toplu vodu“, a osobito se ne bi smjelo definicije iz literature predstavljati kao vlastite definicije, što predstavlja plagijat (v. 17.2.). Definicije bi trebale biti u skladu s teorijskim okvirom istraživanja (v. 4.).

Možda će se dogoditi da želite predložiti novi pojam kojim se dobro opisuje neki aspekt predmeta proučavanja. U tome bi slučaju svakako trebalo ponuditi

vrlo preciznu i jasnu definiciju novoga pojma te ga razgraničiti od srodnih pojmova. Nije preporučljivo predlaganje novih termina za već uvriježene pojmove, no kritičke rasprave o neusuglašenoj terminologiji u užem području istraživanja te nastojanje da se područje u terminološkome smislu uredi mogu sami po sebi predstavljati značajan doprinos rada.

Definicije pojmova moraju biti jasne i obuhvaćati sve relevantne aspekte pojma, kao što se i inače preporučuje kad je riječ o terminološkim definicijama.

Ovisno o vrsti rada i istraživačkom problemu, pregled literature, teorijski okvir i ključni pojmovi ne moraju nužno sačinjavati tri zasebna poglavlja, nego ih je moguće organizirati i tako da čine jednu ili dvije cjeline (s potpoglavljima ili bez njih).

14.1.9. Cilj i hipoteze

U poglavlju koje se time bavi treba jasno i eksplicitno navesti cilj ili ciljeve istraživanja, kao i hipoteze koje se istraživanjem provjeravaju. Pri formuliranju cilja istraživanja potrebno je imati na umu istraživački problem: cilj je istraživanja riješiti taj problem. Cilj istraživanja nije „analizirati“ nešto, kako početnici često znaju napisati. Analiza je sredstvo, a ne cilj. Cilj bi trebao biti nešto utvrditi, ustanoviti, provjeriti, otkriti... u svrhu boljeg razumijevanja predmeta istraživanja, ali i u svrhu doprinosa rješavanju istraživačkog problema (v. 2.).

Hipotezama (v. 5.) smo u ovoj knjizi posvetili cijelo poglavlje pa čitatelja upućujemo na njega, dok bismo ovdje samo podsjetili na to da bi svaka hipoteza trebala biti izražena kao tvrdnja u zasebnoj rečenici, obično izražena u sadašnjem vremenu. Hipoteze bi u radu trebale proizlaziti iz poglavlja koja prethode, no ovdje se mogu navesti (ili ponoviti) istraživačka pitanja prije iznošenja samih hipoteza kako bi se one na neki način uvele. Iznimno, u izviđajnom ili kvalitativnom istraživanju istraživačka se pitanja mogu navesti *umjesto* hipoteza, u kojem bi slučaju u zaključku rada trebale biti navedene moguće hipoteze za buduća istraživanja.

Ako se istraživanjem provjerava više hipoteza, poželjno ih je označiti brojkama (ili slovima) radi veće preglednosti i kasnijeg upućivanja unutar rada. U slučaju glavne hipoteze s više pothipoteza treba odabrati odgovarajući način formatiranja kojim će se pokazati takav odnos.

14.1.10. Metodologija

Poglavlje o metodologiji trebalo bi sadržavati detaljan opis nacrtu istraživanja, uključujući sve istraživačke postupke za prikupljanje i obradu podataka, kao i opis materijala i/ili sudionika istraživanja. U njega je često potrebno uvesti potpoglavlja u kojima će se objasniti svaki od navedenih aspekata metodologije. Opis metodologije trebao bi biti jasan i transparentan, a količina pojedinosti ovisit će donekle o tome služi li se istraživač dobro poznatim metodama ili pak uvodi nove ili modificirane postupke, koje je potrebno detaljnije opisati. Smisao je ovoga poglavlja čitatelju objasniti na koji je način provedeno istraživanje, što ima dvojaku funkciju. Kao prvo, kad pročita kako je istraživanje provedeno, čitatelj može procijeniti pouzdanost i relevantnost rezultata. Osim toga, drugi bi znanstvenik prema tome opisu morao moći „replicirati“ (ponoviti) istraživanje s drugim sudionicima ili materijalima, na drugome mjestu.

Pri pisanju znanstvenog rada neiskusnim se istraživačima savjetuje da počnu pisati od poglavlja s metodologijom jer ga je najlakše napisati: opiše se što se u istraživanju napravilo. Ipak, i to poglavlje treba dobro napisati, što se može naučiti čitanjem kvalitetnih radova iz šireg područja istraživanja.

14.1.11. Rezultati

Poglavlje s rezultatima svakako je ključno poglavlje svakog znanstvenog rada. Prikazuju se samo oni rezultati koji se tiču istraživačkog problema (v. 2.) i hipoteza (v. 5.), a trebali bi se prikazati na način da predstavljaju logičan nastavak „priče“ koja je započela postavljanjem istraživačkih pitanja.

Prikazani rezultati trebali bi prije svega biti točni, što uključuje i zahtjev da se prikažu i pozitivni i negativni rezultati, odnosno, i oni kojima se hipoteze potvrđuju i oni kojima se one opovrgavaju. Nadalje, trebali bi biti jasni i koncizni te navedeni logičnim slijedom, npr. od općenitijih prema konkretnijima. Ovo će poglavlje posve sigurno trebati podijeliti u potpoglavlja, bilo s obzirom na testirane hipoteze ili s obzirom na korištene načine prikupljanja podataka, ili pak s obzirom na metode analize podataka. U poglavlju s rezultatima ne bi trebalo uvoditi nove pojmove, ideje ni postupke koji još nisu spomenuti u radu, ali može se, osobito u slučaju duljih radova, čitatelja *ukratko* podsjetiti na nešto što je u radu već rečeno, kao što je definicija nekog pojma (osobito pojma koji

nije općepoznat), hipoteze koje su se istraživanjem željele provjeriti, korištena metoda ili kontekst za razumijevanje rezultata.

Prikaz rezultata trebao bi biti razmjerno objektivan i sastojati se od činjeničnog navođenja rezultata i njihovog opisa, uz nužna objašnjenja, dok se interpretacija obično ostavlja za kasnije. Uobičajena su dva glavna načina uklapanja interpretacije: 1) rezultati se navode i opisuju jedni za drugima, a interpretacija rezultata nalazi se na samome kraju, u zasebnom (pot)poglavlju ili 2) rezultati se interpretiraju odmah nakon njihova navođenja i opisivanja, a prije prikaza idućih rezultata. U slučaju duljih radova s puno različitih rezultata drugi način može biti primjereniji, dok je inače možda prikladnije interpretaciju ostaviti za kraj, u (pot)poglavlju s raspravom. Ako je riječ o istraživanju kvalitativnim pristupom (v. 11.1.), rezultati i rasprava svakako se pišu zajedno, a zahtjev za „objektivnošću“ nije primjenjiv jer su metoda i pristup drukčiji.

Rezultati se mogu prikazati u tablici ili pomoću grafikona, pri čemu bi tablice i grafikoni trebali imati naslov u kojem se ukratko navodi što prikazuju, a podatke bi trebalo detaljnije opisati i objasniti u samome tekstu.⁴⁰ Nipošto se ne preporučuje isti rezultat prikazati i u tablici i u obliku grafikona, nego bi trebalo odabrati jednu od tih dviju mogućnosti s obzirom na to što ima više smisla za konkretni rezultat. Na primjer, ako želimo prikazati apsolutne i relativne frekvencije (v. 10.3.1.), tablica bi mogla biti primjereniji način prikaza jer bi grafikon s dvjema brojkama za svaku kategoriju vjerojatno bio nepregledan. Tablica je prikladnija i za slučajeve u kojima imamo vrlo velik broj kategorija, ali i ako imamo samo dvije kategorije jer je tada čitatelju lako zamisliti njihov međusobni omjer i bez grafičkog prikaza (a možda i bez tablice!).

OKVIR J. GRAFIČKI PRIKAZ REZULTATA

Ako se odlučimo za grafički prikaz, trebali bismo pažljivo odabrati odgovarajuću vrstu grafikona. Tako su linijski grafikoni prikladni za prikazivanje trendova tijekom vremenskog razdoblja, tortni grafikoni za udio pojedinih kategorija u ukupnoj vrijednosti, grupni stupičasti grafikoni za usporedbu nekoliko vrijednosti između dviju ili više skupina, histogrami za prikaz distribucije podataka itd. Osim odabira primjerene vrste grafikona, pozornost bi trebalo

⁴⁰ Postoje iznimni slučajevi kad se u uputama za autore izričito kaže da to ne bi trebalo činiti.

posvetiti i njegovu formatiranju. Bi li vrijednosti bilo bolje poredati prema veličini ili bi neki drugi poredak imao više smisla s obzirom na ono što rezultati prikazuju? Hoću li na grafikonu prikazati i brojeke te u kojem obliku (apsolutnu ili relativnu frekvenciju, s koliko decimala i sl.)? Gdje bi bilo najbolje staviti legendu grafikona – ispod, iznad, s lijeve ili s desne strane? Jesu li oznake podataka predugačke? Jesu li toliko skraćene da su nerazumljive? Dopuštaju li upute urednika, nakladnika ili institucije korištenje grafikona u boji ili se traži da oni budu crno-bijeli? (Ako se ista kategorija pojavljuje u više grafikona, trebalo bi je označiti istom bojom ili istim crno-bijelim uzorkom.) Neki sustavi za prikupljanje ili statističku obradu podataka sami kreiraju grafikone i nude mogućnost njihova kopiranja u program za obradu teksta, što istraživaču može ubrzati posao. No pritom bi trebalo imati na umu da tako dobiveni grafikoni katkad nisu formatirani na najprikladniji način upravo zato što si sustav nije postavio gornja pitanja i ne bi mogao na njih odgovoriti. Zato je odgovornost oko izgleda grafikona u konačnici uvijek na istraživačima, kojima bismo preporučili da sami izrade grafikone u programu poput MS Excela ili sl., odakle ih mogu kopirati u program za obradu teksta ili izradu prezentacija.

Osnovna bi funkcija grafikona trebala biti čitatelju omogućiti da si lakše predoči podatke. Ako ta funkcija nije ispunjena pa čitatelj mora uložiti dodatan napor da bi shvatio što grafikon prikazuje, trebalo bi razmisliti o tome da se grafikon drukčije formatira ili čak izostavi. Pritom bi bilo korisno zamoliti neku osobu koja nije uključena u samo istraživanje da nam kaže koliko je grafikon razumljiv i na koji način ga shvaća. Nama će uvijek biti jasan jer znamo rezultate pa se ne možemo lako staviti u poziciju čitatelja koji rezultate prvi put vidi.

14.1.12. Rasprava

Kao što je već navedeno, rasprava može biti dio poglavlja s rezultatima, ali nerijetko čini zasebno poglavlje, osobito kad je riječ o kvantitativnim istraživanjima. Prednost je takvog izdvajanja rasprave u zasebno poglavlje (ili bar potpoglavlje) u tome što se na taj način odvaja sam prikaz rezultata, koji se odlikuje većim nastojanjem oko objektivnosti, od njihova tumačenja, u kojem je dopuštena veća doza subjektivnosti. U raspravi autor daje svoj „pečat“ rezultatima, a čini to tumačenjem načina na koji oni odgovaraju na istraživačko pitanje, potvrđuju ili ne potvrđuju hipoteze i, u konačnici, pridonose rješavanju

istraživačkog problema. Uz to se komentira relevantnost rezultata unutar područja istraživanja.

U raspravi se mogu spomenuti neki dodatni ishodi istraživanja, npr. nešto zanimljivo što se usput otkrilo, a nije usko povezano s ciljem istraživanja. Ovdje se mogu spomenuti ograničenja istraživanja, ili se to može ostaviti za zaključak.

14.1.13. Zaključci

Ako uz raspravu postoji i zasebno poglavlje sa zaključcima,⁴¹ u zaključnom se dijelu rezimiraju rezultati s obzirom na istraživački problem, navode se njihove implikacije te se oni integriraju u postojeće znanje. Pritom je osobito važno čuvati se pretjeranih poopćavanja i donošenja presnažnih zaključaka koji ne proizlaze iz rezultata. Upravo se zbog toga u zaključku, uz doprinos rada, redovito naglašavaju i ograničenja opisanog istraživanja te se predlažu moguća daljnja istraživanja unutar područja.

Pregledom dosadašnjih istraživanja na početku rada i sugestijama za buduća istraživanja na kraju rada autor smješta svoje istraživanje u širi znanstveni kontekst, što se osobito pozitivno vrednuje u slučaju ocjenskih radova, ali je dobra praksa i u pisanju ostalih znanstvenih radova.

14.1.14. Popis literature

U ovome dijelu rada potrebno je nabrojati sve radove koji su u radu citirani (i samo njih!). Postoje brojni načini formatiranja bibliografskih jedinica, o čemu je bilo više riječi u poglavlju *Kritičko čitanje* (v. 3.). Valja se dosljedno pridržavati načina citiranja koji određuje časopis, nakladnik ili institucija. Nemarno formatiran popis literature ostavlja loš dojam na recenzente ili druge ocjenjivače rada pa bi tome dijelu rada trebalo posvetiti dovoljno pozornosti i vremena. Preporučljivo je odmah tijekom čitanja voditi detaljnu evidenciju o pročitanoj literaturi kako se kasnije ne bi gubilo vrijeme na traženje izvora, a i da se izbjegne nehotično plagiranje (v. 17.2.).

⁴¹ Rasprava i zaključci katkad su objedinjeni u jednome poglavlju.

14.1.15. Dodaci

Radu se mogu priložiti dodaci, npr. opširniji rezultati, neobrađeni podaci, tekstovi korišteni u pokusima, upitnici i drugi skupovi podataka. Uobičajeni su u slučaju ocjenskih radova, ali danas u doba elektroničkih izdanja nisu rijetkost ni kad je riječ o člancima u časopisima ili zbornicima. Veći skupovi podataka objavljuju se u specijaliziranim repozitorijima, a u samome se radu navodi poveznica (v. 16.).

14.1.16. Bilješke

Rad može biti popraćen bilješkama u dnu stranice ili na kraju rada. Ovisno o tradicijama i području, na bilješke se različito gleda – neka su područja otvorenija opsežnim bilješkama, dok ih se u drugima nastoji svesti na najmanju moguću mjeru. U svakome slučaju, ono što se ne može uklopiti u sam tekst rada vjerojatno je manje važno pa se može i izostaviti.

Od navedene strukture znanstvenog rada moguća su manja odstupanja, od kojih smo neka već spomenuli u opisu pojedinih poglavlja, no u pravilu većina znanstvenih radova slijedi takvu strukturu, čime se čitatelju olakšava snalaženje u radu i njegovo razumijevanje.

14.2. Stil rada

Znanstveni radovi pripadaju informativnom tipu teksta, što znači da je njihova glavna funkcija prenošenje informacija. U svrhu ostvarenja te funkcije radovi se pišu znanstvenim funkcionalnim stilom, koji se odlikuje jasnoćom, preciznošću i objektivnošću. Na hrvatskom se tako koriste bezlične konstrukcije (npr. „istraživanje se provelo“), a na engleskom pasivni oblik. Stupanj formalnosti i subjektivnosti može se donekle razlikovati od rada do rada, ali i od poglavlja do poglavlja. Tako će sažetak biti napisan formalnijim, objektivnijim stilom, dok se u uvodu i raspravi opaža veća doza subjektivnosti i više atributa. Sadašnje se vrijeme češće koristi u uvodu i raspravi nego u poglavljima s metodologijom

i rezultatima, koja se obično pišu u prošleme vremenu (Swales i Feak 1994: 157–158).

Stil kojim se pišu znanstveni radovi donekle se razlikuje i od kulture do kulture. Tako se radovi napisani na engleskom jeziku (osobito američkom) odlikuju kraćim rečenicama i jednostavnijim sintaktičkim strukturama, ali duljim odlomcima i većim brojem konektora između rečenica (Swales i Feak 2004: 16). No, zbog utjecaja engleskoga kao globalnog jezika znanosti, jednostavnost i čitljivost sve se više cijene i u znanstvenom diskursu drugih jezika. Preporučuje se da duljina rečenica bude u prosjeku od 15 do 20 riječi, a odlomaka do 150 riječi (Matthews i Matthews 2008: 110–111). Trebalo bi izbjegavati nepotrebne riječi, ponavljanja, dvostruke negacije, pasivne konstrukcije te prekomjernu upotrebu pokrata (koje treba definirati pri prvome spominjanju).

Neke se konvencije mijenjaju s protokom vremena, kao što je konvencija da se izbjegava upotreba prvoga lica (osobito jednine), koja se nekad smatrala odlikom dobrog znanstvenog stila. Danas se upotreba prvoga lica smatra prihvatljivom pa čak i poželjnom (Matthews i Matthews 2008: 108–109), osobito ako pridonosi jasnoći i jednostavnosti rečenice. Upotreba prvoga lica može se smatrati i etičkim pitanjem prihvaćanja odgovornosti za vlastito istraživanje ili pak pitanjem jasnog razgraničenja između rezultata i njihove interpretacije (npr. u poglavlju s raspravom). Prvo je lice usto logična opcija kad istraživač želi navesti vlastitu motivaciju za istraživanje, što je katkad slučaj, osobito u ocjenskim radovima.

ZADACI:

1. Vratite se na radove koje ste čitali u poglavlju o kritičkom čitanju. Analizirajte tri rada s obzirom na strukturu i sadržaj. Usporedite poglavlja koja sadrže IMRD strukturu. Jesu li neka od ovdje navedenih poglavlja podijeljena u više potpoglavlja? Jesu li neka poglavlja spojena? Odgovara li to sadržaju rada?
2. Posebno se osvrnite na poglavlje o rezultatima. Koji su dijelovi rezultata istaknuti i jesu li oni u suglasju s hipotezama? Ako rad sadrži grafičke prikaze, odgovaraju li oni podacima?
3. Posebno se osvrnite na poglavlje koje sadrži raspravu. Je li ono odvojeno ili spojeno s nekim drugim poglavljem? Do koje mjere to odgovara sadržaju? Ima li dijelova koji nisu obuhvaćeni raspravom, a mogli bi biti?
4. Usporedite stil kojim su pisani različiti dijelovi rada - Sažetak, Uvod, Teorijski okvir, Ciljevi i hipoteze, Metodologija, Rezultati, Rasprava, Zaključak. Koje razlike u stilu opažate?

PROČITAJTE VIŠE:

Na hrvatskom jeziku o pisanju radova svakako preporučujemo knjigu Milice Gačić (2017). Brojne praktične savjete o pisanju početnicima nude Williams i Chesterman (2002: 101–116), Saldanha i O'Brien (2013: 234–242) te Swales i Feak (1994). Matthews i Matthews (1996/2008) te Rogers (2014) bave se pisanjem znanstvenih radova prvenstveno u području medicine, no njihove preporuke u vezi sa strukturom i stilom znanstvenih radova u velikoj se mjeri mogu primijeniti i na pisanje izvještaja o istraživanjima jezika i prevođenja.

15. Postupak recenzije

U OVOM ĆETE POGLAVLJU NAUĀITI:

- anonimirati rad za slanje u časopis ili prijavu na konferenciju
- navesti korake u recenzentskom postupku
- navesti dijelove recenzije.

Recenzija je procjena znanstvenog rada prije njegove objave. Osim radova, obično se recenziraju i sažeci pri prijavi za konferenciju (v. 13.2.) ili za tematski broj časopisa. Recenzenti su obično znanstvenici koji se bave uskim poljem rada koji se procjenjuje, a njihova procjena pomaže urednicima, izdavačima ili programskom odboru konferencije odlučiti hoće li objaviti rad, odnosno prihvatiti izlaganje za konferenciju.

15.1. Slanje rada i anonimizacija

Prvi autorov korak u procesu objavljivanja ili prijave rada je poslati gotov rad, odnosno sažetak. Kao što smo naveli u poglavljima o pisanju sažetaka (v. 12.) i pisanju radova (v. 14.), pritom je ključno rad napisati u skladu s propozicijama koje su dostupne na internetskim stranicama pojedinog izdavača, časopisa ili konferencije. Osim stila, duljine, formatiranja rada i literature, uobičajen je zahtjev i *anonimizacija*, tj. uklanjanje bilo kakvih elemenata koji bi mogli otkriti tko je autor rada.

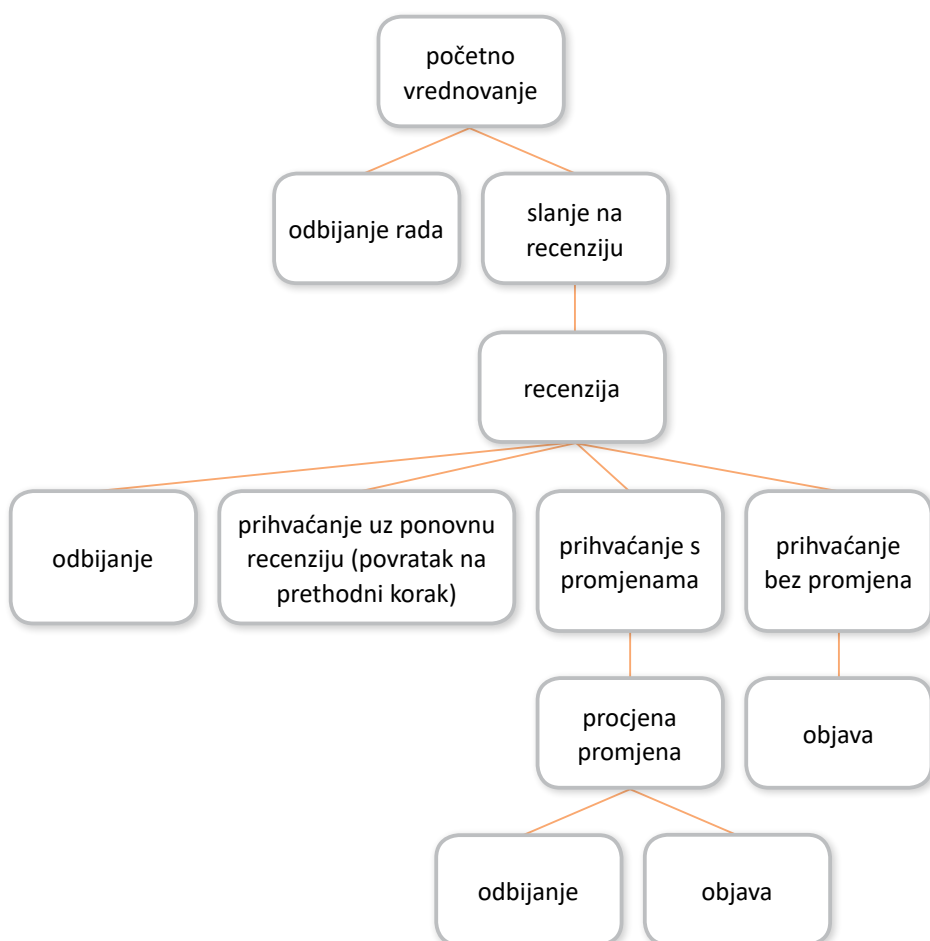
Anonimizacija se provodi jer je u većini časopisa u današnje vrijeme uobičajena tzv. dvostruko anonimna recenzija, što znači da recenzenti ne znaju čiji rad recenziraju, a ni autori ne znaju tko im je recenzirao rad. Kako bi se to postiglo, osim brisanja vlastitog imena i drugih podataka koji bi mogli ukazati na identitet autora u samom tekstu rada (npr. sveučilište, fakultet, odsjek), valja ukloniti i metapodatke (npr. ime autora) iz svojstava datoteke koja se šalje, kao i maknuti uputnice na radove koje je autor objavio. To se može napraviti tako da se uputnice na vlastite radove u potpunosti izbace. Moguće je i da se umjesto imena navede „Autor“ te da se ne navodi naslov rada (jer i naslov rada može otkriti autora) nego samo godina. Takva se „referenca“ stavlja na početak ili kraj popisa literature u radu. Što točno valja učiniti ovisi o izdavaču pa se i tu treba pridržavati uputa. Ako rad bude prihvaćen, autor pri predaji finalne verzije za tisak treba dati potpune neanonimizirane podatke.

15.2. Koraci u recenzentskom postupku

Uobičajen recenzentski postupak nakon što je rad pristigao u časopis grafički je prikazan na [slici 5](#). Prispjeli radovi obično prolaze početno vrednovanje, pri čemu uređivački ili programski odbor odlučuje je li riječ o radu koji je primjeren časopisu, odnosno konferenciji po temi, kvaliteti, metodama kao i formalno po broju riječi. Ako jest, rad se šalje (obično dvama) recenzentima. Identitet recenzenta i autora rada poznat je samo malom broju ljudi u uređivačkom odboru, npr. izvršnim urednicima. Recenzenti procjenjuju rad, najčešće pomoću recenzentskog obrasca, te obično daju jednu od četiriju preporuka: prihvatiti rad bez promjena, prihvatiti rad s promjenama, prihvatiti rad s većim promjenama (uz obavezu ponovne recenzije) ili odbiti rad. Recenzije s preporukama recenzenta i urednika vraćaju se autorima. Ako je rad prihvaćen s promjenama, autori dobivaju rok da ga dorade, uz označavanje (i opis) promjena koje su unijeli. Ako autori ne prihvaćaju neku promjenu, onda to trebaju objasniti. Ako su tražene manje promjene, odbijanje rada nakon unošenja promjena je rijetko, ali ipak moguće.

Radovi za uredničke monografije ili zbornike prolaze sličan postupak, premda je prihvaćanje uz ponovnu recenziju rjeđa mogućnost. Autorske monografije za poznate izdavače u inozemstvu također prolaze sličan postupak, dok je u Hrvatskoj za monografije i uredničke tomove uobičajeno da recenzije nisu anonimne te se imena recenzentata navode u knjizi.

Pri prijavi sažetka za konferenciju uobičajeno je poslati sve prispjele sažetke na recenziju, a recenzenti obično samo procjenjuju treba li rad prihvatiti ili ne. Traženje promjena u sažetku moguće je, ali nije čest slučaj kad je riječ o konferencijama.

Slika 5. Koraci u recenzentskom postupku

15.3. Sadržaj recenzije

Recenzija obično sadrži opis rada, pregled njegovih prednosti i nedostataka, sugestije za dorade i konačnu preporuku. Recenzenti često komentare unose i u sam rukopis. Rad se procjenjuje s obzirom na saznanja u znanstvenom području kojem rad pripada te se recenzenti obično pitaju je li rad izvoran i značajan doprinos određenom području s obzirom na postojeću literaturu, teorijski okvir, metode, podatke, rezultate i njihovu analizu. Dakle, dok smo u kritičkom čitanju govorili o tome da se rad kritički čita iz pozicije relevantnosti za vlastito istraživanje, u slučaju recenzije ga se promatra iz pozicije znanstvenog doprinosa. Uz tu razliku, sva pitanja o procjeni sadržaja i forme rada navedena kao pomoć pri kritičkom čitanju služe i recenzentima.

Pri sastavljanju recenzije recenzenti obično teže biti što objektivniji. Dobre su recenzije konstruktivne, odnosno ne daju paušalne tvrdnje i prazne kritike, već specifične primjere iz rada koji se recenzira. Dobre recenzije također daju i detaljne preporuke o tome kako poboljšati rad, kao i (eventualne) preporuke o literaturi koju valja uvrstiti. Ipak, ponekad situacija nije idealna te se zna dogoditi da recenzenti budu površni ili nedovoljno konstruktivni u svome radu. U tom slučaju, urednici mogu dati preporuke o tome koje bi dijelove recenzije autor trebao uzeti u obzir ili autor sam može argumentirano odbiti neke od recenzentskih sugestija.

15.4. Prihvaćanje i odbijanje rada

Prihvaćanje rada za objavu ili sažetka za sudjelovanje na konferenciji velik je uspjeh. Ovisno o časopisu, za određeni broj radova urednici na početku procjenjuju da ne odgovaraju časopisu po temi, načinu obrade, metodama, kvaliteti i sl. pa ih i ne šalju na recenziju. Primjerice, nakladnik Elsevier navodi da za časopise koje objavljuje u početnom vrednovanju bude odbijeno 30–50 % radova (Elsevier 2015). Za časopise koji su poznati i imaju visok faktor odjeka,⁴²

⁴² Faktor odjeka (engl. *impact factor*) scijentometrijska je mjera citiranosti članaka objavljenih u nekom časopisu, a među znanstvenicima se koristi kao oznaka „važnosti“ i „kvalitete“ nekog časopisa. Kao i druge slične mjere, faktor odjeka podložan je različitim kritikama (npr. da se njime može manipulirati, da nije pogodan za časopise koji ne objavljuju na engleskom i sl.).

ukupna prolaznost radova može biti izrazito mala, ispod 15 %, pa sve do 50 % i više za časopise s manjim faktorom odjeka (v. npr. Egbert 2007: 165–166 za časopise iz primijenjene lingvistike). Prolaznost sažetaka za konferencije je obično veća, 50 % i više. Ipak, ove postotke treba uzeti s rezervom, s obzirom na to da razlike doista mogu biti velike.

Ako je bila riječ o prijavi sažetka za konferenciju, autor rijetko dobiva detaljnu recenziju s povratnom informacijom o kvaliteti rada, već samo informaciju o prihvatanju ili odbijanju rada i eventualno kratki komentar. Kad je riječ o časopisima i knjigama, recenzija je dulja i autoru daje dobru priliku da svoj rad sagleda iz drugog kuta i nauči nešto novo.

Ako je rad prihvaćen s promjenama, pri pripremi sljedeće verzije rada ključno je imati na umu da je recenzijama cilj poboljšati rad. To znači da recenzije vlastitog rada, koliko god je to moguće, valja sagledati „izvana“ – ne kao napad na vlastiti način razmišljanja, nego kao priliku da se poboljša sam rad. S obzirom na to, valja pronaći ravnotežu između prihvatanja predloženih promjena i njihova odbijanja. Recenzenti i urednici časopisa obično očekuju da će najveći broj recenzentskih primjedbi biti prihvaćen, što također valja imati na umu. Zna se dogoditi i to da dva recenzenta daju dijametralno suprotne komentare: na primjer, jedan kaže da nešto valja proširiti, a drugi da to isto valja skratiti ili izbrisati. Ako urednik nije dao jasan naputak o tome, autor može sam procijeniti što će učiniti. Što god učinio, autor treba jasno označiti koje je promjene proveo u samom radu, a najbolje je i u zasebnom dokumentu navesti sve točke iz recenzije, objašnjavajući koje su promjene unesene, a koje nisu i zašto.

Može se dogoditi da recenzenti daju i različite preporuke u vezi s objavljivanjem rada (npr. jedan recenzent predlaže odbijanje, a drugi prihvatanje rada). Tada se rad može poslati na treću recenziju ili urednik može donijeti odluku sagledavajući obje recenzije. U tim je slučajevima moguće da će se od autora tražiti da rad revidira na gore opisan način, ali će se rad ponovno poslati recenzentima da provjere jesu li zadovoljni promjenama.

Ako je rad odbijen u početnom vrednovanju, obično je iz pisma uredništva jasno zašto: je li razlog slabost samog rada ili rad ne odgovara temi časopisa. Ako je rad dobio negativne recenzije, iz samih je recenzija (a ponekad i iz pisma urednika) obično jasno zašto je došlo do toga. Negativne je recenzije važno shvatiti kao savjet za budući znanstveni rad. To je ponekad jako teško, ali negativne recenzije trebale bi nam biti poticaj za daljnji rad, a ne za odustajanje.

ZADACI:

1. Anonimizirajte vlastiti znanstveni tekst.
2. Izaberite nekoliko časopisa iz znanstvenog područja koje vas zanima, na njihovim internetskim stranicama potražite podatke o koracima u postupku recenzije i usporedite ih međusobno i s koracima navedenim u poglavlju. Koje su eventualne razlike i iz čega one proizlaze?
3. Zamolite kolegu da napiše recenziju vašeg teksta (npr. seminarskog rada) prema uputama ili recenzentskom obrascu nekog časopisa, a vi učinite isto s nekim njegovim radom. Razmijenite recenzije, proučite ih i raspravite kako bi vam pomogle pri poboljšavanju vaših radova.

PROČITAJTE VIŠE:

Egbert (2007) daje opis različitih načina na koji se procjenjuje kvaliteta časopisa u primijenjenoj lingvistici, ali je opis dovoljno širok da vrijedi i za područje prevođenja. Recenzentski su postupci u različitim časopisima obično do neke mjere slični i mogu se naći na internetskim stranicama tih časopisa. Evo tri primjera:

- časopis *Jezikoslovlje*: <https://www.ffos.unios.hr/jezikoslovlje/nakon-prijave-rukopisa>
- časopisi nakladnika Wiley: <https://authorservices.wiley.com/Reviewers/journal-reviewers/index.html>
- časopisi nakladnika Taylor and Francis: <https://authorservices.taylorandfrancis.com/peer-review/>.

Sve su poveznice osvježene 18. srpnja 2020.

V. OTVORENOST I ETIČNOST U ISTRAŽIVANJU

U OVOM ĆETE DIJELU KNJIGE NAUĆITI:

- procijeniti vlastito istraživanje iz perspektive otvorene znanosti
- navesti vrste otvorenog pristupa
- navesti načela otvorene pohrane znanstvenih podataka
- voditi se načelima etičnosti pri izradi plana istraživanja
- procijeniti i minimizirati etičke rizike u provođenju istraživanja sa sudionicima
- sastaviti objašnjenja za pisani ili usmeni informirani pristanak
- zaštititi identitet ispitanika i osigurati povjerljivost podataka
- koristiti tekstualne izvore s interneta na etičan način
- primijeniti etička načela u obradi podataka, diseminaciji i autorstvu.

16. Otvorena znanost

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- procijeniti vlastito istraživanje iz perspektive otvorene znanosti
- navesti vrste otvorenog pristupa
- navesti načela otvorene pohrane znanstvenih podataka.

Provođenje znanstvenih istraživanja ima smisla jedino ako se ono može podijeliti sa širom znanstvenom zajednicom i na taj način učiniti znanje koje se istraživanjem unaprjeđuje dostupno svima. Prepreke u tom procesu mogu biti različite, od dugotrajnog postupka objavljivanja do katkad visokih cijena knjiga, pretplata na časopise ili pojedinačnih radova. Nemogućnost dolaska do objavljenih radova jer ih treba platiti samo je jedan od aspekata zatvorenosti, kojem se u novije vrijeme sve više suprotstavlja praksa otvorene znanosti. Otvorena znanost odnosi se na otvaranje znanosti u svim pogledima i u svim fazama provođenja znanstvenog istraživanja, kako na otvoreni pristup radovima, tako i na otvoreni pristup znanstvenim podacima, njihovu dostupnost za ponovnu upotrebu, transparentnost metodoloških postupaka, zajedničko stvaranje znanja (Glavna uprava za istraživanje i inovacije 2018: 61), postupak otvorene recenzije i otvorene obrazovne sadržaje (Bezjak i sur. 2018: odjeljak 2.1). Navedene su prakse u današnje vrijeme moguće zbog interneta koji omogućuje lakše dijeljenje radova i materijala, kao i suradnju znanstvenika na daljinu.

Otvoreni pristup radovima znači besplatnu dostupnost cjelovitih znanstvenih radova na internetu, tako da je pristup omogućen svima bez financijskih, pravnih ili tehničkih prepreka („Budapest Open Access Initiative“

2002). Otvoreni pristup moguć je na različite načine, od kojih su najčešći zlatni put do otvorenog pristupa, dijamantni otvoreni pristup i zeleni put do otvorenog pristupa (Macan 2018: 237). U zlatnom i dijamantnom putu radovi su za čitatelje dostupni besplatno. Troškovi objave u zlatnom putu naplaćuju se autorima (ili njihovim ustanovama), dok je u dijamantnom pristupu i za autore objava besplatna, a troškovi se pokrivaju državnim ili institucijskim potporama, donacijama i sl. U Hrvatskoj su u dijamantnom pristupu gotovo svi časopisi dostupni na Portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa Hrčak (<https://hrcak.srce.hr/>). Najveći popis otvorenih časopisa uz oznaku vrste otvorenog pristupa daje Directory of Open Access Journals (<https://www.doaj.org/>), dok OPERAS (<https://operas.hypotheses.org/>), europska istraživačka infrastruktura specijalizirana za komunikaciju u društveno-humanističkim znanostima u Europi, između ostalog okuplja platforme s knjigama i časopisima u otvorenom pristupu.

Autori svoj znanstveni rad mogu učiniti dostupnim i njegovim pohranjivanjem u slobodno dostupnom repozitoriju (npr. repozitoriju znanstvene ustanove u kojoj je znanstvenik zaposlen ili studira). Neki izdavači dopuštaju pohranjivanje i omogućavanje otvorenog pristupa završnoj verziji rada kakva je i objavljena u časopisu, često tek nakon proteka nekog vremenskog perioda. Ponekad se dopušta objava samo autorske verzije rada (prije pripreme za tisak, a nakon prerade po uputama recenzenata). U Hrvatskoj su digitalni arhivi i repozitoriji udruženi u infrastrukturu Dabar (<https://dabar.srce.hr/>), a znanstvene institucija imaju i vlastite repozitorije i arhive. Otvoreni digitalni repozitorij akademske zajednice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu ODRAZ (<https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/>) trajno pohranjuje radove djelatnika i studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uključujući diplomske i doktorske radove. Na europskoj razini u svrhu veće dostupnosti diplomskih i doktorskih radova otvoren je portal DART-Europe (<http://www.dart-europe.eu/basic-search.php>).

U današnje je vrijeme uz objavu znanstvenih radova sve uobičajenije objaviti i podatke koji su u radu obrađeni i prikazani. Oni se mogu objaviti tako da budu dostupni uza sam rad na stranicama izdavača rada ili časopisa te u digitalnom arhivu ili repozitoriju koji omogućuje pohranu podataka. Kako bi korištenje podataka bilo što lakše, oni trebaju zadovoljavati tzv. FAIR načela (akronim od engleskih izraza *findable, accessible, interoperable, reusable*). Drugim riječima,

podatke treba moći lako pronalaziti, moraju biti dostupni na standardiziran način, moraju se moći koristiti na različitim platformama i pomoću različitih alata te se moraju moći nanovo koristiti (Bezjak i sur. 2018: odjeljak 2.2). Stručnjaci koji rade pri digitalnim repozitorijima institucija obično mogu pomoći podatke učiniti dostupnima prema tim načelima. Osim repozitorija znanstvenih institucija koji omogućuju objavu podataka, postoje i veći međunarodni repozitoriji za objavu otvorenih podataka (npr. Zenodo, <https://zenodo.org/>). Europski konzorcij CESSDA, čiji je i Hrvatska član (CROSSDA, <https://www.crossda.hr/>), nudi katalog metapodataka o dostupnim podacima iz istraživanja u društvenim znanostima (<https://datacatalogue.CESSDA.eu/>). Europska infrastruktura CLARIN navodi niz repozitorija s jezičnim resursima (<https://centres.clarin.eu/>).

Objavljivanje radova, podataka ili drugih vrsta znanstvenih sadržaja u otvorenom pristupu, zahtijeva i da se i s pravne strane definira kako korisnici smiju pristupiti sadržaju, koristiti ga, mijenjati i dalje dijeliti (Bezjak i sur. 2018: odjeljak 2.6). U otvorenom se pristupu to obično čini pomoću licencija Creative Commons, koje osiguravaju priznavanje autorstva i slobodan pristup djelima (Katulić 2018: 228). Licencije Creative Commons nude šest razina ograničenja (za pregled v. Katulić 2018: 229–230), od najslobodnije (slobodno korištenje u svim oblicima uz oznaku autora) do najrestriktivnije (djelu se smije pristupati i distribuirati ga samo u nekomercijalne svrhe, ali ga se ne smije adaptirati i modificirati). Način licenciranja djela (koje autor ima pravo licencirati) je jednostavan: djelo treba sadržavati oznaku licencije i poveznicu na nju u obliku koji je strojno čitljiv i razumljiv ljudima (<https://creativecommons.org/about/cclicenses/>).

Transparentnost metodoloških postupaka odnosi se na omogućavanje ponovljivosti istraživanja uz korištenje uobičajenih koraka u istraživanju koji su predstavljeni i u ovoj knjizi. Također, metodološki postupci moraju u radu biti izloženi na takav način da omogućuju ponovljivost, odnosno tako da svi dijelovi postupka budu jasno i otvoreno izneseni (v. 14.1.10.). Kako bi se što više povećala transparentnost metodologije, u otvorenoj se znanosti zagovara korištenje javno dostupnih resursa, alata i softvera otvorenog koda jer se korištenje iste vrste podataka i iste tehnologije smatra jednim od preduvjeta postizanja ponovljivosti (Bezjak i sur. 2018: odjeljak 2.3). Što se tiče javno dostupnih resursa za istraživanja jezika i prevođenja, o njima je već bilo riječi

u poglavlju o korpusima (v. 9.), a softveri otvorenog koda za kvantitativnu i kvalitativnu analizu također su spomenuti u odgovarajućim poglavljima (v. 10.5. i 11.4.). U istraživanjima strojnog prevođenja često se za obučavanje sustava koriste radni okviri otvorenoga koda, kao što su OpenNMT, Marian ili Nematus.

Zajedničko stvaranje znanja, postupak otvorene recenzije i stvaranje otvorenih obrazovnih sadržaja omogućuju otvaranje znanosti prema drugim znanstvenicima i praksi. Zajedničko stvaranje znanja odnosi se na povećanje kvalitete znanstvenog rada kroz suradnju s drugim istraživačima i zajednicama. Na tehničkoj razini to omogućuje korištenje različitih dostupnih alata, primjerice za kolaborativno pisanje (kao što su Google Docs) ili za dijeljenje referenci (npr. Zotero, <https://www.zotero.org/>). Postupak otvorene recenzije znači izlazak izvan okvira ustaljenog sustava anonimnih recenzija (v. 15.) te njegovo otvaranje tako da zajednica stručnjaka može na različite načine sudjelovati u recenziji. To se postiže neanonimnim recenzijama, recenzijama koje se objavljuju uz znanstveni rad, sudjelovanjem šire znanstvene zajednice, a ne samo dvaju recenzenata, u recenzentskom postupku i sl. (Ross-Hellauer 2017: 7). Najzad, stvaranje otvorenih obrazovnih sadržaja, ako je riječ o obrazovnim sadržajima sastavljenima na temelju rezultata znanstvenog istraživanja, znači još jednu razinu otvorenosti znanosti jer se na taj način znanje demokratizira i omogućuje prijenos znanja na nestručnjake.

Dok se korake u znanstvenom istraživanju i pisanju kako smo ih opisivali u prethodnim poglavljima rijetko shvaća kao ideološki obojene – uglavnom zbog njihove ustaljenosti i opće prihvaćenosti – otvorena znanost se smatra „pokretom“ (kako je, primjerice, definira Wikipedia; „Open Science“ 2020). Dakle, pitanje je kad će „otvorena znanost“ – koja je sada „tek pokret“ – postati samo „znanost“ (Watson 2015). Unatoč tome što su njezine definicije često povezane sa znanstvenom politikom, otvorena znanost daje nam priliku da kritički sagledamo „uobičajeni“ proces provedbe istraživanja i stvaranja novog znanja. Upravo razmišljanje o tome koliko je istraživačka praksa otvorena potiče znanstvenike da se zapitaju o tome koje su implikacije njihova istraživanja i kako će znanje koje su stvorili biti dostupno zajednici.

ZADACI:

1. Razmislite o procesu nastanka vlastitog istraživanja s obzirom na dostupnost prikupljenih podataka za ponovnu upotrebu, transparentnost metodoloških postupaka i zajedničko stvaranje znanja. Kako biste mogli promijeniti istraživački plan da što više uključite navedene elemente?
2. Pregledajte jedan od repozitorija podataka spomenutih u ovom poglavlju i pokušajte pronaći otvoreno dostupne podatke koji bi mogli upotpuniti vaš rad.

PROČITAJTE VIŠE:

Detaljan opis svih aspekata otvorene znanosti na engleskom s aktivnostima i dodatnim materijalima daju Bezjak i suradnici (2018). Opis temeljnih pojmova otvorene znanosti i stanja u Hrvatskoj dostupni su u Hebrang Grgić (2018).

17. Etika u istraživanju

U OVOM ČETE POGLAVLJU NAUČITI:

- voditi se načelima etičnosti pri izradi plana istraživanja
- procijeniti i minimizirati etičke rizike u provođenju istraživanja sa sudionicima
- sastaviti objašnjenja za pisani ili usmeni informirani pristanak
- zaštititi identitet ispitanika i osigurati povjerljivost podataka
- koristiti tekstualne izvore s interneta na etičan način
- primijeniti etička načela u obradi podataka, diseminaciji i autorstvu.

Pri provođenju istraživanja istraživač mora imati na umu da radi za dobrobit društva, kako bi unaprijedio znanje. To znači da način na koji se provodi istraživanje mora biti u skladu s moralnim načelima istraživanja, odnosno istraživačkom etikom. Vrijednost samog istraživanja igra ključnu ulogu: trebalo bi istraživati samo ono što donosi napredak društva ili znanosti, a da ujedno ne dovodi do nepotrebne ili prekomjerne štete (Sterling i De Costa 2018: 164). Na praktičnoj se razini obično govori o dva aspekta etičnosti (Sterling i De Costa 2018: 164). Prvi je etična provedba istraživanja, odnosno etičan odnos prema sudionicima istraživanja, što uključuje i etično korištenje tekstova, pogotovo u *online* okruženju. Drugi je povezan s etičnosti pri obradi podataka, diseminaciji i autorstvu.

17.1. Etičnost u provođenju istraživanja sa sudionicima

Etično provođenje istraživanja između ostalog uključuje procjenu prihvatljivog rizika koje istraživanje nosi za sudionike. Rizik može biti uzrokovan samim istraživačkim praksama, primjerice korištenjem metodoloških postupaka koji su sami po sebi rizični, na primjer, u medicinskim istraživanjima davanje placeba u randomiziranom kontroliranom ispitivanju učinkovitosti lijekova za bol nosi rizik boli kod sudionika. U društveno-humanističkim znanostima rizici se uglavnom odnose na metodološke postupke koji bi kod sudionika mogli izazvati stres ili neugodu, npr. pitanja o osobnim traumama ili osjetljivim temama.

Prihvatljiv rizik definira se na makroetičkoj i mikroetičkoj razini (De Costa 2015: 246–247). Na makroetičkoj razini, svako istraživanje treba biti u skladu sa smjernicama institucije na kojoj se provodi i širih etičkih načela određene discipline ili poddiscipline. Primjerice, članak 16. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu navodi da istraživanje ne smije „rezultirati nerazboritim rizikom ili fizičkim i psihičkim povredama ljudi, povredama životinja ili okoline koje je moguće izbjeći“ (Sveučilište u Zagrebu 2007). Etička načela određene (pod) discipline mogu se ponešto razlikovati od drugih (pod)disciplina. Zbog toga je dobro informirati se o uobičajenim praksama u različitim specijaliziranim vodičima ili etičkim kodeksima pojedinih specijaliziranih udruga (npr. Britansko društvo za primijenjenu lingvistiku; v. British Association for Applied Linguistics 2016). Da bismo smjeli provesti istraživanje sa sudionicima, obično je potrebno dobiti dopuštenje etičkog povjerenstva pri znanstvenoistraživačkoj instituciji s kojom smo povezani (npr. na fakultetu gdje radimo ili studiramo), koje provjerava je li predloženo istraživanje u skladu s makroetičkim praksama. Neke institucije u kojima istraživači mogu provoditi istraživanja, bez obzira na odobrenje etičkog povjerenstva institucije istraživača, traže prijavu i vlastitom etičkom povjerenstvu (npr. takva je praksa u Poliklinici Suvag).

Na mikroetičkoj razini riječ je o tome kako se nositi s etičkim problemima u svakodnevnom istraživačkim situacijama. Na primjer, tijekom sudioničkog promatranja (v. 7.2.2.) možemo biti svjedocima konfliktnih situacija koje, premda su obuhvaćene makroetičkom razinom (jer smo dobili sva potrebna dopuštenja), mogu dugoročno dovesti do nepredviđenih rizika za sudionike istraživanja. Istraživač mora prepoznati takve situacije i djelovati tako da ne naštetiti sudionicima istraživanja.

Upravljanje etičkim rizicima na makroetičkoj razini odnosi se na izradu nacрта istraživanja u kojem se smanjuje rizik za sudionike na najmanju moguću mjeru, osigurava da su sudionici svjesni svih rizika i da ih prihvaćaju, jamči maksimalnu moguću anonimnost sudionicima i sigurnost podataka. Riječ je o aspektima istraživanja koje obično provjeravaju etička povjerenstva na temelju informacija popunjenih u obrascu za prijavu istraživanja. Primjer takvog obrasca s Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu nalazi se u **Dodatku 2**. Valja imati na umu da istraživanje nije etično zato što je istraživač na očekivani način popunio obrazac za prijavu, nego zato što se doista vodio načelima etičnosti pri svakom koraku svog istraživanja.

17.1.1. Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju

Sudionik prije istraživanja treba biti upoznat sa svim aspektima istraživanja kako bi, ako tako odluči, mogao dati pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Pristanak je uvjet za provođenje istraživanja i treba biti potpun, dobrovoljan i informiran, odnosno potencijalnim sudionicima treba na njima razumljiv način dati informacije o nazivu istraživanja, istraživačima koji u njemu sudjeluju, svrsi istraživanja, istraživačkim postupcima, potencijalnim rizicima, stresu i neugodi za sudionika, potencijalnim koristima istraživanja za sudionika te načinu zaštite identiteta sudionika, povjerljivosti podataka i načinu njihova čuvanja. Pristanak sudionika traži se u pisanom obliku, a može se tražiti samo u usmenom obliku isključivo ako za to postoji dobar razlog (npr. zaštita sudionika – da ne ostaje pisani trag). Informirani pristanak mora biti formuliran tako da ga sudionici razumiju, što će se razlikovati ovisno o obrazovanju sudionika, kulturnoj sredini iz koje dolaze, dobi i slično. O tome posebno treba voditi računa kad je riječ o ranjivim skupinama sudionika.

Sudjelovanje u istraživanju mora biti dobrovoljno, a sudioniku mora biti zajamčeno pravo da ne odgovori na neko pitanje u istraživanju ili da odustane od daljnjeg sudjelovanja u istraživanju bez ikakvih posljedica. To je posebno važno u istraživanjima kada postoji neravnotežan odnos između istraživača i sudionika ili ako istraživač dobro poznaje prigodan uzorak sudionika. Recimo, ako je istraživač nastavnik na visokoškolskoj ustanovi a sudionici su mu studenti, onda mora biti svjestan svog odnosa moći prema studentima i

osigurati dobrovoljnost istraživanja – da sudionici ne osjećaju da moraju sudjelovati jer je riječ o njihovom nastavniku. Slično vrijedi i za istraživanje prigodnog uzorka (primjerice, ako student istražuje svoje kolege, koji osjećaju da moraju sudjelovati u istraživanju zbog održavanja prijateljskih odnosa s istraživačem). U takvim je slučajevima važno osigurati da informirani pristanak ne bude deklarativan, nego stvaran.

Pri dobivanju informiranog pristanka važno je sudionicima na odgovarajući način objasniti što će istraživač doista raditi u samom istraživanju, ali je važno i reći što istraživač neće činiti (Eckert 2014: 16). Primjerice, u istraživanju sa sudioničkim promatranjem sudionici moraju razumjeti da istraživač nije liječnik⁴³, psihijatar ili socijalni radnik. Također, valja imati na umu da je davanje pristanka za istraživanje kontinuiran proces, a ne jedan čin na početku istraživanja. To je pogotovo vidljivo u slučaju duljih istraživanja ili onih u kojima se koristi veći broj različitih metoda. Upravo je zato važno da sudionici mogu bilo kada tijekom istraživanja povući pristanak i odustati od sudjelovanja. Pristanak na sudjelovanje u istraživanju nije ujedno i pristanak na objavu rezultata, pa ga treba zasebno tražiti (što je povezano i sa zaštitom identiteta sudionika, v. 17.1.2.). Najzad, kad je sudionik jednom dao pristanak za istraživanje, to ne znači ujedno da prikupljene podatke možemo koristiti i u svim drugim istraživanjima sa sasvim drukčijim ciljevima i potencijalnim rizicima. U tim slučajevima treba tražiti novi pristanak.

Informirani pristanak znači da se sudionike informira o svim aspektima istraživanja. Ipak, u nekim slučajevima istraživanja jezika, pogotovo u sociolingvistici ili psiholingvistici, paradoks promatrača (v. 7.1.2.) može iskriviti rezultate (British Association for Applied Linguistics 2016: 5) jer sudionici posebno paze upravo na ono što znaju da će istraživač promatrati. Pri traženju informiranog pristanka tada se mogu navesti općenitiji ciljevi istraživanja, međutim što je prihvatljivo i do koje mjere prvenstveno ovisi o rizicima istraživanja. U nekim je slučajevima prave ciljeve sudionicima moguće otkriti nakon prikupljanja podataka, kada se od njih traži pristanak za korištenje tih podataka, a, ako se pristanak ne dobije, podatke valja uništiti. Ključno je u

⁴³ Takvu je situaciju doživio jedan naš kolega, koji je bio u situaciji sudioničkog promatranja u jednoj manjoj zajednici u Južnoj Americi. Budući da se na početku predstavio kao doktor znanosti, jedno su ga vrijeme smatrali liječnikom.

svim ovim prilikama razmišljati o potencijalnim rizicima za sudionike u svakoj mikroetičkoj situaciji.

U istraživanjima s djecom valja se voditi još strožim etičkim načelima, a svakako se valja informirati o zakonskom okviru i provjeriti najbolje etičke prakse. U Hrvatskoj, Etički kodeks istraživanja s djecom (Ajduković i Keresteš 2020) uz ostalo propisuje da za djecu mlađu od 14 godina pristanak daju roditelji, dok djeca starija od 14 godina sama daju pristanak. Trenutno je na snazi Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (NN 63/2008), u kojemu se člankom 45. određuje da je za provođenje istraživanja u osnovnoj školi potrebno odobrenje ravnatelja, pisana suglasnost roditelja/skrbnika učenika koji su obuhvaćeni istraživanjem i odobrenje ministarstva nadležnog za obrazovanje.

17.1.2. Zaštita identiteta sudionika i povjerljivosti podataka

Različita istraživanja, ovisno o temi, sudionicima, prikupljenim podacima i metodama istraživanja mogu zahtijevati različitu razinu zaštite identiteta sudionika. U nekim slučajevima sudionici će biti u potpunosti anonimni i pred samim istraživačem. To je, recimo, slučaj u istraživanjima na velikom uzorku populacije svih govornika u nekoj većoj sredini metodom *online* upitnika dostupnog na različitim internetskim stranicama (npr. ako se istražuju stavovi o korištenju engleskoga u javnoj komunikaciji u Hrvatskoj). Ako se ne prikupljaju IP adrese sudionika ni osobni podaci koji bi ih mogli jednoznačno identificirati, zaštita sudionika je velika, a potencijalni rizici za njih neznatni.

U nekim slučajevima zaštita identiteta uopće neće biti potrebna ni moguća, ako je, na primjer, riječ o istraživanju sa stručnjacima koji iznose svoje stručne stavove (npr. intervju s prevoditeljem o njegovoj prevoditeljskoj praksi). Pretpostavlja se da tako dobiveni podaci, ako ne sadržavaju specifične osobne podatke, neće predstavljati rizik za sudionika istraživanja. Bez obzira na to, sudionici trebaju pri davanju pristanka izričito pristati na korištenje njihovih imena.

Što su veći potencijalni rizici za sudionike, to je važnije osigurati zaštitu identiteta. To je često u suprotnosti s veličinom uzorka: postoji veća vjerojatnost da će se sudioničkim promatranjem ili drugim kvalitativnim metodama dubinskog

istraživanja na manjem uzorku dobiti više osjetljivih osobnih podataka. U tom slučaju treba na različite načine pokušati smanjiti potencijal otkrivanja o kojoj je osobi riječ: dodjeljivanjem šifri ili pseudonima, neotkrivanjem specifičnih osobnih podataka, okrupnjavanjem podataka, nenavođenjem lokacije, čekanjem s objavom istraživanja (ako će se time smanjiti potencijalni rizik) i slično. To se odnosi i na razinu obrade podataka prije njihove analize, primjerice na transkribiranje intervjua, u kojem slučaju pri transkripciji valja isključiti osobne podatke koji bi mogli jednoznačno identificirati sudionika (Nagy i Sharma 2014: 238).

Pritom valja imati na umu da je zaštitu identiteta teže postići ako više ljudi ima pristup neobrađenim podacima. Ponekad podacima neće imati pristup samo istraživač, nego i drugi sudionici istraživačkog tima, tehničari i slično. Na primjer, istražujemo li kako se studenti engleskog prve i pete godine razlikuju prema načinu izgovora engleskoga, morat ćemo ih snimiti, što ujedno znači da će identitet sudionika i njihovi neophodni osobni podaci nužno biti poznati onome tko je bio prisutan pri samom snimanju (npr. istraživač i snimatelj). Slično tome, ako je potrebno transkribirati veći broj provedenih intervjua, time se može baviti čitav istraživački tim ili vanjski suradnici. U svim navedenim slučajevima treba sve provoditelje istraživanja obavezati na iste postupke zaštite podataka na koje se obavezao i sam istraživač. Sudionici istraživanja pri davanju pristanka moraju biti obaviješteni o tim postupcima, o njihovim potencijalnim rizicima i načinima na koje će se oni svesti na najmanju moguću mjeru.

Zaštita povjerljivosti podataka odnosi se i na odgovarajuće čuvanje podataka, od izvornih snimki ili upitnika, preko transkripata pa do osobnih podataka sudionika. Ovisno o potencijalnoj osjetljivosti podataka, nakon prikupljanja, osobni podaci koji bi mogli identificirati sudionika obično se čuvaju zasebno od podataka istraživanja (ali s mogućnošću povezivanja, ako je ono nužno za istraživanje). U svim slučajevima podatke treba čuvati tako da se onemogućí zloraba, npr. uz digitalnu enkripciju ako je riječ o elektroničkim podacima.

17.1.3. Etičnost u korištenju tekstova i izvora s interneta

Sudionici istraživanja dobrovoljno i svjesno „proizvode“ podatke koje će istraživači obrađivati. Međutim, u istraživanjima jezika i prevođenja često

koristimo i već postojeće tekstove. U tom slučaju valja imati na umu da su tekstove obično proizveli ljudi⁴⁴ koji ih nisu sastavili zato da bi oni bili predmet istraživanja. To većinom nije problem kad je riječ o javno dostupnim tekstovima (poput objavljenih knjiga, prijevoda i sl.) ili tekstovima iz ranijih razdoblja, gdje više nema opasnosti od nanošenja štete osobama koje su ih sastavile. Ipak, mogu nam biti dostupni i suvremeni tekstovi koji nisu namijenjeni istraživanju, na primjer na internetskim forumima, blogovima, društvenim mrežama i slično. Korištenje tekstova, slika i interakcija na internetu istraživačima jezika i prevođenja vrlo je primamljivo jer je riječ o lako dostupnim prirodnim podacima dobivenim opservacijskim metodama, čime je osigurana ekološka valjanost (v. 7.1.2.) istraživanja. Kako ih smijemo koristiti?

Iz etičke perspektive, dostupnost tekstova ne znači da ih automatski možemo smatrati i javnima, pa se stoga postavlja pitanje do koje mjere i na koji način treba štiti identitet i osobne podatke ljudi koji su određene tekstove proizveli (za pregled različitih stavova v. Gao i Tiao 2016: 185). Tako neki istraživači smatraju da se tekstualni podaci dostupni na internetu smiju koristiti kao javni svima dostupni podaci jer su ih sami pojedinci učinili javnima stavivši podatke na internet, a svoj identitet zaštitili (ili učinili javnim) koristeći se korisničkim imenom koje su sami izabrali. Drugi pak navode da očekivanja pojedinaca kad su nešto objavlivali na internetu nisu bila takva da će netko njihove tekstove koristiti za istraživanje stavova, nego su smatrali da ih pišu za svoje prijatelje ili za zabavu drugima. Najzad, neka istraživanja pokazuju da na forumima ili pri pisanju blogova – unatoč tome što su svjesni dostupnosti svojih tekstova – autori često smatraju da je ipak riječ o privatnim podacima, a svoje avatare i korisnička imena – koja bi ih trebala skrivati – smatraju svojim vlastitim identitetom (Varis 2016: 59–60).

Još uvijek ne postoji jasan konsenzus istraživača o tome za koje je podatke neophodno koristiti informirani pristanak. Istraživači, kao i odbori za etiku, odlučuju od slučaja do slučaja. Ipak, premda nema gotovih „receptata“, različite organizacije i tijela izdaju preporuke koje to pitanje mogu olakšati.⁴⁵ Norveški odbori za etiku istraživanja tako smatraju da odluku o privatnosti i javnosti materijala na internetu valja donijeti tako da se istraživanjem ne

⁴⁴ Ponekad tekstove, pogotovo na internetu, proizvode *botovi* i strojni prevoditelji.

⁴⁵ Jedna od takvih organizacija jest Association of Internet Researchers koja od 2002. izdaje različite vrste etičkih preporuka i vodiča, v. <https://aoir.org/ethics/>.

naruši sudionikovo očekivanje o tome koja su njegova djelovanja i izjave javni (Norwegian National Research Ethics Committees 2019: 10). Navedeno se načelo onda može koristiti kao vodič pri odlučivanju koji su podaci privatni i kada je potrebno tražiti informirani pristanak, ali nužno uzimajući u obzir moguće posljedice za sudionike (npr. jesu li sudionici djeca, jesu li dio neke ranjive skupine, kako osigurati povjerljivost i zaštitu identiteta).

17.2. Etičnost u obradi podataka, diseminaciji i autorstvu

Što se tiče etike pri obradi podataka, izmišljanje i falsificiranje rezultata istraživanja etički su neprihvatljive prakse, kao što navode članci 17. i 18. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (Sveučilište u Zagrebu 2007). Premda je riječ o naizgled samorazumljivim načelima, o njima valja razmišljati i na vrlo praktičnoj razini obrade podataka. Primjerice, istraživač koji se služi statističkim testovima u kvantitativnoj analizi (v. 10.) mora razumjeti za što se koristi koji statistički test i koji su preduvjeti nužni za njegovu provedbu (De Costa 2015: 250). Osim toga, u današnje vrijeme sve je veći pritisak prikazivanja samo statistički značajnih rezultata, ali prikazivanje rezultata koji nisu statistički značajni može pokazati da dvije varijable nisu u vezi. Neobjavljivanje takvih rezultata također je etički problem (De Costa 2015: 251). Najzad, isključivanje podataka iz obrade prihvatljivo je samo ako se time ne narušava cjelovitost podataka i ako postoji jasan kriterij isključivanja, a ne ako je riječ o namještanju podataka kako bi se dobio očekivani rezultat, što se ubraja u krivotvorenje podataka.

Pri diseminaciji istraživanja etički problemi tiču se prezentiranja rezultata na provjerljiv način. U kvantitativnoj metodologiji to uglavnom znači matematičku i statističku provjerljivost testova. U kvalitativnoj analizi, istraživač mora prenijeti ono što su sudionici doista rekli. To može učiniti tako da sudionicima da na provjeru napisani kvalitativni opis, ako je to moguće (Sterling i De Costa 2018: 173). Na taj se način sudionicima se, barem u nekoj mjeri, daje aktivnija uloga u istraživanju.

Osim unaprjeđivanja općeg znanja i dobrobiti čovječanstva, istraživanja mogu imati i sasvim praktične potencijalne koristi za sudionike istraživanja,

zajednice iz kojih dolaze i sl. Zbog toga je poželjno pri pisanju radova opisati potencijalne praktične koristi koje istraživanje može donijeti, imajući na umu način na koji ono može pridonijeti boljitku istraživane zajednice. U nekim istraživanjima etnografskog tipa istraživači mogu ujedno postati i zagovornici zajednice koju istražuju (Eckert 2014: 24).

Što se tiče autorstva istraživanja, riječ je, s jedne strane, o problemu plagiranja i izvornosti ideja i autoplagiranja, a s druge o navođenju samo onih autora koji su pridonijeli nastanku rada o čemu govori i članak 19. Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (Sveučilište u Zagrebu 2007). Plagiranje se odnosi na prisvajanje tuđih zamisli kao svojih pri pisanju (znanstvenog) rada bez navođenja referenci na odgovarajući način. Plagijat može biti doslovni citat i parafraza nečijeg rada bez točne reference, navodnika ili s djelomičnom referencom. Primjerice, prijevod citata na drugi jezik, zamjena dijelova citata sinonimima ili korištenje nekih konstrukcija iz izvornika bez navođenja izvora i njihovo kombiniranje česti su načini plagiranja. Istraživači početnici ponekad plagiraju zbog neiskustva: zato što u kritičkom čitanju nisu označili izravne citate i vodili točnu evidenciju izvora (v. 3.3. i 14.1.4.), ali i zato što im se pri pisanju rada teško odvojiti od izvornika, a žele izbjeći da im rad izgleda kao skupina navoda iz drugih radova. Ipak, u znanstvenom je radu bolje navesti više referenci na odgovarajući način. Za provjeru izvornosti teksta u visokoškolskim se ustanovama sve više koriste softverska rješenja (npr. PlagScan, Turnitin) koja označavaju potencijalne sličnosti s drugim tekstovima, ali zahtijevaju pažljivu provjeru i procjenu.

Izvornost ideja odnosi se i na izvornost cjelovitog rada: većina časopisa ne dopušta objavu radova koji su već ranije objavljeni na istom ili drugom jeziku niti prima radove koji su predani u druge časopise gdje su u postupku recenzije (v. 15.). Korištenje vlastitog ranije objavljenog rada kao izvornog, odnosno bez napomene da je riječ o ranije objavljenom radu, zove se autoplagiranjem (American Psychological Association 2019: poglavlje 8.3). Takva je praksa neetična, jer je u suprotnosti sa zahtjevom izvornosti cjelovitog rada. Ipak, prema Američkoj psihološkoj udruzi u autoplagijat se ne ubraja objava cjeline ili dijelova magistarskog ili doktorskog rada, uz napomenu da je rad utemeljen na njemu. Također, objava cjelovitog rada koji je ranije objavljen samo kao sažetak (npr. u knjižici sažetaka s konferencije) također ne predstavlja autoplagijat (American Psychological Association 2019: poglavlje 8.3).

Autori ponekad recikliraju dijelove vlastitog ranije napisanog teksta. Različiti su etički pogledi na recikliranje i oni ovise o znanstvenoj disciplini, o shvaćanju „vlasništva“ nad vlastitim tekstom, kao i o dijelu rada u kojem se recikliranje javlja (Horbach i Halffman 2019). Pristup koji predlaže priručnik Američke psihološke udruge čini se razumnim za empirijske radove. Oni smatraju da je recikliranje bez navođenja dopušteno samo u slučaju kraćih dijelova teksta, na primjer prilikom opisa metodologije ili analitičkog pristupa. U slučaju duljih dijelova, smatraju da recikliranje valja ograničiti na jedan ili dva paragrafa, bez navodnika, ali uz jasno navođenje izvora (American Psychological Association 2019: poglavlje 8.3).

Pitanje autorstva zna biti etički problem zbog različitih okolnosti, u kojima je najčešći problem različitih odnosa moći. Primjerice, mlađi istraživači koji su pridonijeli istraživanju katkad se ne navode kao autori radova, što je nedopustiva praksa. Kao autori se ponekad znaju navoditi pojedinci koji nisu sudjelovali u izradi rada, zbog percipiranih ili stvarnih pritisaka na radnom mjestu, u zajednici ili zbog novčane pomoći (De Costa 2015: 251). I ta je praksa etički neprihvatljiva.

ZADACI:

1. Ako provodite istraživanje sa sudionicima, pripremite tekst koji će vam poslužiti za pisani ili usmeni informirani pristanak, koji uključuje sve potrebne informacije.
2. Ako provodite istraživanje sa sudionicima, na temelju nacrtu istraživanja, teksta informiranog pristanka i instrumenata koje ćete koristiti pripremite prijavu istraživanja etičkom povjerenstvu na svojoj instituciji.
3. Ako provodite istraživanje na temelju tekstova dostupnih na internetu ili na koji drugi način, procijenite je li riječ o javno dostupnim dokumentima. Procijenite etičke rizike istraživanja i odredite je li potrebno tražiti informirani pristanak i na koji ćete ga način zatražiti.
4. Razmislite o etičnosti svojih praksi pri obradi podataka, pisanju i autorstvu rada. Imate li kakvih etičkih dilema kad je riječ o vrstama obrade podataka koje ste koristili, pristup prema osobnim podacima sudionika ili autorstvo rada?

PROČITAJTE VIŠE:

Kratak pregled etičkih načela u izradi istraživanja i njegovom publiciranju dostupan je u De Costa (2015). Na stranici etičkog povjerenstva Odsjeka za fonetiku („Etičko povjerenstvo Odsjeka za fonetiku“ bez dat.) opisane su prakse povezane s prijavom istraživanja etičkom povjerenstvu sa svim obrascima, koji mogu poslužiti kao primjer i za druga slična povjerenstva u drugim institucijama. Na toj se stranici nalazi i obrazac za prijavu istraživanju etičkom povjerenstvu koji prenosimo u **Dodatku 2**. Akademskom čestitosti i izbjegavanjem plagiranja u skladu sa smjernicama na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu bavi se internetska stranica „Akademska čestitost“ (bez dat.), a na engleskom stranica „Plagiarism“ (bez dat.).

Zaključak

Nadamo se da smo ovom knjigom uspjeli ostvariti temeljni zadatak – pomoći mladim istraživačima započeti istraživački put u području jezika i prevođenja. Taj je put uvijek pun izazova, a ponekad možda i pomalo zastrašujući. Mi smo mu pokušali pristupiti zdravorazumski, tako da mladim istraživačima osvijestimo dijelove procesa i potencijalne probleme, ali i da ih ohrabrimo u njihovom rješavanju kako bi istraživanje uspješno dovršili.

Strogo govoreći, ova knjiga nije namijenjena (samo) čitanju, nego čitanju i istodobnom djelovanju: formuliranju istraživačkih pitanja, hipoteza, prikupljanju i analizi podataka i diseminaciji istraživanja. Jasno je, međutim, da je to u nekim slučajevima idealna situacija koja iz različitih razloga ne mora nužno uvijek biti ostvariva. Ako ste ovu knjigu pročitali kako biste se upoznali s istraživačkim procesom prije njegova provođenja, nadamo se da vas je potaknula da mu se doista i posvetite sada nakon završetka čitanja, vraćajući se, prema potrebi, na pojedina poglavlja.

Ako ste se istraživačkim procesom bavili tijekom čitanja knjige, nadamo se da vam je bila od pomoći. Možda postoje i oni među vama koji su shvatili da vam je područje istraživanja jezika i prevođenja zanimljivo i da biste se njime željeli baviti i u budućnosti. Ova vam knjiga može poslužiti kao prvi korak u tome. Ovdje ispisana poglavlja nužno sadrže naš izbor najvažnijih pitanja, a svako od njih moguće je dodatno produbiti i proširiti ovisno o afinitetima istraživača i potrebama (nekog budućeg) istraživanja. U istraživačkom radu učenje nikad ne prestaje. Međutim, ako ste jednom prošli čitav istraživački proces, izazovi koji su vam se ranije činili teško premostivima postaju lakši (ali ih ujedno i zamjenjuju neki drugi). Upravo je to čar istraživanja.

Dodatak 1: Plan istraživanja

[Naslov]

[Ime i prezime istraživača/istraživačice]

[Institucija]

[e-mail istraživača/istraživačice]

[datum]

[Mentor/mentorica]

Plan istraživanja

Sažetak

[Duljina sažetka obično je zadana; pridržavati se uputa.]

Ključne riječi

[Ako nije drukčije određeno, navesti 3-6 ključnih riječi.]

Područje istraživanja

[Npr. lingvistika, znanost o prevođenju...;
dodati uže područje prema potrebi.]

Istraživački problem

[Ukratko izložiti istraživački problem.]

Dosadašnja istraživanja

[Kraći kritički pregled radova relevantnih za istraživački problem.]

Ključni pojmovi

[Definirati ključne termine za potrebe istraživanja. Definicije se preuzimaju iz znanstvene literature, uz citiranje, a mogu se prema potrebi modificirati. Ako predlažete vlastite pojmove, precizno ih definirajte.]

Ciljevi istraživanja i hipoteze

[Navedi jasan cilj istraživanja i njegove hipoteze. U slučaju izviđajnih radova navesti istraživačka pitanja umjesto hipoteza.]

Metodologija

[Objasniti kako namjeravate provesti istraživanje: kako planirate prikupiti podatke i analizirati ih. Prema potrebi uvesti potpoglavlja.]

Očekivani doprinos i relevantnost istraživanja

[Navedi očekivani doprinos istraživanja s obzirom na istraživački problem.]

Plan rada

[Pokušajte realno procijeniti trajanje pojedine aktivnosti.]

Datum	Planirana aktivnost

Literatura

[Navedi sve radove citirane u planu istraživanja, i samo njih. Formatirati prema uputama institucije ili, ako nije zadano, prema vlastitom odabiru, ali svakako dosljedno.]

Dodatak 2: Obrazac za prijavu istraživanja etičkom povjerenstvu na Odsjeku za fonetiku filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za fonetiku

Etičko povjerenstvo

OBRAZAC ZA PRIJAVU ISTRAŽIVANJA ETIČKOM POVJERENSTVU ZA ISTRAŽIVANJA S LJUDIMA		
<p>Uloga Etičkoga povjerenstva za istraživanja s ljudima jest zaštititi prava, dostojanstvo i dobrobit sudionika¹ u istraživanjima.</p> <p>Zahtjev za odobrenje istraživanja treba sadržavati informacije ispunjene u ovom obrascu i pristanak sudionika za istraživanje.</p>		
<p>PODACI O ISTRAŽIVAČU</p>		
<p>Istraživač/predlagatelj istraživanja: <input type="text"/></p>		
<p>Institucija: <input type="text"/></p>	<p>e-mail: <input type="text"/></p>	
	<p>Telefon: <input type="text"/></p>	
<p>Mentor / Voditelj istraživanja: <input type="text"/></p>		
<p>Institucija: <input type="text"/></p>	<p>e-mail: <input type="text"/></p>	
	<p>Telefon: <input type="text"/></p>	
<p>Ostale institucije uključene u istraživanje i osobe iz njih koje sudjeluju u istraživanju:</p>		
<p>Je li prijedlog istraživanja upućen na odobrenje drugom etičkom povjerenstvu (upišite X u odgovarajuću kućicu)?</p>		<p>NE ☐</p>
		<p>DA ☐</p>
<p>Vrsta istraživanja (upišite X u odgovarajuću kućicu):</p>		
<p>Diplomski rad ☐ Istraživački projekt ☐ Ostalo ☐ Što? <input type="text"/></p>		
<p>OSNOVNI PODACI O PREDLOŽENOM ISTRAŽIVANJU</p>		
<p>Naziv: <input type="text"/></p>		
PRIKUPLJANJE PODATAKA		
<p>Prikupljanje podataka je potpuno anonimno</p>		<p>NE ☐</p>
		<p>DA ☐</p>
<p>Identitet sudionika je poznat istraživaču</p>		<p>NE ☐</p>
		<p>DA ☐</p>

¹ Svi termini koji se u ovom dokumentu koriste u muškom rodu neutralni su i odnose se na osobe oba spola

OPIS ISTRAŽIVANJA Rubrike označene zvjezdicom (*) obavezno ispuniti
<p>(*) Cilj i svrha istraživanja (najviše 1000 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>(*) Opis uzorka i postupka uključivanja sudionika u istraživanje (Opis sudionika uključuje njihov broj, dob i spol, te druge sociodemografske podatke relevantne za istraživanje. Opišite i kako će sudionici biti kontaktirani/regrutirani i identificirani. Priložite pismo sudionicima ili pozivni oglas.) (najviše 1800 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>(*) Metoda (Opišite upute, aktivnosti u kojima će sudionici sudjelovati, eksperimentalnu proceduru.) (najviše 1800 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>Audio i video snimanje (Opišite postupke snimanja koji će biti korišteni. Koliko dugo i kako će materijali biti pohranjeni te kome će sve biti dostupni?) (najviše 700 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>(*) Pristanak/suglasnost ispitanika na sudjelovanje (Kako će sudionici biti obaviješteni o istraživanju? Opišite postupak davanja suglasnosti. Priložite obrazac suglasnosti za sudjelovanje i/ili pismo kojim sudionike informirate o istraživanju. Priložite obrazac roditeljske suglasnosti za djecu do 14 godina.) (najviše 1200 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>(*) Anonimnost i povjerljivost podataka (Kako će biti osigurana anonimnost? Ako anonimnost nije osigurana, potrebno je navesti tko će imati uvid u identitet sudionika. Kako će biti osigurana zaštita identiteta sudionika?) (najviše 700 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>(*) Povratna informacija sudionicima (Potrebno je navesti hoće li i kako biti davana povratna informacija. Priložite planirani sadržaj pisma sudionicima ili grupnog informiranja sudionika na kraju istraživanja. Ako povratna informacija neće biti osigurana, opišite zašto ona nije nužna.) (najviše 800 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>Nagrade sudionicima (Hoće li sudionici dobiti kompenzaciju za sudjelovanje u istraživanju i kakvu?) (najviše 600 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>
<p>Posebne napomene (Ako je riječ o socijalno osjetljivom istraživanju, opišite kako će biti osigurana zaštita dobrobiti sudionika? Može li istraživanje izazvati reakciju javnosti?) (najviše 1800 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>

POTENCIJALNI RIZICI ZA ISPITANIKA		
<p>Minimalni rizik istraživačkoga postupka je onaj u kojem je stupanj moguće štete, neugode ili povrede koju će postupak izazvati manji ili jednak onome kakvom su sudionici izloženi u obavljanju svakodnevnih aktivnosti.</p>		
Uključuje li predloženo istraživanje rizik za sudionike veći od minimalnog rizika?	NE ☐	DA ☐
<p>Potencijalni rizici za ispitanika (Ako rizici nadilaze minimalni rizik za sudionika, opišite kako će biti osigurana sigurnost i dobrobit sudionika. Opišite korist koja opravdava izlaganje sudionika riziku.) (najviše 600 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>		
<p>(*) Korist od istraživanja za ispitanika (Opišite korist ili osobnu dobit koju ispitanik može imati od sudjelovanja u ovom istraživanju – osim koristi u obliku nagrade za sudjelovanje.) (najviše 400 znakova s razmacima)</p> <p>_____</p>		

Ovim potvrđujem da sam upoznat/a i suglasan/na sa svim pravilima i zakonskom regulativom provođenja istraživanja s ljudima. Sve naknadne izmjene postupka provedbe istraživanja obvezan/na sam prijaviti Etičkom povjerenstvu. Slažem se da ću prihvatiti i provesti sve obvezne izmjene koje sugerira Etičko povjerenstvo.

Mjesto i datum

Potpis istraživača

Potpis mentora završnog rada

Potpis voditelja projekta

NAPOMENA: Prije izdavanja Odobrenja Etičkoga povjerenstva nije dopušteno početi prikupljanje podataka.

Ovaj je obrazac usvojen na sjednici Vijeća Odsjeka za fonetiku 10. veljače 2020.

Literatura

- „Abstracts“. bez dat. The Writing Center, University of North Carolina at Chapel Hill. Pristup 16. srpnja 2020. <https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/abstracts/>.
- Aixelá, Javier Franco. 1996. „Culture-specific items in translation“. U *Translation, Power, Subversion*, uredili Román Álvarez i M. Carmen-África Vidal, 52–78. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters.
- Ajdković, Marina i Gordana Keresteš, ur. 2020. *Etički kodeksi istraživanja s djecom*. Drugo, revidirano izdanje. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske.
- „Akademska čestitost“. bez dat. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Pristup 18. srpnja 2020. <https://web2020.ffzg.unizg.hr/znanost/akademska-cestitost/>.
- American Psychological Association. 2019. *Publication Manual of the American Psychological Association*. 7. izdanje. Washington, DC: American Psychological Association.
- Anderson, Gary. 1998. *Fundamentals of Educational Research*. 2. izd. London and New York: Routledge.
- Antoniuss, Rachad. 2003. *Interpreting Quantitative Data with SPSS*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Antunović, Goranka i Nataša Pavlović. 2019. „Redaktura strojnih prijevoda – sve važniji prevoditeljski zadatak“. U *Jezik i um: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 3. do 5. svibnja 2018. u Rijeci*, uredile Mihaela Matešić i Anastazija Vlastelić, 147–67. Zagreb: Srednja Europa, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Babić, Andro. 2019. „Terminologija ulančanih blokova na hrvatskom jeziku“. *Hieronymus* 6: 27–51. http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wp-content/uploads/2020/03/H6-2019_2_Babic.pdf
- Barkhuizen, Gary. 2015. „Narrative inquiry“. U *Research Methods in Applied Linguistics: A Practical Resource*, uredili Brian Paltridge i Aek Phakiti, 169–85. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury.

- Belaj, Branimir. 2009. „Prostorna značenja na razini složene rečenice“. U *Prostor u jeziku/Književnost i kultura šezdesetih Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole*, uredio Krešimir Mićanović, 43–67. Zagreb: Filozofski fakultet. https://www.hrvatskiplus.org/upload/zbornici/ZSS_2009.pdf.
- Bezjak, Sonja, April Clyburne-Sherin, Philipp Conzett, Pedro Fernandes, Edit Görögh, Kerstin Helbig, Bianca Kramer i suradnici. 2018. *Open Science Training Handbook* (verzija 1.0). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1212496>.
- Bičević, Emina. 2014. „Kongruencija, padeži i A-pomjeranje u bosanskome jeziku“. *Pismo - Časopis za jezik i književnost* 12: 9–19.
- Blum-Kulka, Shoshana. 2000. „Shifts of cohesion and coherence in translation“. U *The Translation Studies Reader*, uredio Lawrence Venuti, 298–312. London, New York: Routledge.
- Booth, Wayne C., Gregory G. Colomb i Joseph M. Williams. 2003. *The Craft of Research*. 2. izd. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Brangan, Sanja. 2014. „Kvantitativna procjena težine teksta na hrvatskom jeziku“. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 40 (1): 35–58.
- British Association for Applied Linguistics. 2016. „Recommendations on good practice in applied linguistics“. British Association for Applied Linguistics. https://www.baal.org.uk/wp-content/uploads/2016/10/goodpractice_full_2016.pdf.
- Bryman, Alan. 2012. *Social Research Methods*. 4. izd. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- „Budapest Open Access Initiative“. 2002. 14. veljače 2002. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>.
- Burns, Anne. 2015. „Action research“. U *Research Methods in Applied Linguistics: A Practical Resource*, uredili Brian Paltridge i Aek Phakiti, 187–204. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury.
- Check, Joseph W i Russell K Schutt. 2012. *Research Methods in Education*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Costa, Ângela, Rui Correia i Luísa Coheur. 2016. „Building a corpus of errors and quality in machine translation: Experiments on error impact“. U *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'16)*, 288–292. Portorož, Slovenia: European Language Resources Association (ELRA). <https://www.aclweb.org/anthology/L16-1044>.
- Čičin-Šain, Višnja i Mateusz-Milan Stanojević. 2018. „Not all immigration flows are created equal: some are more dangerous than others“. U *Erratic Bodies, Transitional Borders, and Recent Migration in Europe: Representation and Identity Negotiations in Public Discourse, Literature, and the Arts*. Oslo: University of Oslo.
- De Costa, Peter. 2015. „Ethics and applied linguistics research“. U *Research Methods in Applied Linguistics: A Practical Resource*, uredili Brian Paltridge i Aek Phakiti, 245–57. London, New York: Bloomsbury Academic.

- Denzin, Norman K. 1978. *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. 2. izd. New York: McGraw-Hill.
- Divjak, Dagmar, Nina Szymor, Dario Lečić, Steven Clancy, Ol'ga Lyashevskaya, Maria Ovsjannikova, Mateusz-Milan Stanojević i Anita Peti-Stantić. 2015. „Whose mind do classifications of modality mirror?“ U *13th International Cognitive Linguistics Conference*. Newcastle.
- Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja. 2008. Narodne novine 63/2008.
- Eckert, Penelope. 2014. „Ethics in linguistic research“. U *Research Methods in Linguistics*, uredili Robert J. Podesva i Devyani Sharma, 11–26. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139013734.003>.
- Egbert, Joy. 2007. „Quality analysis of journals in TESOL and applied linguistics“. *TESOL Quarterly* 41 (1): 157–71. <https://doi.org/10.1002/j.1545-7249.2007.tb00044.x>.
- Elsevier. 2015. „5 ways you can ensure your manuscript avoids the desk reject pile“. 10. travnja 2015. <https://www.elsevier.com/authors-update/story/publishing-tips/5-ways-you-can-ensure-your-manuscript-avoids-the-desk-reject-pile>.
- Ericsson, K. Anders i Herbert A. Simon. 1984. *Protocol analysis: Verbal reports as data*. Cambridge, MA, London: MIT Press.
- „Etičko povjerenstvo Odsjeka za fonetiku“. bez dat. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Pristup 18. srpnja 2020. https://fonet.ffzg.unizg.hr/?page_id=4741.
- Field, Andy. 2016. *An Adventure in Statistics: The Reality Enigma*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC, Melbourne: SAGE.
- Field, Andy. bez dat. „Discovering statistics“. Pristup 5. srpnja 2020. <https://www.discoveringstatistics.com/>.
- Fogec, Tomislav. 2014. „Critical discourse analysis of tabloid headlines“. Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/5215/>.
- Gačić, Milica. 2017. *Pisanje u znanosti i struci*. Zagreb: Narodne novine.
- Gao, Xuesong i Jian Tiao. 2016. „Ethical challenges in conducting text-based online applied linguistics research“. U *Ethics in Applied Linguistics Research: Language Researcher Narratives*, uredio Peter I. De Costa, 181–94. New York: Routledge.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Germain-Rutheford, Aline i Pauline Ernest. 2015. „European language teachers and ICT: Experiences, expectations and training needs“. U *Developing Online Language Teaching: Research-Based Pedagogies and Reflective Practices*, uredile Regine Hampel i Ursula Stickler, 12–27. Basingstoke: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137412263_2.

- Gibbs, Graham R. 2011. *Coding Part 1: Alan Bryman's 4 Stages of Qualitative Analysis*. https://www.youtube.com/watch?v=7X7VuQxPfpk&feature=list_other&playnext=1&list=SP14E49EDF20613008.
- Gile, Daniel. 2001. „Critical reading in (interpretation) research“. U *Getting Started in Interpreting Research: Methodological Reflections, Personal Accounts and Advice for Beginners*, uredili Daniel Gile, Helle V Dam, Bodil Martinsen i Anne Schjoldager, 23–38. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Glavna uprava za istraživanje i inovacije. 2018. *Open Innovation, Open Science, Open to the World: Reflections of the Research, Innovation and Science Policy Experts (RISE) High Level Group*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2777/348700>.
- Gumul, Ewa. 2011. „Translational shifts of syntactic and lexical markers of ideology: Reporting the Iraqi conflict in Polish reprint press“. *Meta: Journal Des Traducteurs* 56 (4): 758–74. <https://doi.org/10.7202/1011251ar>.
- Hansen, Gyde. 2006. „Retrospection methods in translator training and translation research“. *Journal of Specialised Translation*, br. 5: 2–41.
- Hebrang Grgić, Ivana, ur. 2018. *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*. Zagreb: Školska knjiga. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:422646>.
- Hekking, Ewald, Dik Bakker i Jorge Gómez Rendón. 2010. „Language contact and language typology: anything goes, but not quite“. U *A New Look at Language Contact in Amerindian Languages*, uredile Claudine Chamoreau, Zarina Estrada-Fernández i Yolanda Lastra, 119–48. München: Lincom Europa.
- Heumann, Christian, Michael Schomaker i Shalabh. 2016. *Introduction to Statistics and Data Analysis: With Exercises, Solutions and Applications in R*. Cham: Springer.
- Horbach, Serge i Willem Halffman. 2019. „The extent and causes of academic text recycling or ‘self-plagiarism’“. *Research Policy* 48 (2): 492–502. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2017.09.004>.
- Institut Ruđer Bošković. bez dat. „CROSBİ - Česta pitanja“. Pristup 5. srpnja 2020. <https://www.bib.irb.hr/faq#vrste>.
- Ivaska, Laura i Ester Torres-Simón. 2020. „Poster presentations in translation studies: State of the art and seven tips for improvement“. *MikaEL. Electronic Journal of the KåTu Symposium on Translation and Interpreting Studies* 13: 138–57. https://www.sktl.fi/@Bin/2269342/MikaEL13+-+Ivaska_Torres.pdf.
- Jakobsen, Arnt Lykke. 2003. „Effects of think aloud on translation speed, revision, and segmentation“. U *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*, uredio Fabio Alves, 45:69–95. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.45.08jak>.
- Josipović Smojver, Višnja, Renata Geld, Mateusz-Milan Stanojević i Filip Klubička. 2015. „The pronunciation of ELF: Internationally intelligible English with

- recognizable national features“. U *Multidisciplinary Approaches to Multilingualism: Proceedings from the CALS Conference 2014*, uredile Kristina Cergol Kovačević i Sanda Lucija Udier, 91–106. Frankfurt am Main, New York: Peter Lang.
- Katulić, Tihomir. 2018. „Creative Commons ugovori: pravni temelj otvorene kulture“. U *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*, uredila Ivana Hebrang Grgić, 220–33. Zagreb: Školska knjiga. [urn:nbn:hr:131:422646](https://nbn.hr/urn:nbn:hr:131:422646).
- Knežević, Željka i Ana Šenjuga Golub. 2015. „Stav roditelja prema učenju stranih jezika kao jedan od čimbenika razvoja višejezičnosti u učenika“. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju* 156 (1–2): 151–67. <https://hrcak.srce.hr/166162>.
- Kolesarić, Vladimir i Jasmina Tomašić Humer. 2016. *Veličina učinka*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet. www.ffos.unios.hr/download/velicina-ucinka-nastavna-skripta.pdf.
- Koopman, Philip. 1997. „How to write an abstract“. 1997. <http://users.ece.cmu.edu/~koopman/essays/abstract.html>.
- Korajac, Aida i Mateusz-Milan Stanojević. 2018. „Dubinsko procesiranje frazema sa se u hrvatskome kao inome jeziku“. U *Jezik i um: knjiga sažetaka*, uredile Diana Stolac i Magdalena Nigoević, 78. Zagreb: Srednja Europa, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Kruger, Alet, Kim Wallmach i Jeremy Munday, ur. 2011. *Corpus-Based Translation Studies: Research and Applications*. London, New York: Bloomsbury.
- Labaree, Robert V. bez dat. „Research guides: Organizing your social sciences research paper: Theoretical framework“. Pristup 16. srpnja 2020. <https://libguides.usc.edu/writingguide/theoreticalframework>.
- Ljubešić, Nikola i Filip Klubička. 2014. „{bs,hr,sr} - Web corpora of Bosnian, Croatian and Serbian“. U *Proceedings of the 9th Web as Corpus Workshop (WaC-9)*, 29–35. Gothenburg, Sweden: Association for Computational Linguistics. <http://www.aclweb.org/anthology/W14-0405>.
- Macan, Bojan. 2018. „Osiguravanje otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama: tko, što i kako?“. U *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*, uredila Ivana Hebrang Grgić, 59–79. Zagreb: Školska knjiga. [urn:nbn:hr:131:422646](https://nbn.hr/urn:nbn:hr:131:422646).
- Matthews, Bob i Liz Ross. 2010. *Research Methods: A Practical Guide for the Social Sciences*. Harlow: Pearson.
- Matthews, Janice R. i Robert W. Matthews. 2008. *Successful Scientific Writing: A Step-by-Step Guide for the Biological and Medical Sciences*. 3. izd. Cambridge: Cambridge University Press.
- McEnery, Tony i Andrew Hardie. 2011. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mellinger, Christopher D. i Thomas A. Hanson. 2017. *Quantitative Research Methods in Translation and Interpreting Studies*. London and New York: Routledge.
- Merakchi, Khadidja i Margaret Rogers. 2013. „The translation of culturally bound metaphors in the genre of popular science articles: A corpus-based case study from scientific American translated into Arabic“. *Intercultural Pragmatics* 10 (2): 341–72. <https://doi.org/10.1515/ip-2013-0015>.
- Meyer, Bernd. 2016. „Case studies“. U *Researching Translation and Interpreting*, uredili Claudia V. Angelelli i Brian James Baer, 177–84. London, New York: Routledge.
- Mildner, Vesna. 2019. „Experimental research“. U *The SAGE Encyclopedia of Human Communication Sciences and Disorders*, uredili Jack S. Damico i Martin J. Ball, 1:728–32. Thousand Oaks, CA: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781483380810.n242>.
- Miličević, Anamarija. 2019. „Consistency in Croatian IT terminology: Current state and professionals' opinions“. *Hieronymus* 6: 52–79. http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wp-content/uploads/2020/02/H6-2019_3_Milicevic.pdf.
- Mišković-Luković, Mirjana i Mirjana N. Dedaić. 2012. „The discourse marker *odnosno* at the ICTY: A case of disputed translation in war crime trials“. *Journal of Pragmatics* 44 (10): 1355–77. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2012.06.013>.
- Nagy, Naomi i Devyani Sharma. 2014. „Transcription“. U *Research Methods in Linguistics*, uredili Robert J. Podesva i Devyani Sharma, 235–56. Cambridge: CambridgeUniversityPress. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139013734.014>.
- Nisbett, Richard E. i Timothy D. Wilson. 1977. „Telling more than we can know: Verbal reports on mental processes“. *Psychological Review* 84 (3): 231–59. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.3.231>.
- Norwegian National Research Ethics Committees. 2019. „A guide to internet research ethics“. National Committee for Research Ethics in the Social Sciences and the Humanities. <https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/forskningsetisk-veileder-for-internettforskning/a-guide-to-internet-research-ethics.pdf>.
- „Open Science“. 2020. U *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Open_science&oldid=962667374.
- Patton, Michael Quinn. 2015. *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. 4. izd. Thousand Oaks, California: Sage.
- Pavlović, Nataša. 2007. „Directionality in collaborative translation processes“. *TDX (Tesis doctorals en xarxa)*. Doktorska disertacija, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili. <http://www.tdx.cat/handle/10803/8770>.
- Pavlović, Nataša. 2019. „Directionality in translation practice, revisited with a touch of MT“. U *L2 Translation: Getting Out of the Grey Zone*. Prag. <https://l2translation.ff.cuni.cz/>.
- Pavlović, Nataša i Goranka Antunović. 2019. „A desirable profile of translation teacher: perceptions and needs in the Croatian context“. Uredila Paulina

- Pietrzak. *inTRAlinea* 12 (Special Issue: New Insights into Translator Training): 2423. <http://www.intralinea.org/specials/article/2423>.
- Pavlović, Nataša i Kristian T. H. Jensen. 2007. „Eye tracking translation directionality“. U *Translation Research Projects 2*, uredili Anthony Pym i Alexander Perekrestenko, 93–109. Tarragona: Intercultural Studies Group. <http://www.intercultural.urv.cat/en/publications/translation-research-projects-2/>.
- Peti-Stantić, Anita, Maja Anđel, Gordana Keresteš, Nikola Ljubešić, Mateusz-Milan Stanojević i Mirjana Tonković. 2018. „Psiholingvističke mjere ispitivanja 3.000 riječi hrvatskoga jezika: konkretnost i predočivost“. *Suvremena lingvistika* 44 (85): 91–112. <https://doi.org/10.22210/suvlin.2018.085.05>.
- Petz, Boris, Vladimir Kolesarić i Dragutin Ivanec. 2012. *Petzova statistika: osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- „Plagiarism“. bez dat. The Writing Center, University of North Carolina at Chapel Hill. Pristup 17. srpnja 2020. <https://writingcenter.unc.edu/tips-and-tools/plagiarism/>.
- Potkonjak, Sanja. 2014. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo i FF Press. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9554>.
- Premilovac, Aida. 2010. „The Bosnian discourse particle *ono*“. U *South Slavic Discourse Particles*, uredile Mirjana N. Dedaić i Mirjana Mišković-Luković, 197:91–108. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.197.07pre>.
- Reid, Colleen, Lorraine Greaves i Sandra Kirby. 2017. *Experience Research Social Change: Critical Methods*. 3. izd. Toronto: University of Toronto Press.
- Risku, Hanna. 2014. „Translation process research as interaction research: From mental to socio-cognitive processes“. Uredio Ricardo Muñoz Martín. *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación* Special Issue 1: 331–53. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2014.ne1.11>.
- Rogers, Silvia M. 2014. *Mastering Scientific and Medical Writing: A Self-Help Guide*. Heidelberg, New York, Dordrecht i London: Springer.
- Ross-Hellauer, Tony. 2017. „What is open peer review? A systematic review [Version 2; Peer Review: 4 Approved]“. *F1000Research* 6 (kolovoz): 588. <https://doi.org/10.12688/f1000research.11369.2>.
- Rychlý, Pavel. 2008. „A lexicographer-friendly association score“. U *Proceedings of the Second Workshop on Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing, RASLAN 2008*, uredili P. Sojka i A. Horák, 6–9. Brno: Masaryk University. <http://www.fi.muni.cz/usr/sojka/download/raslan2008/raslan08.pdf#page=14>.
- Saldaña, Johnny. 2013. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. 2. izd. Los Angeles: Sage.
- Saldanha, Gabriela i Sharon O'Brien. 2013. *Research Methodologies in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.

- Sekol, Ivana i Ivana Maurović. 2017. „Miješanje kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog pristupa u društvenim znanostima – miješanje metoda ili metodologija?“ *Ljetopis socijalnog rada* 24 (1): 7–32. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i1.147>.
- Song, Jae W. i Kevin C. Chung. 2010. „Observational studies: Cohort and case-control studies“. *Plastic and Reconstructive Surgery* 126 (6): 2234–42. <https://doi.org/10.1097/PRS.0b013e3181f44abc>.
- Stanojević, Mateusz-Milan, Višnja Kabalin Borenić i Višnja Josipović Smojver. 2012. „Combining different types of data in studying attitudes to English as a Lingua Franca“. *Research in Language* 10 (1): 29–41. <https://doi.org/10.2478/v10015-011-0043-8>.
- „statistika“. 2020. U *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57896>.
- Steen, Gerard, Lettie Dorst, Berenike Herrmann, Anna A. Kaal, Tina Krennmayr i Trijntje Pasma. 2010. *A Method for Linguistic Metaphor Identification: From MIP to MIPVU*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Sterling, Scott i Peter De Costa. 2018. „Ethical applied linguistics research“. U *The Palgrave Handbook of Applied Linguistics Research Methodology*, uredili Aek Phakiti, Peter I. De Costa, Luke Plonsky i Sue Starfield, 163–82. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59900-1_8.
- Stockemer, Daniel. 2019. *Quantitative Methods for the Social Sciences: A Practical Introduction with Examples in SPSS and Stata*. Cham: Springer.
- Strauss, Anselm i Juliet M. Corbin. 1990. *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. London: SAGE.
- Strauss, Anselm i Juliet M. Corbin. 1998. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2. izd. London: Sage.
- Sun, Sanjun. 2016. „Survey-based studies“. U *Researching Translation and Interpreting*, uredili Claudia V. Angelelli i Brian James Baer, 269–79. London, New York: Routledge.
- Sveučilište u Zagrebu. 2007. *Etički kodeks*. http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Propisi/Pravilnici/Eticki_kodeks.pdf.
- Swales, John M. i Christine B. Feak. 1994. *Academic Writing Skills for Graduate Students: Essential Tasks and Skills: A Course for Nonnative Speakers of English*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Škrbić Alempijević, Nevena, Sanja Potkonjak i Tihana Rubić. 2016. *Misliti etnografski: Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. <http://darbivisni.fzuc.unizg.hr/id/eprint/9550/>.
- Trudgill, Peter. 2003. *A Glossary of Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Tuđa, Iva. 2018. „Workload, pay and satisfaction of Croatian translators in different

- types of employment relationship“. Diplomski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- University of Adelaide. 2014. „Active listening. Writing centre learning guide“. 2014. <https://www.adelaide.edu.au/writingcentre/sites/default/files/docs/learningguide-activelisting.pdf>.
- Valentini, Christina i Sabrina Linardi. 2009. „Forlirt 1: A multimedia database for AVT research“. In *TRALinea* Special issue: The translation of dialects in multimedia. <http://www.intraline.org/specials/article/1715>.
- Vanderbauwhede, Gudrun, Piet Desmet i Peter Lauwers. 2011. „The shifting of the demonstrative determiner in French and Dutch in parallel corpora: From translation mechanisms to structural differences“. *Meta: Journal Des Traducteurs* 56 (2): 443–64. <https://doi.org/10.7202/1006186ar>.
- Varis, Piia. 2016. „Digital Ethnography“. U *The Routledge Handbook of Language and Digital Communication*, uredile Alexandra Georgakopoulou i Tereza Spilioti, 55–68. Routledge Handbooks in Applied Linguistics. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315694344.ch3>.
- Vermeer, Hans J. 1989/2000. „Skopos and Commission in Translational Action“. U *The Translation Studies Reader*, uredio Lawrence Venuti, preveo Andrew Chesterman, 221–32. London: Routledge.
- Veselica Majhut, Snježana. 2012. „Cultural specificity in the translation of popular fiction from English into Croatian during the socialist and transition periods (1960-2010)“. *TDX (Tesis doctorals en xarxa)*. Doktorska disertacija, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili. <http://hdl.handle.net/10803/90251>.
- Veselica Majhut, Snježana. 2020. *Krčma, gostionica, pub: dijakronijska studija prevođenja kulturno specifičnih referenci u kriminalističkim romanima*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Vickov, Gloria. 2010. „Terminološka previranja u teorijskom određivanju diskursnih oznaka“. *FLUMINENSLA: časopis za filološka istraživanja* 22 (2): 95–110. <https://hrcak.srce.hr/65381>.
- Visser, Penny S., Jon A. Krosnick i Paul J. Lavrakas. 2000. „Survey research“. U *Handbook of Research Methods in Social and Personality Psychology*, uredili Harry T. Reis i Charles M. Judd, 223–52. Cambridge: Cambridge University Press. https://web.stanford.edu/dept/communication/faculty/krosnick/Survey_Research.pdf.
- Vujasić, Nives i Marko Liker. 2013. „Statistička kvantifikacija spektra šuma hrvatskih lingvalnih frikativa“. U *Istraživanja govora: knjiga sažetaka*, uredile Jelena Vlašić Duić i Gordana Varošaneć-Škarić, 97. Zagreb: Filozofski fakultet. <https://www.bib.irb.hr/665780>.
- Watson, Mick. 2015. „When will ‘open science’ become simply ‘science’?“ *Genome Biology* 16 (1): 101. <https://doi.org/10.1186/s13059-015-0669-2>.

- Williams, Jenny i Andrew Chesterman. 2002. *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Yong, Mei Fung i Tan Bee Hoon. 2013. „The use of reflective journal in a postgraduate research methodology course: Student experiences“. Uredile Chan Swee Heng i Wan Yahya Wan Roselezam. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities* 21 (Special Issue): 41–56.
- Zhai, Yuming, Aurélien Max i Anne Vilnat. 2018. „Construction of a multilingual corpus annotated with translation relations“. U *Proceedings of the First Workshop on Linguistic Resources for Natural Language Processing*, 102–111. Santa Fe, New Mexico, USA: Association for Computational Linguistics. <https://www.aclweb.org/anthology/W18-3814>.

Kazalo pojmova

A

- akcijsko istraživanje 16, 120, 121
- aksiom 16, 39–45, 48, 162; *vidi i* postavka
- analiza varijance 114, 116
- anonimizacija rada 159, 173, 174
- anonimnost sudionika 79, 80, 189, 191, 203, 204; *vidi i* zaštita identiteta sudionika
- anotacija (u korpusu), *vidi pod* korpus
- ANOVA, *vidi* analiza varijance
- autoplajijat 195; *vidi i* plagijat

B

- baza znanstvenih radova 29, 138, 160
- bibliografska jedinica 29, 32, 33, 144, 168
- bilješke (fusnote) 169
- bilježenje aktivnosti tipkovnice 66, 67, 84

C

- centralna tendencija 110, 111
 - centralna vrijednost 110, 111
 - dominantna vrijednost 110, 111
 - prosječna vrijednost 110
- centralna vrijednost, *vidi pod* centralna tendencija
- cikličnost istraživanja 17, 18, 59, 121, 123, 129, 157

- cilj istraživanja 24, 28, 34–36, 72, 131, 138, 152, 153, 157, 158, 164, 168, 190, 202, 204
- citiranje 32, 33, 45, 153, 163, 168, 202
- citiranost 176

D

- demografski podaci 71, 75, 106, 107, 204
- diseminacija rezultata 15, 135, 194
- disperzija, *vidi* raspršenost podataka
- distribucija podataka 109
 - asimetrična distribucija 113
 - normalna distribucija 112
- djeca kao sudionici 191, 194, 204
- dominantna vrijednost, *vidi pod* centralna tendencija
- dosljednost 128

E

- ekološka valjanost, *vidi* valjanost
- eksperimentalna skupina 64, 65, 115
- eksperimentalno istraživanje 51, 56, 57, 63–69, 81, 84, 87, 104, 111, 115, 204
- eksploratorno istraživanje, *vidi* izviđajno istraživanje
- ekstremna vrijednost 108, 110–112
- etičko povjerenstvo 188, 189, 203–205
- etičnost 10, 15, 18, 79, 85, 86, 95, 170, 179, 187–197

- F
- faktor odjeka 176, 177
- fokusna skupina 73, 86, 87, 120, 121, 131
- frekvencija 109
- G
- gusti opis 120, 121, 126
- H
- hi-kvadrat 114
- hipoteza 15, 19, 27, 28, 41–43, 47–53, 55–59, 76, 86, 106, 120, 138, 158, 164–166, 171, 199, 202
- deskriptivna hipoteza 49, 53, 58
- eksplanatorna hipoteza 49, 53, 55, 58, 59
- nulta hipoteza 47, 114
- opća hipoteza 50
- prediktivna hipoteza 49, 53, 58, 59
- I
- informirani pristanak 68, 71, 72, 83, 85, 189, 190–194, 203, 204
- intervju 49, 73, 80–88, 119, 120, 125, 129–131, 191, 192
- nestrukturirani intervju 81, 82, 86, 120
- polustrukturirani intervju 81–83, 120, 131
- retrospektivni intervju 66, 84, 85
- strukturirani intervju 81, 120
- ispitivanje vremena reakcije 67
- istraživački problem 15, 18, 23–27, 36, 47, 55, 138, 145, 153, 160, 162, 164, 165, 168, 201, 202
- istraživačko pitanje 15, 17, 18, 23–25, 29, 39, 47–49, 51, 55, 56, 76, 89, 103, 105, 106, 120, 153, 164, 165, 167, 199, 202
- istraživanje parova 71
- izviđajno istraživanje 48, 49, 65, 82, 86, 164, 202
- K
- kauzalnost 58, 68
- ključne riječi 158, 160, 201
- ključni pojmovi 28, 76, 77, 82, 83, 162–164, 202
- kodiranje 17, 122–130
- deduktivni pristup kodiranju 124
- induktivni pristup kodiranju 124
- in vivo* kod 123, 127, 128
- kodna shema 124, 125, 132
- koraci pri kodiranju 124, 125, 132
- mješoviti pristup kodiranju 124
- opisni kod 123, 126
- kohortno istraživanje 70, 71
- konceptualno istraživanje 35
- kontrolna skupina 64, 65, 71, 115
- korelacija 56–58, 71, 75, 114, 115
- korpus (računalni) 17, 41, 42, 89–96, 109, 129, 130, 184
- anotacija korpusa 92–96, 129
- audiovizualni korpus 92, 99
- govorni korpus 92, 95, 99
- jednojezični korpus 92–94, 99
- korpus podslova 92, 99
- multimodalni korpus 92, 94
- okazionalni korpus 90
- paralelni korpus 93–95, 99
- srađivanje 94, 95
- višejezični korpus 92, 93
- kotizacija 148, 150, 151
- kritička analiza diskursa 17, 120, 124, 128
- kritičko čitanje 27–38, 43, 45, 158, 162, 176, 201
- kurtičnost 113
- kvalitativna analiza 42, 70, 71, 78, 85, 86, 87, 119–121, 126, 128–131, 133, 164, 184, 191, 194
- kvalitativni pristup 16, 17, 49, 69, 119, 120, 124, 133, 166

- kvantitativna analiza 42, 78, 103–117, 131, 184, 194
- kvantitativni pristup 16, 17, 69, 167
- kvaziekperimentalno istraživanje 65
- L
- licenciranje radova 183
- Likertova ljestvica 78, 108
- longitudinalno istraživanje 76
- M
- medijan, *vidi* centralna vrijednost
- metoda razmišljanja naglas 66, 84
- metodologija (dio rada) 165
- mjerna ljestvica 106
- intervalna 108
 - nominalna 106, 107
 - omjerna 108
 - ordinalna 107
- vidi i* Likertova ljestvica
- mješoviti pristup 16, 17, 125, 130, 131, 133
- mod, *vidi pod* centralna tendencija
- N
- nacrt istraživanja 16, 17, 19, 68, 70, 97, 120, 197
- narativ 82, 87, 119, 120
- neparametrijski postupak, *vidi pod* statistički postupak
- O
- ocjenski rad 24, 30, 32, 159, 160, 168–170
- okazionalni korpus 90
- opažajno istraživanje, *vidi* opservacijsko istraživanje
- operacionalizacija 5, 6, 13, 18, 19, 49, 51–53, 55–60, 64, 71, 76, 95, 96, 105
- opservacijsko istraživanje 56, 57, 63, 69–72, 81, 85, 87, 193
- otvorena znanost 95, 181–185; *vidi i* otvoreni pristup
- otvoreni pristup 179, 181; *vidi i* otvorena znanost
- dijamantni put 182
 - zeleni put 182
 - zlatni put 182
- P
- paradoks promatrača 68, 71, 190
- paralelna sesija 149, 150–152
- parametrijski postupak, *vidi pod* statistički postupak
- pilot istraživanje 51
- plagijat 32, 163, 168, 195; *vidi i* autoplagijat
- plenarna sesija 149–151; *vidi i* plenarni predavač
- plenarni predavač 148, 149, 151; *vidi i* plenarna sesija
- pokus, *vidi* eksperimentalno istraživanje
- ponovljivost 15, 16, 65, 183
- popis literature 33, 35, 144, 153, 158, 168, 174, 202
- populacija 51, 64, 74, 75, 79, 89, 104, 105, 113, 114, 191
- postavka 39, 48, 67, 124, 153, 163; *vidi i* aksiom
- poster 138, 150–152
- pouzdanost 16, 79, 106, 128
- povjerljivost podataka 79, 85, 86, 189, 191, 192, 194, 204; *vidi i* zaštita identiteta sudionika
- praćenje pokreta očiju 67
- pregledni rad 35
- presječno istraživanje 70, 71, 76
- prikaz rezultata 165–167
- projekt 23, 131, 137–139, 144, 151, 203

- promatranje
 nestrukturirano promatranje 69, 70, 72
 nesudioničko promatranje 69, 70, 72
 struktuirano promatranje 69, 70, 72
 sudioničko promatranje 69, 70, 72, 120,
 128, 188, 190, 191
 vidi i opservacijsko istraživanje
- prosječna vrijednost, *vidi pod* centralna
 tendencija
- R
- raspon, *vidi pod* raspršenost podataka
rasprava (dio rada) 167, 168
raspršenost podataka 111, 112
 interkvartilni raspon 112
 raspon 107, 111
 standardna devijacija 108, 112, 115
 varijanca 112
- recenzija 137, 138, 150, 155, 173–178,
 181, 182, 184, 195
 dvostruko anonimna recenzija 174
- repozitorij podataka 94, 95, 169, 182,
 183
- repozitorij radova 29, 182
- S
- samoizvještavanje 73, 75
- sažetak 137–146, 150, 151, 155, 158–
 160, 169, 171, 173, 175–177,
 195, 201
 prošireni sažetak 139
 struktuirani sažetak 139
- snimanje aktivnosti na zaslonu 67, 84
- softver
 za eksperimentalna istraživanja kogni-
 tivnih procesa 66, 67
 za izradu upitnika 80
 za kvalitativnu analizu 129, 134
 za statističku analizu 116
- savrjivanje, *vidi pod* korpus
standardna devijacija, *vidi pod*
 raspršenost podataka
- statistička značajnost 114, 115, 194
- statistički postupak 114
 neparametrijski 107, 114, 116
 parametrijski 108, 113–115
- statistika
 deskriptivna 104, 107, 109–113
 inferencijalna 104, 114–116
- stručni rad 35
- struktura znanstvenog rada 28, 36,
 157, 158–169, 171
- studija slučaja 71, 120
- T
- tema istraživanja 23–32, 34, 35, 160,
 162
- teorijski okvir 18, 28, 35, 39–46, 149,
 152, 153, 158, 162–164, 176
- transkribiranje podataka 84, 85, 92, 95,
 125, 127, 129, 130, 192
- transparentnost 165, 183
- triangulacija podataka 16, 67, 97, 131
- t-test 114–116
- U
- upitnik 49, 73–82, 85–88, 104, 105,
 119–121, 129, 131, 169, 191, 192
 otvoreno pitanje 74, 78, 80, 119, 120,
 122, 129
 zatvoreno pitanje 74, 78, 131
- utemeljena teorija 124, 133
- uzorak 64, 73, 79, 89, 104, 105,
 109–111, 114, 191, 192, 204
 namjerni uzorak 81
 nasumični uzorak 64, 81
 nezavisni uzorak 115, 116
 prigodni uzorak 64, 81, 105, 189, 190
 reprezentativnost uzorka 75, 110, 113
 zavisni uzorak 115, 116
- V
- valjanost 15, 16, 79, 106, 128

ekološka valjanost 66–69, 106, 193
varijabla 15, 55–60, 63–65, 68, 69, 71,
75, 96, 105, 106, 114–116, 194
jednostavna varijabla 59, 60
nezavisna varijabla 56, 58, 59, 60, 65,
68, 114, 116
ometajuća varijabla 57, 60, 65, 68
složena varijabla 59, 60
zavisna varijabla 56, 58–60, 64, 65
varijanca, *vidi pod* raspršenost podataka
veličina učinka 115
verbalizacija 66, 67, 84, 85, 127, 128
vođenje bilježaka 20, 32, 70, 83, 84,
125, 152

Z

zasljepljivanje 68
zaštita identiteta sudionika 79, 85, 189,
190–194, 203, 204; *vidi i*
anonimnost sudionika,
povjerljivost podataka
zbirka tekstova 89–96
znanstvena konferencija 24, 30, 137,
139, 144, 147–156, 159, 173–
177, 195
znanstveni rad 35
pisanje znanstvenih radova 157–171
znanstveni stil 28, 36, 169–171

Bilješke o autorima

Nataša Pavlović zaposlena je kao izvanredna profesorica na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje drži teorijske i praktične kolegije o prevođenju i istraživanju prevođenja. Njena su glavna područja znanstvenog interesa nove prijevodne tehnologije, obrazovanje prevoditelja te istraživanja prijevodnih procesa. Autorica je knjige *Uvod u teorije prevođenja* (Leykam international, 2015). Članica je međunarodne grupe TREC (Tematska mreža za empirijska istraživanja prevođenja i kognicije) te upravnog odbora COST akcije CA19102 *Language in the human-machine era* (2020.–). Glavna je urednica znanstvenog časopisa *The Interpreter and Translator Trainer* (Routledge, Q1), a pokrenula je i prvi hrvatski časopis za istraživanja prevođenja i terminologije *Hieronymus* (2014.–), posvećen osobito radovima mladih istraživača.

Mateusz-Milan Stanojević izvanredni je profesor na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se kognitivnom lingvistikom, osobito odnosom strukturnih i semantičkih faktora u figurativnim konstrukcijama. Bio je voditelj projekata iz područja e-poučavanja pri Europskom centru za moderne jezike, a trenutno surađuje na dva projekta HRZZ-a. Autor je pedesetak radova, od toga dviju monografija: *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode* (Srednja Europa, 2013) i *Strateško konstruiranje značenja riječi u slikom – konceptualna motivacija u ovladavanju jezikom* (u suautorstvu s Renatom Geld, Srednja Europa, 2018). Uredio je i suuredio nekoliko zbornika radova i uredničkih knjiga, od kojih je posljednja *Metaphor, Nation, and Discourse* (suuredio s Ljiljanom Šarić, John Benjamins, 2019). Dobitnik je Fulbrightove stipendije za boravak na Sveučilištu u Kansasu 2015 godine.

